

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

XIX. YÜZYILDA İZMİR'DEKİ RUM OKULLARI

**Hazırlayan
TÜLAY DİNÇEL**

**Danışman
Prof. Dr. KEZİBAN ACAR**

**MANİSA
2012**

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

XIX. YÜZYILDA İZMİR'DEKİ RUM OKULLARI

TÜLAY DİNÇEL

Danışman
Prof. Dr. KEZİBAN ACAR

MANİSA
2012

ÖZET

XIX. Yüzyılda İzmir'deki Rum Okulları adlı tezimizde öncelikle kronolojik olarak İzmir'in demografik ve sosyo-ekonomik yapısı incelenmiştir. Rum tebaa odaklı olmak üzere İzmir'de bulunan diğer azınlıklardan, yaşam, kültür, yerleşim ve eğitimlerinden bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ve buna bağlı olarak özellikle İzmir'deki eğitim hayatı hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiş, bu bilgiler ışığında İzmir'deki Rum okulları incelenmiştir.

İzmir'de Rumlara ait okulların hemen hemen hepsi kiliselerin yönetim ve himayesinde hizmet vermekteydi. Bu bağlamda Rum kiliseleri ve okulları hakkında da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Mevcut okulların müfredat, öğrenci ve öğretmen sayıları ve kimler tarafından finanse edildikleri Osmanlı maarif belgeleri ve çeşitli yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Sonuç olarak bu alanda yapılmış kapsamlı bir çalışma olmadığı literatür taramalarında gözlemlenmemiştir, bu anlamda İzmir'deki Rum okulları ve kiliseleri hakkında hazırladığımız çalışmayla literatüre önemli bir katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Rum okulları, Rum Ortodoks Kilisesi, 19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu, azınlıklar, eğitim.

ABSTRACT

This Master's thesis, entitled *Greek Schools in the 19th Century İzmir* analyzes briefly first, among many other things, demographical and social-economical structure of İzmir from the very beginning to the 19th century. It presents information on lives, cultures and settlements of minorities, including Greeks, in İzmir. It provides valuable information in general on educational system of minorities and of the Greeks in specific.

Greek schools in İzmir were mostly under the administration and roof of Greek Orthodox churches. In this context, this thesis, based on Ottoman archival documents as well as other primary and secondary sources, presents significant information on their curriculum, number and profile of their students and teachers. It also explains what financial sources/funds these schools had. Considering the fact that there has not been any detailed work on the subject, this study aims to fill this gap and contribute to area studies on İzmir and Greek schools.

Key Words: İzmir, Greek schools, Greek Orthodox Church, 19th century, Ottoman Empire, minorities, education.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “XIX. Yüzyılda İzmir’deki Rum Okulları” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17 / 07 / 2012

Tülay DİNÇEL

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	441716
Yazar Adı / Soyadı	TULAY DİNÇEL
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 28175435892
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	tulayy_tokat@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	XIX. Yüzyılda İzmir'deki Rum Okulları
Tezin Tercümesi	Greek Schools in the 19th Century İzmir
Konu Başlıkları	Tarih
Üniversite	Celal Bayar Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	88
Tez Danışmanları	Prof. Dr. KEZİBAN ACAR
Dizin Terimleri	19. yüzyıl=19. century Okullar=Schools
Önerilen Dizin Terimleri	Rumlar İzmir
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelemesini istiyorum

a.Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilienelerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtım ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımız saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

31.08.2012

İmza.....

Yazdır

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 13.07.2012 tarih ve 14/EK2 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tülay DİNÇEL "19. Yüzyılda İzmir'deki Rum Okulları" konulu tezi incelenmiş ve aday 17.07.2012 tarihinde saat 11:00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	OY BİRLİĞİ	☒
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN
Prof.Dr. Keziban ACAR
(Danışman)

ÜYE
Doç.Dr. Muzaffer TEPEKAYA

ÜYE
Doç.Dr. Celal METİN

<u>Evet</u>	<u>Hayır</u>	
*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir	☐	☐
Tez, mutlaka basılmalıdır	☐	☐
Tez, mevcut haliyle basılmalıdır	☐	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.	☒	☐
Tez, basımı gereksizdir.	☐	☐

ÖNSÖZ

XIX. Yüzyılda İzmir'deki Rum Okulları adlı çalışmada, İzmir'in sosyo-ekonomik hayatında önemli bir yere sahip olan Rumların, merkezde eğitim hayatı ve okulları konu alınarak, dilleri, dinleri, yaşam tarzları, ticari hayatları incelenmeye çalışılmıştır. Bu bilgilerin yanı sıra okulların hangi mahallerde kuruldukları, müfredatları, öğrenci ve öğretmen sayıları, bu okullara ne şekilde maddi destek sağlandığı, Rum patrikliğinin, eğitim faaliyetlerindeki rollerini ayrıntılarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

İzmir'de uzun dönem yaşamış ve büyük izler bırakmış olan Rumlar, özellikle de eğitim hayatları hakkında bugüne kadar kapsamlı bir araştırmanın yapılmamış olması tez konumu belirlemeye çalıştığım günlerde beni en çok şaşırtan şeylerden biri olmuştu. Yüzlerce esere rastlayacağımı düşündüğüm bu konu hakkında bilgi açısından birbirini tekrar eden eserler bu konuda edinilebilecek daha çok şeyin olması gerektiğini düşündürdü. Rum okulları ve faaliyetleri hakkında edindiğim bilgiler sayesinde dikkatimi çeken en önemli şey Osmanlı Devleti'nin eğitim konusunda yabancı tebaaya göstermiş olduğu yüksek müsamahadır. Rumlar, Osmanlı tarzı eğitimin çok dışında tamamen yabancı menşeli bir eğitim izlemiş, bu hizmetin sürdürülebilmesi için de toplu veya ferdi olarak büyük çabalar harcamışlardır.

Tezimin hazırlanması aşamasında bana daima destek olan ve tecrübelerinden faydalandığım, tez hocam Prof. Dr. Kezban Acar'a, Osmanlıca çevirilerde sıkıştığım zamanlarda imdadıma koşan Yrd. Doç. Dr. Cengiz Çakaloğlu'na, benden yardımlarını ve ilgisini esirgemeyen Doç. Dr. Muzaffer Tepekaya'ya ayrıca, İzmir hakkında engin bilgi birikiminden faydalandığım ve değerli kaynaklara ulaşmamda büyük yardımları olan Şükrü Tül'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Ve ailem...Bugüne kadar eğitim hayatımda beni her zaman destekleyen ve dualarını üzerimden eksik etmeyen aileme şükranlarımla. Son olarak da tezimin hazırlanmasında daima yanımda olan ve yanımda olmasını istediğim, her türlü kahrımı çeken, araştırma uğruna her yere sürüklediğim ve sayemde önemli bilgi birikimine sahip olan, benim için çok değerli İlker Ç. Keskin'e sonsuz teşekkürler.

Tülay Dinçel

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
YEMİN METNİ	III
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU.....	IV
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	X
BELGELER LİSTESİ	X
EKLER LİSTESİ.....	X
HARİTALAR.....	XI

GİRİŞ

A. Konuyla İlgili Kaynakların Değerlendirilmesi.....	10
B. İzmir'in XIX. Yüzyılda İdari, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapısı.....	12
C. İzmir'de Rumlar	18

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE VE İZMİR'DE EĞİTİM

A. XIX. Yüzyılda Azınlık Okulları Ve 1869 Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi	31
B. İzmir'de Eğitim	36

İKİNCİ BÖLÜM

RUM OKULLARI

A. Evangelik Okulu.....	41
B. Rum Ortodoks Kız Okulları.....	50
C. Ücretsiz ve Yatılı Okullar.....	50
SONUÇ.....	64
EKLER.....	65
KAYNAKLAR.....	74

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO.	Bab-1 Ali Evrak Odası
cm.	Santimetre
C.	Cilt
ev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DH. MKT.	Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
Haz.	Hazırlayan
İ. AZN.	İrade Adliye ve Mezahib
İ.M.	İrade Maarif
m.	Metre
S	Sayı
s.	Sayfa
ŞD.	Şura-1 Devlet
Yay.	Yayınları
Y. A. RES.	Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
vb.	ve benzeri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: İzmir’de XVII. ve XVIII. Yüzyıla ait Nüfusun Gruplara Göre Dağılımı	8
Tablo 2: İzmir’de XIX. Yüzyıla ait Nüfusun Gruplara Göre Dağılımı	15
Tablo 3: 1891 Yılı Aydın Vilayeti Salnamesine Göre İzmir’de Rum Okulları	52
Tablo 4: Adria L. Jacob’un Bildirdiği Altı Kilise Okulu ve Diğer Okulların Öğrenci ve Öğretmen Sayıları.....	53

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Aya Fotini Kilisesi.....	41
Fotoğraf 2: Aya Yorgi / Agios Georgios Kilisesi	42
Fotoğraf 3: Evangelik Okulu Öğretmenleri 1905.....	44
Fotoğraf 4: Evangelik Okulu Fizik Eğitim Sınıfı.....	45
Fotoğraf 5: Evangelik Okullarına Ait Diplomalar.....	46
Fotoğraf 6: Evangelik Okulu Öğretmenleri ve Öğrencileri 1910.....	47
Fotoğraf 7: Evangelik Okulu Öğrencileri.....	48

BELGELER LİSTESİ

Belge 1: İzmir Aya Dimitri mahallesinde yapılacak olan Rum mektebinin planı	57
Belge 2: İzmir Aya Dimitri mahallesinde yapılacak olan Rum mektebinin planı	58
Belge 3: Aya Katerina Kız Rum Mektebine ilave yapılacak oda planı	59
Belge 4: Yeni Mahallede Yapılacak Olan Bir Kilise İki Okul Haritası	60
Belge 5: İzmir Karşıyaka’da Rum Mektebi Haritası	61
Belge 6: İzmir- Sinekli arasında yapılacak, olan Rum Kilisesi ve Okulu haritası	63

EKLER LİSTESİ

Ek 1: İzmir Aya Katerina Mahallesinde bir Rum mektebi inşasına dair belge	65
Ek 2: Aya Yani Mahallesinde bir Rum Mektebi İnşasına dair belge	66
Ek 3: İzmir Karşıyaka’da Bir Rum Mektebi inşasına dair belge	67
Ek 4: İzmir Göztepe’de bir Rum Mektebi inşasına dair belge	68

Ek 5: İzmir Kabristan Mahallesiinde yapılacak Rum Okuluna dair belge.....	69
Ek 6: Aya Praskevi Rum Kilisesi bahçesindeki mektebin yeniden inşasına dair.....	70
Ek 7 : İzmir'e tabi Birunabad Nahiyesine bağlı Buca Köyünde Rum milletinin çocuklarına mahsus mektebin harap olmasında sebebiyle ahaliden toplanacak yardımlarla mekteb yapılmasına ruhsat verildiği hakkında.....	70
Ek 8: Aya Dimitri mahallesiinde inşa edilecek Rum mektebinin ruhsat talebi.....	71
Ek 9: İzmir Aya Dimitri Mahallesi Mimaroğlu Caddesinde Rum mektebi İnşaat talebi	72

HARİTALAR

Harita 1: İzmir Haritası.....	4
--------------------------------------	---

GİRİŞ

İzmir ve civarının bu zamana kadar ele alınmamış tarihi, son senelerde yapılan araştırmalarla aydınlatılmıştır. Karaburun, Çakmaktepe, Menemen Helvacıköy ve İzmir Bayraklı'daki arkeolojik kazılar bölge tarihinin milattan çok evvel başladığını göstermektedir.¹ Ancak İzmir Kenti'nin ilk kuruluş tarihi ve yeri hakkında çeşitli görüşler vardır. İzmir ve dolaylarında yapılan kazılarda bulunan eşyalar burada M.Ö. 4000'de bir yerleşimin varlığını ispat etmesine rağmen, şehrin M.Ö. 3000 senelerinde Bayraklı yakınlarında kurulduğu kabul edilmektedir.²

İzmir şehri ve tarihi üzerine önemli araştırmaları bulunun M. Çınar Atay, İzmir şehrinin, Lidya ve Frikya dağı olan Sipyle Dağı üzerine kurulduğunu söylemektedir.³ Fransız yazar, Boneventure F. Slaars ise, İzmir'in Anadolu'nun Aiolis Bölgesinde İ.Ö. 1130 yılında kurulduğunu söylemektedir.⁴ Diğer bir tahmine göre, İzmir M.Ö. 1100 yılında Efesliler tarafından kurulmuştur.⁵ Diğer bazı yazılı kaynaklara göre ise, İzmir'in kuruluşu M.Ö. 1102'dir. Şehrin kimler tarafından kurulduğu konusunda da çeşitli görüşler vardır: Kimileri İzmir'in ilk kurucularının Amazonlar olduğunu söylerken, kimileri Lelejler⁶ olduğunu belirtmektedir. Umumi kanaate göre İzmir, Frigya kralı Tantalos tarafından İzmir körfezinin doğusunda kurulmuştur. Şehrin ilk sakinlerinin kimler olduğu da kesin olarak bilinmemektedir. Bazıları bu halkın Amazonlar, bazıları da Lelejler oldukları söylerler.⁷

İzmir şehrinin bilinen en eski ismi Smyrna'dır. İzmir sözcüğü ise, sonraları Smira, Smire, Lesmire, Asmira, Esmira, Esmire olarak kullanılan isimlerin Türkçeleşmiş şeklidir. Türkler baştan itibaren bu şehri İzmir olarak adlandırmıştır.⁸ Smyrna adının kökeni ve anlamı, destanlardaki uydurma ve etimoloji biliminin

¹Emin Canpolat, "Kuruluşundan Bizans Dönemin Sonuna Kadar İzmir," *Üç İzmir*, 1. basım (İstanbul: Yapı Kredi yayınları 1992), 11.

² *Üç İzmir*, 11; Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, 1. basım (İstanbul: Literatür Yayınları 2000), 1.

³ M. Çınar Atay, *Tarih içinde İzmir* (İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını 1978), 9.

⁴ Kostantinos Oikonomos, Bonaventure f. Slaars, *Destanlar Çağından 19. yüzyıla İzmir* (İstanbul: İletişim Yayıncılık 2001), 20.

⁵ İlhan Pınar, *19. Yüzyıl Anadolu Şehirleri Manisa, Edirne, Kütahya, Ankara, İstanbul, Trabzon, Antalya, Diyarbakır, Konya, İzmir* (İzmir: Akademi Kitapevi 1998), 178.

⁶ Antik çağlarda Ege'de, "Karia" olarak adlandırılan bölge günümüzdeki Muğla ilini de içine alan bir bölgeydi. Batı Anadolu'da eski Yunanlılardan önce Mis'ler, Lelej'ler ve Kar'lar oturuyorlardı. Misler Anadolu'nun kuzeybatısında, Karlar güneybatısında, Lelejler ise, Bodrum bölgesinde oturuyorlardı. Eski Yunan kaynaklarına göre Karlar ve Lelejler Ege'nin en eski halkıydı.

⁷ Hakkı Gültekin, *İzmir Tarihi* (İzmir. 1952), 3.

⁸ Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi* (İzmir Ege Üniversitesi Matbaası, 1974), 21.

belirsizlikleri nedeniyle aydınlatılamamıştır. Kimine göre, bu isim İzmir'i kurmuş ve İzmir'de egemenlik sürmüş bir Amazon'un adıydı. Bir mythos öyküsü ise bu adı Anadolu Tanrısı Adolis ile ilişkilendirmektedir.⁹ Bir rivayete göre de Smyrna, İmparator Teseus'un karısının adıdır.¹⁰

Bölgede yapılan arkeolojik kazılar kentin ilk yerleşme yerinin o zamanlar sahilde, hatta körfeze çıkıntılı bir küçük yarımada şeklinde olduğunu göstermektedir. İzmir'in kurulduğu yarımada Aiolis ve Ionia bölgelerinin sınırında bulunuyordu. Deniz ötesi kolonileri aracılığıyla iyi işleyen bir ticaret ağına sahip olan İon'ların İzmir'i ele geçirmeleriyle İzmir kısa sürede zenginleşmiş ve gelişmiştir. Doğal olarak bu durum İzmir'in yaşamına ve fiziksel yapısına yansımıştır. Bu dönemlerde limanı, tapınakları, savunma tesisleri ve yönetsel özellikleriyle kent devleti olan İzmir; sokakların birbirini dik kestiği, düzgün geometrik planlı kentlerden birisi olarak tanınmıştır.¹¹ İzmir kurulduğundan itibaren çeşitli kavimlerin ve uygarlıkların – İyonlar, Lidyalılar, Persler, Bergama Krallığı, Romalılar, Helenler, Araplar, vs.- istilasına maruz kalmıştır. M.Ö. 545'te Perslerin saldırısıyla tamamen tahrip olan şehir, artık bir daha eskiden olduğu gibi Bayraklı'daki gibi kent düzeninde bir yerleşim yeri olmamıştır. M.Ö. 344 yılında Büyük İskender tarafından yeniden kurulmasına kadar köy büyüklüğünde ve örgütsüz bir yerleşim yeri olarak kalmıştır. Ancak şehir, bu kez Bayraklı'da değil, Kadifekale (Pagos) Dağı eteklerinde kurulmuştur. Büyük İskender bölgeye geldiği zaman şehir dağınık ve harap bir durumda idi; bu dönemden sonra İzmir gelişmeye ve büyümeye başlamıştır.¹² Yeniden kurulan şehir kısa sürede eski ününe tekrar kavuşmuş ve Romalılar tarafından "İyon Tacı" olarak adlandırılmıştır.¹³ Pers İmparatorluğunun Anadolu'daki ordusunu yendikten sonra ordularıyla İzmir civarına gelen Büyük İskender, bir rivayete göre, Kadifekale civarında ilahi bir işaret almış ve kendisinden orada bir şehir kurması istenmiştir. Kadifekale kentin iç kalesi durumundaydı, bu yüzden Roma, Bizans, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de kullanılmıştır. İzmir, M.Ö 133 İyon kentleriyle birlikte Roma İmparatorluğunun bir parçası olmuştur.¹⁴ Roma dünyasının seçkin kentlerinden biri olarak anılan İzmir, sunağı ve tiyatrosuyla dünyayı

⁹ Cecil John Cadoux, *İlkçağ'da İzmir-Kentin En Eski Çağlarda İ.S. 324'e Kadar Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları 2003), 56-57.

¹⁰ Baykara, 21.

¹¹ <http://www.izmir.bel.tr>. 18.07. 2012 17:26

¹² Beyru, a.g.e.,1.

¹³ İlhan Pınar, *Gezginler Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl I* (İzmir: Akademi Kitabevi 1994), 130.

¹⁴ <http://www.izmir.bel.tr>. 18.07.2012 17:28

kendine hayran bırakmış ve Roma'dan sonra dünyanın en güzel şehri olarak anılmıştır.¹⁵

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395'de ikiye ayrılmasıyla birlikte İzmir, Doğu Roma'nın toprakları içinde kaldı ve imparatorluğunun önemli bir kenti olarak varlığını sürdürmüştür. Bizans İmparatorluğunun kurulması İzmir'de büyük bir değişikliğe neden olmasa da, bu dönemde Bizans İmparatorluğunun Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi İzmir'de az da olsa bir kıpırdanma yaratmıştır. Zira Apocalypse'nin yedi kiliseden biri buradaydı. M.S. 54 ve 55 yıllarında şehirde ilk Hıristiyanlar görülmeye başlamıştır.¹⁶ İmparatorluğun erken dönemlerinden itibaren dinsel merkez olarak öne çıkan İzmir, İmparator Leon tarafından Konstantinopolis dışındaki kentlerin başkenti olarak ilan edilmiştir. Görüldüğü gibi İzmir, Bizans İmparatorluğu'nun dinsel merkezlerinden birisi olarak ayrıcalıklarla donatılmıştır. Şehir, VII. yüzyılın başlarından itibaren bazı iç ve dış saldırılara maruz kaldığı için gelişimini devam ettirememiştir. Ancak bu durum IX. yüzyılda İzmir'in Bizans donanmasının üssü olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte değişmiştir. Tersanesi ve gemi yapımcılığıyla öne çıkan kent kendini toparlamış ve ticari açıdan da kendini göstermeye başlamıştır. İzmir, yaklaşık olarak X. yüzyılın başlarında kurulan "Sisam Deniz Theması'nın"¹⁷ merkezi olarak seçilmiştir. Ticari kaygılarla oluşturulan Sisam Deniz Theması, şehrin ticari açıdan gelişmesine yardımcı olmuştur.¹⁸

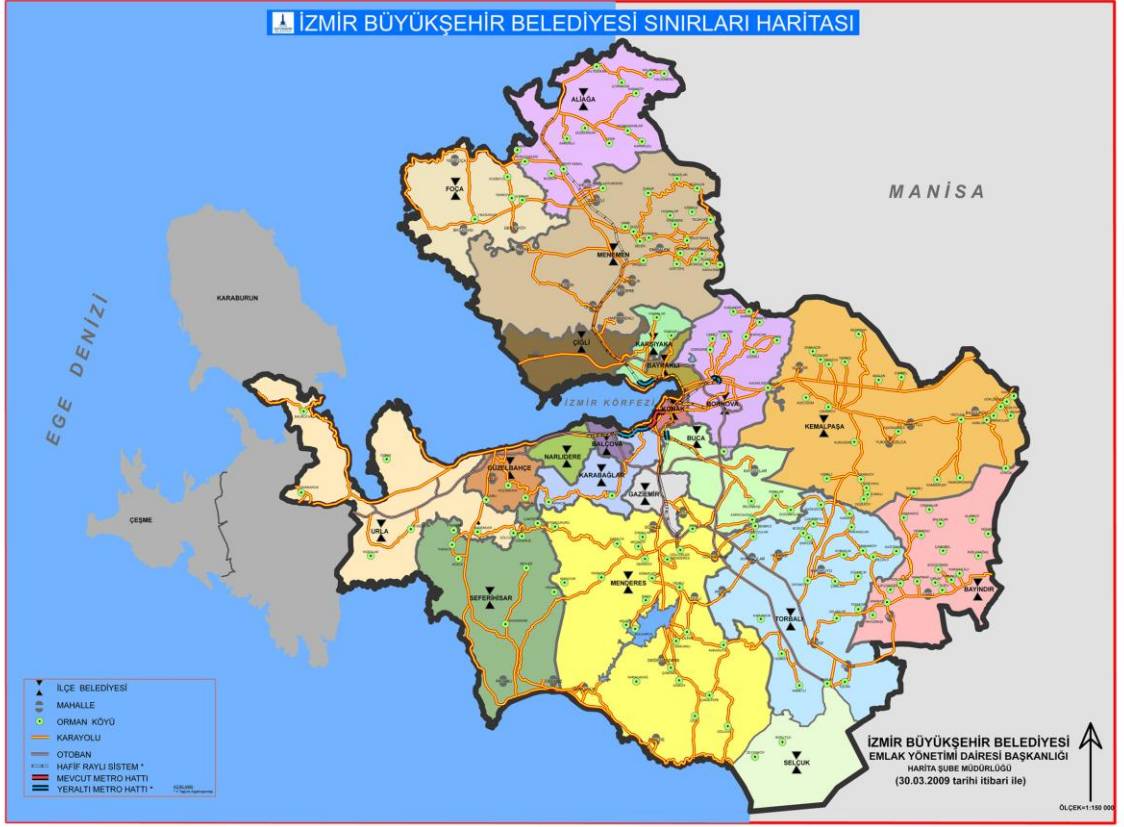
1071 yılında Anadolu'ya yönelen Selçuklu Türkleri kısa bir sürede (1076) İzmir önlerine kadar gelmeyi başarmıştır. Bizanslılarla Türkleri karşı karşıya getiren bu olay Anadolu tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Zira Anadolu yarımadasının nüfus yapısı ve yerleşme şekli hızla değişmiştir. Türklerin İzmir'e gelişleri iki ayrı şekil ve tarihle ifade edilmektedir. Birinci görüşe göre, bu, Süleyman Bey 1079'da Edincik, Selçuk ve İzmir'i zapt etmesiyle; diğerine göre ise Selçuk ve İzmir'in, 1084 yılında Çaka Bey tarafından denizden alınmasıyla olmuştur. Selçuklu Türklerinin İzmir'deki egemenlikleri çok uzun sürmemiştir.

¹⁵ İlhan Pınar, *19.Yüzyıl Anadolu Şehirleri Manisa, Edirne, Kütahya, Ankara, İstanbul, Trabzon, Antalya, Diyarbakır, Konya, İzmir* (İzmir: Akademi Kitabevi 1998), 178

¹⁶ Atay, a.g.e., 14.

¹⁷ Thema, Bizans İmparatorluğu'nun taşra yönetiminde kullandığı bir idari birimdir.

¹⁸ <http://www.izmir.bel.tr>. 18.07.2012 17:34

Harita 1: İzmir Haritası

Kaynak: <http://www.izmir.bel.tr/images/50kmMT.jpg> 27.07.2012 12:24

Kısa süren bu egemenliklerine rağmen İzmir tarihi açısından oldukça önemli sonuçlar doğmuştur. Çünkü İzmir Çaka Bey kurduğu donanmayla Ege Denizi'nin önemli şehirlerinden biri olmuştur ve bu dönemde Venedik ve Ceneviz tüccarları sık sık İzmir'e uğramaya başlamışlardır. İzmir'e ilk defa 1080'lerin başında hakim olmaya başlayan Türklerin asıl İzmir hakimiyetleri Aydınoğlu Umur Beyin 1317 yılında Kadifekale'yi almasıyla başlamıştır. Ancak, 1344'de Papa VI. Clement'in örgütlediği, Venedik, Kıbrıs ve Rodos şövalyelerinin katıldığı Haçlı seferiyle Liman kalesi Latinlerin eline geçmiştir. Kadifekale ise Türklerin elinde kalmıştı. Bu yüzden İzmir bu tarihlerde iki kısımdan oluşmakta idi, yukarı şehir diye tarif edilen Kadifekale ve bugünkü Konak ve Hisar Camii arasında bulunan aşağı şehir. Kentin üst taraflarında Türkler, deniz kıyısındaki alt kısımda ise Rodos şövalyeleri bulunuyordu. Bu yüzden aşağı İzmir'e "Gâvur İzmir" denilmiştir.

İzmir 1426'da kesin olarak Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmiştir. Osmanlı egemenliğine giren İzmir'de imtiyazlı yabancı uyruklu tebaa ile beraber Türklerin zaman zaman kavgalı olan yaşamı başlamıştır. Bu durum deprem, yangın ve

salgın hastalıklarla pekişerek daha büyük olaylara da sahne olmuştur. Bu yüzdendir ki Hıristiyan nüfus yaşadığı liman ve çevresinden yukarı çıkamamış, gelişmesini denize yakın olan yerlerde sürdürmüş, Türkler de buldukları yerlerden aşağı inip ticaretin yoğun olduğu bu bölgeye inememişlerdir.¹⁹ Ancak Türk nüfusunun artışı ile birlikte İzmir giderek iki parçalı kent görünümünden çıkmaya başlamış ve tepedeki Türk kenti eteklere doğru inerek denize yaklaşmıştır.²⁰

Osmanlı döneminde nüfus yapılarını, mahalle bölünmelerini, vergi kaynaklarını en iyi aydınlatan belgeler tapu tahrir belgeleri ile kadı sicilleridir. Tapu tahrir defterlerinde İzmir ile ilgili kaynaklar bu şehrin XVI. yüzyıldaki konumu hakkında bilgiler sunmaktadır.²¹ XVI. yüzyılda tüm Akdeniz havzasında görülen nüfus artışı İzmir’de de yaşanmış, ancak nüfus dağılımında büyük bir değişiklik olmamıştır. Bu dönemde de İzmir’de nüfus yoğunluğunu Türkler temsil etmekteydiler ve Faikpaşa, Selatinzade Mescidi, Hanbey (Pazar) ve Liman isimli mahallelerde oturmaktaydılar. Bu mahalleler gelişmeye başlayan şehrin merkezini oluşturuyordu.²² Gayrimüslimlerin ise sadece bir (Gebran) mahallesi vardı.

İzmir, 1528 yılında orta büyüklükte bir kasaba görünümündeydi. Bu tarihlerde şehirde 6 mahallenin 206 hanesinde 227 aile ve 72 bekâr nüfus bulunuyordu. Toplam nüfusun 2.000 olduğu tahmin edilmektedir. 1575 yılında yapılan sayımlarda, İzmir’deki hane sayısının 307’ye, nüfusun ise 5.000’e ulaştığı görülmektedir. Yapılan nüfus sayımları gayrimüslim nüfusunda da artış olduğunu göstermektedir. Gayrimüslimlerin 1528 yılında 29 haneleri varken, 1575 yılında hane sayıları 110’a yükselmiştir. Nüfusun büyümesini sağlayan doğal artışın yanında, yeni fethedilen Sakız adasından yapılan göçün de etkisi büyüktü.²³

Yine bu defter kayıtları İzmir’de yaşayanların meslek ve sosyal konumları hakkında da ipuçları vermektedir. Bunlara göre, İzmir’in ekonomisi bu yüzyılda tarıma dayanmaktaydı. Çünkü Osmanlı Devleti, 1453 yılında fethedilen İstanbul’un ihtiyacı için Batı Anadolu tarımını canlandırmak için çalışmıştır. Bu dönemde İzmir ve Batı Anadolu, İstanbul’un en büyük meyve ve sebze üreticisi olmuştur. İzmir, İstanbul’a

¹⁹ Atay, a.g.e., 16-17.

²⁰ Zeki Arıkan, “XV. – XVI. Yüzyıllarda İzmir”, *Üç İzmir*, 1.basım (İstanbul: Yapı Kredi yayınları 1992), 62-63.

²¹ Üç İzmir, s 65-68.

²² <http://www.izmir.bel.tr>. 18.07.2012 17:36

²³ Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi* (İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası 1974), 29.

tarım ürünü sevkiyatı yapılan bir iç limanın ticari kapasitesine sahip olduğu için, XV. yüzyıl boyunca ve XVI. yüzyılın büyük bölümünde küçük bir kıyı kasabası olarak kalmıştır. Çünkü bu dönemde şehir ticari açıdan yerel bir nitelik gösteriyordu.²⁴

İzmir limanı XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren canlanmaya başlamıştır. Bunda, Kıbrıs ve Sakız adalarının Osmanlı topraklarına katılması ve buralardan ticaretle uğraşan kişilerin şehre yerleşmesi ve ticari faaliyetlerini burada da devam ettirmelerinin önemli bir payı olmuştur. İzmir'deki ticari hayat XVII. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir yoğunluk kazanmış, İran ipeği, deve yünü ve birçok kimyasal madde İzmir üzerinden Avrupa'ya aktarılmıştır. Bütün bu gelişmeler, kentsel yerleşim ve nüfus açısından bir dönüşüm yaşanmasına vesile olmuştur. Gerek XVII. yüzyılda gerek bundan sonraki yıllarda İzmir'i gezen birçok batılı seyyah İzmir nüfusu hakkında bir takım sayılar vermişlerdir. Bu veriler tam olarak doğru olmasa da nüfus yoğunluğu hakkında dikkate değer bilgiler vermektedir.

Bu verilere göre, XIX. yüzyıl ortalarına kadar İzmir'de çoğunluğu Türkler ve Rumlar oluşturmaktaydı. Tezin ilerleyen bölümlerinde İzmir'deki Rumlar ile ilgili daha geniş açıklamaya yer verileceği için şimdilik diğer yabancı gruplara değinilecektir. Bu iki grubun dışında İzmir ile kesin tarihi ilişkileri bilinmeyen iki azınlık grubu Ermeniler ve Musevilerdi. Rumlardan sonra ikinci önemli azınlık grubunu oluşturan Ermenilerin İzmir'e nasıl geldikleri konusunda pek çok rivayet vardır. Bazıları Ermenilerin İzmir'e geldikleri tarihi MÖ. 480-450 yıllarına kadar geriye götürürken; bazıları, Ruben Krallığı'nın dağıldığı 1375'e kadar uzatmaktadır. Başka bir rivayete göre de Şah Abbas'ın 1604 yıllarında Türklerin Azerbaycan ilerlemesini engelleme düşüncesiyle Aras bölgesindeki 5000 kadar Ermeni'yi göçe zorlamasıyla bir kısmının İzmir'e geldikleri düşünülmektedir ki, çoğu yazar bu konuda hem fikirdir.²⁵ Türk mahallelerinin kuzeyinde, adını iki Ermeni'nin kurduğu fabrikadan alan "Basmahane" bölgesi Ermeni mahallerinin başladığı noktaydı. 1657 yıllarında sayıları 8000 olduğu var sayılan Ermenilerin nüfusu, XX. Yüzyılın başında 12.000'e ulaşmıştır. Dört ayrı mezhebe ayrılmalarına rağmen aynı çevrede yaşıyorlardı. İzmir'e yerleşmiş diğer önemli bir grup olan Musevilerin de İzmir'e gelişlerinin çok eski tarihlere dayandığı rivayet edilmektedir. Ancak İzmir'de yaşayan Museviler hakkındaki bilgiler oldukça dağınık ve yetersizdir. Musevilerden büyük bir grubun, İzmir'in büyük bir ticaret merkezi haline

²⁴ <http://www.izmir.bel.tr>. 18.07.2012 17:41

²⁵ Beyru, a.g.e., 8.

geldiği XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılda buraya geldiği düşünülmektedir. Musevilerin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda İzmir'in büyümesine paralel olarak nüfusları artmış ve Rumlardan sonra ikinci büyük azınlık grubunu oluşturmuşlardır. Türk mahallerinin hududu olarak kabul edilen Keçeciler, Mezarlıkbaşı, Kestelli Caddesi ve İkiçeşmelik, diğer taraftan deniz ile Basmahane'ye kadar olan bölgelerdi. Bu bölgeler ile Ermeni mahalleleri arasında kalan yerlerde ise Museviler yaşamaktaydı. Museviler yoğun olarak Karataş semtinde bulunuyorlardı. Daha sonraları Kemeraltı'nın üst kısımlarına yerleşerek ticaret noktalarına yakın bölgelere yerleşmişlerdir.²⁶ Ticari canlılık ve uluslararası ticaret, İzmir'i kozmopolit bir kent haline getirmiştir. Bu dönüşüm sonucu kentte yaşayan Türkler, Osmanlı uyruğu olan Rum, Ermeni ve Musevi azınlıkların yanı sıra, İzmir'e XV. yüzyıl başlarında gelen Frenklerden veya Levanten²⁷ olarak adlandırılan Avrupalılardan müteşekkil yeni bir grup daha oluşmuştur. Osmanlı döneminde Avrupa kökenli yabancıların tümü bu ad altında tanımlanmıştır. Frenk mahallesinde yaşayan Avrupalılar yaşadıkları bölgede ibadethaneler, kulüpler, lokantalar, kültür merkezleri, hastaneler vb. yapılar inşa etmişlerdir. Frenklerin yaşadığı mahalleler deniz kenarına yakındı; bugünkü Pasaport mevkiinden başlayıp kuzeye doğru uzanırdı. Levantenlerin İzmir'de Türk yönetimi altında oldukça rahat bir yaşam sürdükleri tüm yazar ve gezginler tarafından kabul edilmektedir.²⁸

İzmir'in XVII. ve XVIII. yüzyıldaki nüfus yapısını tetkik edecek olursak; XVII. yüzyılın başından itibaren gelişmeye başlayan İzmir'e gelen seyyahlar sayesinde, İzmir'in nüfusu hakkında teferruatlı bilgiler elde ediyoruz. İzmir'in nüfus yapısı hakkındaki rakamsal veriler mübalağalı olup, birbirleriyle tutarlı olmasa da tetkik edildiğinde nüfus ve nüfus hareketleriyle ilgili önemli bilgiler elde etmekteyiz. İzmir'in Türklerden, Rumlardan, Ermenilerden ve Musevilerden oluşan nüfus yapısına XVII. yüzyılın sonlarından itibaren yabancılar da katılmaya başlamışlardır. Şüphesiz bunda ticaretin büyük etkisi vardır. Bununla birlikte bu dönemde şehirde meydana gelen deprem, yangın gibi felaketler ve kolera, veba, çiçek gibi salgın hastalıklar nedeniyle

²⁶ Atay, a.g.e., 22,24.

²⁷ Levanten kelimesi, Fransızca "Lever" sözcüğünden türemiştir. Doğmak ve Doğu anlamlarına gelen sözcük, Doğu Akdeniz ülkelerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Genel bir ifadeyle, Levanten, Avrupalı bir aileden gelerek, bir Doğu Akdeniz ülkesi olan Türkiye'de İzmir'e-İstanbul'a yerleşenleri ifade etmektedir. Ortak kabul edilen bir tanımlaması olmayan Levantenler, yerli azınlık grupları ile Batılı insanlar arasında farklı bir toplum ve kültür olarak görülmektedir. Bu toplumu meydana getirenler, İngiliz, İtalyan, Fransız, Macar ve Slav kökenlidir.

²⁸ Beyru, a.g.e., 13.

bazı kayıplar da söz konusu olmuştur. Ancak bu afetlerin getirdiği nüfus kayıpları veya genel anlamda kentin nüfusu, mahalle, ev, cami, kilise vb. gibi yapıların sayılarına göre belirleyen gezginlerin notlarında kabaca ve abartılı bir şekilde hesaplanmıştır.

SENE	KAYNAK	TÜRK	RUM	MUSEVİ	ERMENİ	YABANCI NÜFUS	TOPLAM
1631	Tavernier	60.000	15.000		8.000	7.000	90.000
1653	D. Arvieux	60.000		7.000			90.000
1656	Tavernier	60.000	15.000	7.000	8.000		90.000
1671	Evliya Çelebi						51.500
1675	Spon	30.000	10.000				55.000
1678	Le Bruyn						80.000
1693	Careri						50.000
1699	Montraye	14.000	8.000	1.500	400	200	24.000
1700	Rum Kaynak. Maccas Leon)						30.000
1702	Tournefort	15.000	10.000	1.800	200	200	27.200
1714	Lucas	100.000	20.000		8.000		128.000
1723	De Saumery						300.000
1731	Tollot	50.000	12.000	7.000	7.000		60.000
1733	Thompson	15.000	10.000	2.000	600	400	76.000
1739	Pockocke	80.000	10.000	6.000	2.000		28.000
1776	Ch. Couffier	65.000	21.000	10.000	6.000	200	120.000
1778	Sestini	97.000	30.000	12.000	8.000	3.000	150.000
1788	Kiepert	81-83000	26000	10000	7-8000	4-5000	
1794	Dallaway						100.000
1800	Kiepert	62-66000	24000	10-12000	6-7000	4-5000	110.000

Tablo 1: İzmir’de XVII. ve XVIII. Yüzyıla ait Nüfusun Gruplara Göre Dağılımı²⁹

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, İzmir’de üç yıl kalan D’Arvieux ile İzmir’e birçok defa gelen Tavernier’in, Lucas’ın ve Saumery’in verdiği rakamlar mübalağalı görülmektedir. 1671 ‘de İzmir’e gelen XVII. yüzyılın önde gelen seyyahlarından Evliya Çelebi ise, şehrin nüfusunu rakamlarla vermemekle birlikte, şehirde ki tüm evlerin 10.300 adet olduğunu ve her bir evde en az beş kişinin yaşadığını varsayarak şehrin o zamanki nüfusunu 51.500 kişi olabileceğini belirtmektedir.³⁰ Ayrıca Evliya Çelebi,

²⁹ Rauf Beyru, M. Çınar Atay, kitaplarından faydalanılarak oluşturulmuştur.

³⁰ Nemci Ülker, *XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I.* (İzmir: Akademi Kitapevi 1994), 17.

şehrin bina ve mahalleri hakkında geniş bilgi vermektedir. Evliya Çelebi verdiği bilgileri, kimliği saptanamayan İsmail Paşa'nın yaptırdığı sayıma dayandırmaktadır. 1657-1658'de yapılan bu sayıma göre, yalnızca Pagus dağı eteğinde iki bin kadar ev bulunmaktadır. Şehrin bu kesiminde on Müslüman, on Frenk ve Yahudi, iki Ermeni ve bir de Çingene mahallesi vardır. Evliya Çelebi şehirde büyüklü küçüklü on iki cami, kırk medrese, on bir hamam, seksen iki han, yetmiş çeşme, on yedi sebilhane ve *Muhtesibe*³¹ vergi ödeyen 3060 adet dükkânın da varlığını bildirmektedir.³²

İzmir 1688 yılında pek çok insanın hayatını kaybettiği büyük bir deprem yaşamıştır. Tarihinde gördüğü en büyük depremlerden birini yaşayan şehrin, depremin ardından çıkan büyük yangınla neredeyse tamamı tahrip olmuştur. Deprem ve yangından sonra İzmir Osmanlı Devleti tarafından yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. 1712 yılında meydana gelen veba salgınından ise 10.000 kişi hayatını kaybetmiştir.³³ Tabloda görüldüğü gibi Türk, Musevi ve Ermeni nüfusunun 1688 öncesi ve sonrasına ait değerlerinde büyük farklılıklar görülürken, Rumların sayısında büyük bir değişiklik görülmemektedir. Nüfus dalgalanmalarında daha önce belirtildiği gibi yangın, deprem gibi doğal afetlerin ve salgın hastalıkların önemli bir rolü vardır. Ancak yüzyılın ikinci yarısındaki tahminler biraz daha dengelidir. Bu dönemde İzmir nüfusunun büyük çoğunluğunu Türkler oluşturmasına rağmen, ticaretin daha da gelişmesiyle birlikte gerek azınlık gerekse de Levantenlerin sayısında da önemli bir artışın olduğu gözlenmektedir.³⁴ Tuncer Baykara, 1659-1660 yılında düzenlenmiş bir cizye defterinden Ege şehirlerindeki etnik düzensizliğin açıkça görüldüğünü belirtmektedir.³⁵ Kısaca, XVII. yüzyılın ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de ki Türk nüfus, 50.000-60.000 civarındayken Rum nüfusu çoğunlukla 10.000 civarındadır. Yahudilerin ise Ermenilerden fazla olduğu anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısındaki nüfus değerlerinden anlıyoruz ki İzmir'in nüfusu 100.000 ile 150.000 arasında değişmektedir.

İzmirliilerin yaşam biçimleriyle ilgili bilgileri yine ağırlıklı olarak yabancı gezginlerin gezi notlarından edinmekteyiz. Yabancı gezginler kente geldiklerinde doğal olarak en çok kendi ırkdaşları olan Levantenlerle vakit geçirmişler ve bu nedenle

³¹ Muhtesip, şehrin belediye işlerinin yürütülmesi ile görevli memurdur. Ağırlıkları, ölçüleri, zahire ve yiyecek maddelerini incelemek ve kontrol etmekle yükümlü idi.

³² Ülker, 10-11.

³³ Yaşar Aksay, 5000. Yılında İzmir (İzmir: Ercan Kitapevi 2000), 62.

³⁴ Beyru, a.g.e., 18-19.

³⁵ *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri*, Haz: Tuncer Baykara (İzmir: 1993), 224.

izlenimlerini daha çok bu çerçeveden aktarmışlardır. Bu yüzden Levantenlerle ilgili anlatımlar oldukça fazla iken, Türk toplumunun yaşam biçimi hakkında çok fazla bilgi yoktur. Bu gezi notlarından yapılan çıkarımlara göre; ticari hayattaki gelişmeler ve yabancılara tanınan çok sayıda ayrıcalıklar, Levantenlerin İzmir’de rahat bir yaşam sürmelerini sağlamıştır.

A. Konuyla İlgili Kaynakların Değerlendirilmesi

Tezimiz İzmir’deki Rumları konu aldığı için öncelikle İzmir hakkında genel bilgilere yer vermenin uygun olacağını düşündük. Bu konuda faydalandığımız kaynakların başında Rauf Beyru’nun “*XIX. Yüzyılda İzmir’de Sosyal Hayat*” ve Çınar Atay’ın “*İzmir Tarihi*” adlı eserleri gelmektedir. Rauf Beyru kitabında İzmir hakkında her ne kadar önemli bilgiler veriyor olsa da eserde yer alan kaynakların büyük çoğunluğu yabancı gezginlerin İzmir hakkındaki görüşlerine ve nüfus hakkında sayısal verilerine dayanmaktadır. Bu anlamda objektif bir bakış açısı için Türk gezginlerin notlarına da yer verilip karşılaştırma yapılması daha uygun olacaktır. Çünkü araştırma sırasında dikkati çeken nokta şudur ki, yabancı gezginler İzmir’deki Türkler hakkında ön yargılı yaklaşımlarda bulunmuşlar, yalnızca yabancı nüfus ile ilgilenmişler ve neredeyse Türkleri bu coğrafyada azınlık olarak göstermişlerdir.

İzmir’deki Rumlar da o dönemde yerli nüfus olarak görüldükleri için yabancı gezginlerin notlarında gerek eğitim, gerekse sosyal yaşamları hakkında fazla bir bilgi yoktur. Bu yüzden adı geçen bu eserlerde Rumların İzmir’deki eğitim hayatlarına dair ayrıntılı bilgilere ulaşamıyoruz. Ancak İzmir’de uzun süre yaşamış ve varlıklarıyla İzmir’de önemli izler bırakmış Rumlar hakkında kapsamlı bir araştırmanın yapılmış olması beklenirken, bunun hâlâ yapılmamış olması oldukça ilginçtir. Bunların yanı sıra Tuncer Baykara’nın “*İzmir Şehri ve Tarihi*” ve Necmi Ülker’in “*XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I.*” adlı eserleri de İzmir hakkında genel bilgilere ulaşılmasında önemli katkı sağlamıştır. Ancak İzmir hakkında önemli bilgiler veren Tuncer Baykara, eserinde farklı başlıklar altındaki konularda fazla tekrara düşerken, Necmi Ülker’in kronolojik yapıya dikkat ederek vermiş olduğu bilgiler okuyucu için daha anlaşılır ve akılda kalıcı bir içeriğe sahiptir. Bunun dışında Necmi Ülker eserinde Evliya Çelebi’nin de İzmir hakkında vermiş olduğu bilgileri ve kendisinin bu bilgiler ışığında yaptığı değerlendirmelere yer vermiştir. Bilge Umar, Zeki Arıkan, Rauf Beyru

gibi İzmir hakkında önemli araştırmalar yapmış yazarların makalelerinin bir arada toplandığı "*Üç İzmir*" adlı eser İzmir ile ilgili araştırma yapmak isteyenlerin hemen hepsinin başvurduğu değerli bir kaynaktır.

Eğitim konusunu İzmir başlığı altında incelemeden önce o dönemde Osmanlı Devletinde eğitimden genel olarak bahsetmek gereklidir. Bu amaçla çoğu eğitim tarihçisinin temel kaynaklarından olan Osman Ergin'in "*Maarif Tarihi*", Yahya Akyüz'ün "*Türk Eğitim Tarihi*" ve Cahit Yalçın Bilim'in "*Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*" adlı eserleri Osmanlı Devletinde eğitim konusu hakkında bir temel oluşturmada faydalandığım önemli kaynaklardır. Rumların ve diğer azınlık tebaanın eğitim hayatları ile ilgili genel bilgilere, azınlık ve yabancı okullar denildiğinde akla ilk gelen İlknur Polat Haydaroğlu'nun "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*" adlı eseri ve Hidayet Vahapoğlu'nun "*Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*" adlı eserinden faydalandım. Her iki kitapta da azınlık okullarının tesisi, finansmanı, yönetimi, öğretim elemanları, müfredatları ve bu kurumların denetimleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Ayrıca bu konuda Mehmet Derin'in "*Azınlıklar ve Azınlık Okulları*" adlı kitabı Hidayet Vahapoğlu'nun yukarıda adı geçen eserinin özeti niteliğinde bir eserdir. İzmir'de eğitim konusunda Sadiye Tutsak'ın "*İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*" adlı eserinden umduğum kadar faydalanma şansı bulamadım. İzmir'de önemli yere sahip olan Rumların eğitim hayatı hakkında çok genel denilebilecek nitelikte bilgiler verilerek oldukça kısa bir bölüm ayrılmış. Ayrıca kaynakça bakımından da bazı eksikler bulunmaktadır.

"XIX. Yüzyılda İzmir'deki Rum Okulları" adlı tez çalışmamın asıl temelini oluşturan İzmir'deki Rum okulları ile ilgili bilgilere ise, o dönemde İzmir Konsolosu olan F. Rougon'un "*Smyrne Situation Commerciale et Économique des pays compris dans la Circonsscription du Consulat Général de France*" ve Vital Cuinet'in "*La Turquie D'Asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'Asie- Mineure*", adlı eserlerinden ulaştık. Her iki eserde de İzmir'in eğitim hayatı da dahil olmak üzere pek çok konuda ayrıntılı bilgiye yer verilmiş olması tezimin zenginleşmesi açısından büyük bir şanstır. Ancak, İzmir'le ilgili önemli kaynaklar arasında olan bu iki eserde de İzmir'de bulunan yalnızca büyük eğitim kurumlarına yer verilmiştir. Oysa o dönemde Ortodoks kiliselerinin hemen hemen hepsinin bahçesinde birer okul bulunmaktaydı; bu okullar da hesaba katıldığında

Rumlara ait eğitim kurumlarının sayılarının bir hayli fazla olduğu göze çarpmaktadır. "XIX. Yüzyılda İzmir'deki Rum Okulları" adlı tezimde Başbakanlık Osmanlı Arşivinden almış olduğum İzmir'deki Rum okullarına ait belgelerde yukarıda bahsettiğim iki eserde konu alınmamış olan pek çok kilisenin isimleri ve bu kiliselerin buldukları mahalle isimlerine ulaştım ve bu bilgiler tezime önemli katkı sağlamıştır. Türkiye'de Rum okulları ile ilgili önemli bir eser vermiş olan Süleyman Büyükkarcı, "*Türkiye'de Rum Okulları*" adlı eserinin büyük çoğunluğunu Osmanlı belgelerinden oluşturan yazar daha çok Cumhuriyet dönemi Rum okullarını konu almıştır. Bu nedenle ne yazık ki eserden tezim için çok fazla istifade edemedim.

B. İzmir'in XIX. Yüzyılda İdari, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapısı

İzmir, antik çağda Anadolu'nun ihraç kapısı olarak serbest bir şehir hüviyetindedir. Roma döneminde ise, merkezi Efesos olan Asia eyaletine bağlı bir şehirdir ve bu idari yapısının Bizans döneminde de devam ettiği düşünülmektedir. İzmir, 1081'de Türklerle tanıştıktan sonra 17 yıl kadar Çaka Bey'in devletine başkentlik yapmıştır. 1317 tekrardan Türk idaresine giren İzmir, Aydınöğlü Umur Bey'in idaresine verilmiş ve 1334'ten itibaren de Aydınöğülleri Beyliğinin merkezi olmuştur. 1426'da Osmanlı Devleti'ne katıldıktan sonra ise, Aydın Sancağına bağlı bir kaza merkezi haline gelmiştir. Daha sonra, tahminen 1530'larda kurulan Sığla Sancağına bağlanmıştır. Bu sancak XVII. yüzyılda Kaptan Paşa Vilayetine, yani Cezayir Eyaletine bağlıydı ve dönemde şehrin en büyük idari temsilcisi kadı idi. Sultan II. Mahmut'un yeni bir idari yapının temelleri atana kadar, İzmir'in idari yapısı pek çok kez değişikliğe uğramıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkenin ulaşım ağı ve dış ticaret kanalları değişip, XIX. yüzyılda da ticaret yolları ve üretim kontrol merkezi İzmir'e kayınca İzmir, Sultan II. Abdülmecid'in 23 Ocak 1850 tarihli irâdesi ile Eyalet merkezi olmuş ve vali Halil Rıfat Paşa 27 Şubatta Aydın Eyaletinin merkezini İzmir'e taşımıştır. 7 Kasım 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesine göre, Aydın Vilayetinin merkezi artık İzmir'dir. İzmir Sancağının merkezi İzmir şehri olup, 13 kazaya ve 21 nahiyeye ayrılmıştır³⁶. Yeni yönetim düzenlemeleriyle Aydın vilayeti içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan İzmir, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Doğu Akdeniz'in en önemli liman kenti haline gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin ihraç limanları arasında ilk sıralarda yer almıştır.

³⁶ Baykara, a.g.e, 53.

Bu yüzyılın başında İzmir Batılıların gözünde ‘Peti Paris’ tir. Levant’ın İncisi’, Anadolu kıyılarının Marsilyası’dır.³⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak kayıplarına uğradığı ve merkezi otoritenin zayıfladığı XIX. yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu’nun tarihsel sürecinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Zira Osmanlı Devleti’nin zaaflarından faydalanmak isteyen devletler birbirleriyle yarışırcaına Osmanlı üretim pazarlarını ele geçirmeye çalışmışlardır ve imparatorluğun genelinde görülen bu yarıştan İzmir’de nasibini almıştır. Özellikle İngiltere, Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşmasıyla ticari bakımdan büyük ayrıcalıklar elde etmiştir. İngiltere, bu anlaşmayla: tekel sistemi kaldırılarak İngilizlere istedikleri kadar hammaddeyi satın alma imkânı verilmiş, İngilizlerle olan transit ticaretten alınan vergi resm’i kaldırılmış ve İngiliz tüccarlarına, yalnızca bir defaya mahsus olmak üzere gümrük ödeme ayrıcalığı verilmiştir. 1838-1841 yıllarında buna benzer anlaşmalar başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa devletleriyle de imzalanmıştır. İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin ticaret alanında ayrıcalıklar kazanması, Osmanlı yönetiminin ticaret üzerindeki denetiminin azalması, yabancı tüccarların İzmir’e akın etmesine neden olmuştur. Bunun yanında, 1856 Islahat Fermanıyla yabancılara mülk edinme hakkının verilmesi de önemli miktarda yabancı nüfusun İzmir’e gelmesine sebep olmuştur. 1860’da açılışı yapılan İzmir-Aydın demiryolu ile 1865’de açılışı yapılan İzmir-Turgutlu demiryolu ve 1868’de bitirilen İzmir rıhtımı bölgede yeni bir ulaşım ağı yaratması İzmir’in önemli ölçüde göç almasına sebep olmuştur. Ticaretteki gelişmelere paralel olarak, 1850’li yıllardan itibaren ticari güvence kazanan kişiler, ticari faaliyetlerini İzmir’den yürütmeye başlamışlar ve dış dünya ile haberleşmenin kolay sağlandığı Pasaport civarına yerleşmeye başlamışlardır. 1850 yılında İzmir’de 20 değişik ülkenin tüccarları büyük ticaret evleri kurmuşlardır. Bu ülkelerden 17 tanesi de şehirde konsolosluk açmışlardır. Kısaca İzmir, Batılı devletlerle olan ticari hacmine paralel olarak büyük bir değişim ve dönüşümüm yaşamıştır. 1850’li yıllardan itibaren hız kazanan bu değişim, I. Dünya Savaşının başlamasına kadar aralıksız devam etmiştir.³⁸ XIX. yüzyılın ikinci yarısında XX. Yüzyılın başlarında İzmir, devrin teknik olanaklarından en iyi şekilde yararlanarak şehirde tren, tramvay, körfez vapurları,

³⁷ *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri*, Haz : Tuncer Baykara, (İzmir: 1993), 467.

³⁸ <http://www.izmir.bel.tr>. 19.08.2012 20:55

modern bir rıhtım, PTT, elektrik ve su şebekesi vardı. Ancak bunların tümü yabancılar tarafından işletilmekteydi.³⁹

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere 1840’larda 5.000 kişi olan yabancı nüfus 1880’lerde 50.000 kişiye ulaşmıştır. İzmir’in ticari kapasitesinin büyümesiyle kentin nüfus yapısında da önemli değişiklikler olmuştur. Bu arada şehrin ticaretinin büyük bir kısmını yabancılar denetlerken, gelişen ticaret ortamında yabancılarla kolay ilişki kuran Osmanlı tebaasından Rum ve Ermeniler, kapitülasyon haklarından yararlanarak, önemli avantajlar elde etmişlerdir. Bu iki azınlık grup kapitülasyonların ve Avrupalı güçlerin yardımıyla İzmir’de aynı işi yapan Türklerin karşısında ayrıcalıklı bir konuma gelmişlerdir.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren İzmir’de nüfusun artık belli bir düzeye ulaştığı, bir önceki yüzyılda görülen büyük dalgalanmaların olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu yüzyıl içerisinde de İzmir nüfusuna ilişkin yabancı gezginlerin vermiş olduğu sayıların çok sağlıklı olmadığı düşünülmektedir. Yukarıdaki tabloda Türk nüfusunda herhangi bir artış olmamasına karşın, Rum nüfusun iki katın çıktığı dikkat çekmektedir. Bu da muhtemelen yabancı gezginlerin Rumları olduğundan fazla gösterme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Ancak bu dönemde Rum nüfusunda belli bir artış olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Bu artışın en önemli sebebi, gayrimüslim tebaanın yurt savunmasında görev almamaları, bu görevi tamamıyla Türklerin üstlenmiş olmasıdır. Rum nüfusundaki bu artış ve Türk nüfusunun oransal olarak gitgide azalışı, Rumlarda veya bazı milletlerde nüfuslarına bağlı olarak Rumların zamanla bölgenin hakimi olacakları fikrine yol açmıştır. Öyle ki *London Times* gazetesinin 1880 yılına ait bir sayısında İzmir’in kaç yıl sonra tamamen Rumlaşacağı hesaplanmıştır.

1832 yılında İzmir’e gelen Alman gezgin Ernst Christoph Döbel İzmir nüfusunu yaklaşık olarak 130.000 olduğunu ve nüfusun diğer Türk şehirlerine göre birbirlerine karşı daha anlayışlı Türk, Rum, Ermeni, Musevilerden oluştuğunu belirtir ve sözlerini şu şekilde sürdürür: “Bu karşılıklı anlayışlı düzeni kurmada, hiç kuşku yok ki İngilizlerin kurmuş oldukları ve dünyanın en uzak bölgelerinde görevlerini başarıyla yerine getiren burada da Müslüman ve Musevileri tanassur ettirerek İsa’nın öğretisini yaymaya çalışan İngiliz Misyonerliğinin katkısı çok büyük.”⁴⁰

³⁹ Aksoy, a.g.e., 63.

⁴⁰ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir. 19. Yüzyıl. I.* (İzmir: Akademi Kitabevi, 1994), 11.

1872’de, 18.750 hane 6250 mağaza bulunan İzmir’de tahminen 155.000 kişi olup bunların 75.000’i Rum, 45.000’i Türk ve 40.000’i yabancıdır. İlk Aydın Vilayeti Salnamesi (1879) ise, nüfusu 22.000 Türk erkeğine karşılık 56.444 Rum gösterilmektedir. 1890’larda İzmir ‘de 273.795 Türk’e karşılık 130.957 Rum vardır. Aynı yıllarda İzmir, Çeşme, Foça, Menemen, Alaşehir, Turgutlu, Aydın, Ayvalık, Manisa, Bodrum, Sarayköy’ü içine alan 45.000 km²’lik alan içerisinde 1.404.000 kişi yaşamaktadır. Bunun dinsel cemaatlere göre dağılımları şöyledir. 1.100.000 Türk-Müslüman, 210.000 Rum- Ortodoks, 15.000 Ermeni, 23.000 Yahudi, 56.000 Yabancı uyruklu kişiler olmak üzere toplamda 1.404.000 kişi vardır.

SENE	KAYNAK	TÜRK	RUM	MUSEVİ	ERMENİ	YABANCI NÜFUS	TOPLAM
1811	Kiepert	60.000	25.000	5.000	10.000	5.000	105000
1812	Tancoigne	60.000	25.000	5.000	10.000	6.000	106.000
1826	Hartley	45.000	15.000	8.000	8.000	1.000	77.000
1828	Montemont	60.000	40.000	5.000	10.000	5.000	120.000
1840	Illust. London New	80.000	40.000	15.000	10.000	5.000	150.000
1850	Illust. London New	85.000	60.000	20.000	10.000	5.000	180.000
1853	Storari	40.000	90.000	20.000	-	-	150.000
1854	Guinaumont	80.000	-	-	-	12.000	150.000
1857	Peterman	45.000	55.000	13.000	5.000	12.000	130.000
1860	Impartical	58.000	48.000	8.000	6.000	10.000	130.000
1860	Blunt	41.000	75.000	12.000	6.000	22.700	156.700
1868	Slaars	40.000	75.000	40.000	12.000	20.000	187.000
1875	C.Dudley Warner	80.000	90.000	-	-	-	200.000
1893	Aydın Vilayeti Salnamesi	79.288	53.086	14.909	6.810	53.455	207.548

Tablo 2: İzmir’de XIX. Yüzyıla ait Nüfusun Gruplara Göre Dağılımı⁴¹

Yukarıdaki tabloda verilen nüfus değerlerinin yanı sıra, elimizde yabancı seyyahların verdiği bilgileri kuvvetlendirecek ve doğrulayacak devletin resmi istatistikleri de mevcuttur. Zira Osmanlı istatistikleri ilk bakılacak kaynak özelliği taşımaktadır. 1891 Aydın Vilayet Salnamesi’ne göre Vilayetin nüfusunun 1.408.387 kişi olduğu, bunun 1.180.496’sının Türk-Müslüman, 195.431’nin Rum, 13.940’ının

⁴¹ Rauf Beyru, M. Çınar Atay, kitaplarından faydalanılarak oluşturulmuştur

Ermeni, 22.273'ünün Musevi, 55.742'sinin yabancı uyruklu olduğu kaydedilmiştir. Aynı yıla ait salnamede Türk ve yabancı tebaanın Aydın Vilayeti'ne bağlı sancak ve kazalardaki dağılımları da ayrıntılı olarak verilmiştir. 1891 Aydın Vilayet Salnamesi'ne göre, İzmir'in 79.288 Türk, 53.086 Rum ve toplamda 207.548. nüfusu vardır. Fransız yazar, Firmin Rougon ise, aynı yılda İzmir nüfusunu 225.000 olarak belirtiyor. 1893 yılında Aydın Vilayetinin toplam nüfusu ise 1.410.424'tür ve bu nüfusun 207.548'i İzmir merkezindedir. 34.566'si Müslüman kadın ve 44.722'si Müslüman erkektir. 24.058 Rum kadın iken 29.058'i ise Rum erkektir⁴² 1900'lerde İzmir Şehrinin nüfusu 200.000'dir bunun dinsel cemaatlere dağılımı ise şöyledir:

Müslümanlar	89.000
Türk vatandaşı Ortodoks Rumlar	52.000
Ermeniler.....	5.600
Türk vatandaşı Latin ırkıdan (Rajalar).....	1.100
Bölgeye mahsus yabancılar.....	36.300
Türkiye de oturan Yunanlılar.....	25.000
İtalyanlar.....	6.400
Avusturyalılar.....	1.800
Almanlar.....	512
Yahudiler.....	16.000
Toplam.....	200.000

XIX. yüzyılın ikinci yarısında kentte önemli yapısal değişikliklerin meydana geldiğini daha önce belirtmiştik. 1850'lerde yapımına başlanan Aydın- Turgutlu demiryolu ve bunların Buca, Şirinyer, Seydiköy ve Bornova bağlantıları, yine aynı dönemde geliştirilen körfez vapur seferleri, İzmir'de fiziksel görünüm kadar, sosyal ilişkileri de önemli ölçüde etkilemiştir.⁴³ Bu konuya ait bilgileri de o tarihlerde İzmir'i ziyaret etmiş olan yabancı yazar ve gezginlere ait gezi notlarından öğreniyoruz. Bu yüzden de kent yaşamına ilişkin görüşlerinde batılı bir gözle kaleme alınmış olduğunu ve batılı kaynaklara dayandırılmak zorunda olduğumuzu belirtmek durumundayız. Pek çok seyyah İzmir'i doğunun küçük Paris'i olarak gören ve şehirden övgüyle söz eden

⁴² H. Siren Kırkpınar, *1908-1912 İzmir Sancağında Rumlar (Sosyal, Ekonomik, Kültürel durumları)* basılmamış yüksek lisans tezi (9 Eylül Üniversitesi, 1988), 35-36.

⁴³ Rauf Beyru, *19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sosyal Yaşam, "Üç İzmir"*, 1. basım (İstanbul: Yapı Kredi yayınları 1992), 145-146.

seyyahların yanında şehirle ilgili hiç de iyi izlenimleri olmayan gezginlerde olmuştur. Örneğin, 1832’de İzmir’e gelen gezgin Alman Ernst Christoph Döbel İzmir ile izlenimlerini şu şekilde aktarıyor:

İzmir, Levant’ın baş şehridir ve düzlük olmayan dağlık bir arazide kurulmuş ve ama verimli topraklara sahiptir. Fakat yeteri kadar imar edilmemiş. Evlerin bir kısmı parlak dönemlerinden, bir takı gibi duran kale surlarını süslediği dağa doğru uzanmakta; eski çağdan tanıdığımız o görkemli ve güzel İzmir’den pek bir şey kalmadı. Şehrin şimdi ki durumu diğer Türk şehirlerinden hiçte farklı değil, sokaklar dar eğri büğrü ve taşları kötü döşenmiş... Şehrin en güzel sokağı, liman yakınların ve genellikle Avrupalıların yaşadığı Frenk sokağı. En güzel evler bu sokakta.⁴⁴

Farklı mahallerde, birbirlerinden oldukça kopuk bir yaşam sürdüren çeşitli toplumlardan oluşan İzmir’de ortak alışkanlıklardan ve geleneklerden söz etmek pek mümkün değildir. Çoğu gezgin, XIX. yüzyılın ortalarına kadar şehirde üstünlük gösteren Türklerin sosyal yaşamlarında, diğer toplumlardan tamamen ayrı kaldıklarını söylemektedir. Aynı durum bir bakımda Musevi toplumu içinde geçerli olmuştur. Buna karşılık Levantenlerle, onlara benzemeye çalışan Rumlar ve biraz da Ermeniler arasında ortak benzerlikler bulunduğu anlatılmaktadır. Daha öncede bahsettiğimiz gibi, Levantenler ile Rumların evlenmeleri doğal olarak, birbirleriyle iyice yakınlaşmalarına vesile olmuştur. İzmir’de Rumlarla, Musevilerin ilişkilerinin pek olumlu olduğu söylemez zira, belirli bayram günlerinde bir Musevi’nin, Rum mahallelerinden geçmesinin son derece riskli olduğunu pek çok gezi notunda işaret edilmektedir.⁴⁵ İzmir’de XIX. yüzyılın başlarından itibaren çoğalan Museviler komşu oldukları Türkler ve Ermenilerle iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır. O dönemde dünyanın çeşitli ülkelerinden küçümsenerek kovulan Museviler Osmanlı Devleti’nin diğer şehirlerinde olduğu gibi İzmir’de de rahat yaşamışlardır. Buna karşılık olarak yönetici sınıfla ve dini yönden hoşgörüyü sahip olan Türk halkıyla bir problem yaşamamışlardır. Ermenilere gelince, uzunca bir süredir bir arada yaşayan Türkler ve Ermeniler çoğu yönden birbirlerini etkilemişlerdir. XIX. yüzyılda nüfuslarının artmasıyla birlikte ekonomik durumları da oldukça gelişmiştir. Yabancı devletlerin özellikle Rusya’nın Ermenileri kendi emelleri için kullanmaya başlamadığı sürede, Ermeniler İzmir’de sakin bir yaşam

⁴⁴ Pınar, a.g.e., 10.

⁴⁵ Beyru, a.g.m., 145.

sürmüşler ve olaylara fazla karışmamışlardır. Rumlar ise, ayrı başlık altında daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

XIX. yüzyılda İzmir’de bulunan Türk, Rum, Ermeni, Musevi ve Levantenlerle ilgili olarak daha fazla bilgi için bu yüzyılda İzmir’de bulunmuş yabancı gezginlerin – çoğu taraflı da olsa- gezi notları incelenebilir. Bir kaç tane örnek verecek olursak: J.R., Narrative of an Excursion from Corfu to Smyrne, Londra, 1827. M. Mikhaud- P. Poujoulat, Correspondance d’Orient 1830 and 1831 Brüksel,1841. J.E. Dekay, Sketches of Turkey in 1831 and 1832, New York, 1833. Charles Fellows, Asia Minor, Londra, 1838 (Gezi yılı:1836). Sir Greenville Temple, Travels in Greece and Turkey, Londra, 1836. Francis Schreoder, Shores of the Mediterranean, New York 1846. George Rolleston, Report on İzmir, Londra 1856.

Aslına bakılırsa, İzmir kentinin XIX. yüzyıldaki sosyal ve kültürel yaşamından söz ederken bir genellemeye gidilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle yaşam biçimi söz konusu olduğunda çeşitli toplumların ayrı ayrı incelenmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

C. İzmir’de Rumlar

Fatih Sultan Mehmet, 1453’te İstanbul’u fethettiğinde üç önemli topluluk ile karşılaşmıştır. Bunlar, Ortodoks Kilisesine bağlı Rumlar, Gregorgen Kilisesine Bağlı Ermeniler ve Yahudilerdi. Bu topluluklar, Osmanlı Devletinde etnik kökenleriyle değil din ve mezhep anlamında kullanılan ‘*millet*’ olarak tanımlanmıştır. Yani, Osmanlı bünyesinde bulunan gayrimüslimler, yönetim ve haklar bakımından “*Millet Sistemi*” içerisinde değerlendirilmişlerdir.⁴⁶ Osmanlı Devleti, gayrimüslim tebaaya hem dini hem de örfi bir çok hak ve hürriyet vermiş, ancak devletin zamanla gücünü yitirmesiyle birlikte, verilen bu hak ve hürriyetler Batı devletlerinde kışkırtmasıyla devletin aleyhine kullanılarak devletin çöküşünü hızlandırmıştır.

Rum, Ermeni ve Yahudiler Osmanlı Devletinde yaşayan en önemli gayrimüslimlerdi. Bu üç millet imparatorluk düzeyinde örgütlenmişlerdi. Rumlar, Osmanlı Devletinde imtiyazlı bir azınlık olmuşlardır. Örneğin; Fenerli Rum Beyleri, Osmanlı Devleti’nde, Hariciye Vekaleti (Dışişleri Bakanlığı)’nde müsteşarlık, tercümanlık; ayrıca, Eflak ve Boğdan voyvodalıkları, Girit ve Sisam valilikleri gibi üst

⁴⁶ Ali Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Azınlıklar* (Ankara: Berikan Elektronik Basım Yayım San. Ve Tic. Ltd. Şti 2003), 1.

düzyeyde görev almışlar, ticaret ve sanatta oldukça ileri gitmişlerdir.⁴⁷ Uzun yıllar Osmanlı Devletinin himayesinde bulunan Rumlar, Rusya'nın Ortodoksları himaye etme ve sıcak denizlere inme politikasının ve Batı devletlerin emperyalist politikalarına alet olmuşlar ve devletin yıkılışında önemli rol oynamışlardır.

İmparatorluk düzeyinde örgütlenen Rumların durumları İzmir'de de bundan farklı değildi. Zira, İzmir'de üçlü bir merkezi yapıyla örgütlenmişlerdi. Osmanlı Devletinin genel politikası sayesinde dillerini, dinlerini korumuşlar kendi okullarında istedikleri gibi eğitimlerini sağlamışlardır. Şehir'de Levantenlerden sonra en güçlü örgütlü halk yine Rumlardı.

Rum diye tanımlanan ancak, gerçekte Yunanlılardan farklı olduğu birçok tarihçi, arkeolog, etnolog tarafından kanıtlandığı halde dil ve din benzerliği yönünden Yunanistan halkıyla yanlış özdeşleştiren Rumlar, İzmir ve çevresinin en eski halkıdır. Rumların Ege bölgesinde üç ayrı merkezleri vardı: İzmir, Kuşadası ve Alaşehir. İzmir'de yabancı tebaa içinde en kalabalık grubu Rumlar oluşturuyordu ve Rumlar şehre çoğunlukla adalardan geliyordu. İzmir'deki azınlıklar arasında en çok nüfusa sahip olan Rumlar en fazla taviz verilen zümreyi de teşkil ediyorlardı. Rumlar Karantina'dan Punta'ya kadar sahil şeridinde oturuyorlardı. Rumlar İzmir'de Ermeni Mahallesi ile Alsancak Garı arasında kalan bölgede oturuyorlardı ve burada bulunan evleri Rum evleri genellikle iki katlıdır. Rumların ekonomik durumları elbette ki çok da iyi değildi. Aşağı tabakadan olan Rumlar kabarecilik, bakkallık, meyhanecilik ve gemicilik, üst tabakadakiler ise daha çok avukatlık, doktorluk gibi mesleklerdeydiler.⁴⁸ Rumlar sadece özel sektörde değil, aynı zamanda emniyette tercümanlık, belediye meclis üyeliği, belediye doktoru gibi resmi görevlerde de yer alıyorlardı.⁴⁹

Yabancı gezgin ve yazarların, İzmirli Rumlar hakkındaki anlatımları bir hayli çelişkilidir. Özellikle, XIX. yüzyılın ilk yarısına ait anlatımların birçoğunda, Rumların bir kısmının, özellikle de alt sınıfların son derece cahil ve din konusunda bir o kadar da fanatik oldukları vurgulanmıştır.

Batı Anadolu'da Rumlar iki büyük bölüme ayrılmaktadır. Ticaret ve denizcikle uğraşan Rumlar kalabalık olan kıyı şehirlerine yerleşmişlerdir. Öte yandan Osmanlı

⁴⁷ Mehmet Deri, *Azınlıklar ve Azınlık Okulları (Rum-Yahudi ve Ermeni Cemaat Okulları)* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2009), 29.

⁴⁸ Atay, a.g.e., 25.

⁴⁹ Onur Gülsün Vere, *Mütarekeden İşgale İzmir'de Rumlar*, yayınlamış Yüksek Lisans Tezi (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü 2007), 13.

İmparatorluğu uyruğu olan Rumların bir kısmı tarımla uğraşmaktadır. Rum köylüleri, Rumcayı olduğu kadar Türkçeyi de konuşabilmektedir.

İzmir’de Rumların ekonomik hayattaki önemleri yadsınamaz bir gerçektir. Rumları hemen hemen her meslek dalında görmek mümkündür. Osmanlı tebaasından olan Rum ve Ermeniler yabancılarla daha kolay ve hızlı ilişki kurabildikleri gibi kapitülasyonlardan da yararlanarak önemli avantajlar elde etmişlerdir. Böylece aynı işleri yapan Türklerin karşısına daha avantajlı çıkmışlardır.⁵⁰

18. Yüzyılda Batı Anadolu’ya gelen Rumların bir kısmı 1821 Yunan isyanı sırasında Yunanistan’a dönmüşler ve 1829’da Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra ise geri dönmüşlerdir. Rumlar, İzmir’e daha XIX. yüzyılın başlarından itibaren gelmişler ve sayıları özellikle bu yüzyılın ikinci yarısında artmıştır.

Yunanistan’dan ve adalardan gelen Rumlar şehrin aşağı kesimlerine (Alsancak vb.) yerleşmişlerdir. Karşıyaka’da sayıları oldukça fazladır. Zamanla şehrin içlerine doğru yayılmaya başlamışlardır. İzmir körfezi dolaylarında tamamen Türklere ait pek çok alan, Rumlar tarafında iskân edilmiştir.

Bağımsız Yunanistan’ın kurulması ile Batı Anadolu sorunu ortaya çıkmış; Yunanistan, Batı Anadolu Rumlarına örnek gösterilmeye çalışılmıştır. Çünkü Yunanistan’ın amacı *Megali İdea*’yı gerçekleştirmek için bu topraklardaki Rum nüfusu çoğaltmak ve toprakları ele geçirmek niyetindeydi. *Megali İdea* Yunanistan’dan doğmuş bir ideolojinin ürünüydü. İlk kez 1844 yılında Yunan meclisinde, Yani Koletti tarafından kullanılan *Megali İdea*, devletin başkenti İstanbul olmak üzere Karadeniz, Ege adaları ve Anadolu’nun Ege Denizine bakan kıyıları, Girit, ve Kıbrıs’ı içine alan bir devlet kurma istedikleri anlamına geliyordu.⁵¹

Rum toplumunun ekonomik ve sosyal yönden gelişmesi diğer etnik grupların gelişmesinden çok daha hızlı olmuştur. 1864-1890 yılları arasında İzmir’deki Osmanlı ve Yunan uyruklu Rumların sayısı 75.000’den 107.000’e yükselmiştir. Rum göçleriyle birlikte sürekli artan nüfuslarına rağmen, Rumların ne İzmir’de ne de Osmanlı Devleti’nin genelinde çoğunluğu teşkil etmemişlerdir. Batı Anadolu ve İzmir resmi devlet istatistikleri ve seyyahların verdikleri rakamlardan açıkça anlaşılmaktadır ki tam bir Türk şehridir.

⁵⁰ Bilge Umar, *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*, 1 Basım (Ankara: Bilgi Yayınları 1974), 58.

XIX. yüzyılın ilk yarısında İzmir’de yaşayan Rumlarla ilgili anlatımlar oldukça fazladır ve bir o kadar da birbirleriyle çelişkilidir. Türk ve Rum halkları arasında bariz bir düşmanlık söz konusu değildi. Ancak öteden beri aralarındaki güvensizlik hissi egemendir. 1821-1828 Yunan bağımsızlık savaşının, İzmir’deki Rumların durumu, tutum ve davranışları konusunda önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır. O tarihe kadar İzmir’de Osmanlı uyruğu reaya sınıfından bir toplum olarak yaşayan “Rumların davranışlarında bir takım değişiklikler olmuştur. Örneğin bir gezginin anlatımına göre, Rumlar bu dönemde sınırsız bir özgürlükten yararlanmaktadırlar. İzmir’de onları, her yerde davranışlarındaki küstahlık ve gürültülü neşeleriyle saptamak olanaklıdır.” Yunan isyanının başlamasından sonra ise, ilişkilerin daha da gerginleştiği görülüyor. Çünkü bu isyan sırasında Türklere uygulanan vahşet ve katliam haberleri kente ulaştıkça, Rumların da Türkler tarafından şiddete maruz bırakıldıkları bilinmektedir. Zaten bu dönemde, Rumların bir kısmının İzmir’den göçtükleri ve savaş sonrasında geri döndükleri bilinmektedir. Savaşın ardından ve Yunanistan’ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasından sonraki yıllarda ise, İzmirli Rumların baskı altında bulduklarını söylemek mümkün değildir.⁵²

Başta batı Anadolu olmak üzere pek çok yerde toprak talebinde bulunan Yunanistan’ın en çok üzerinde durduğu konu Rum nüfusunun Türk nüfusundan fazla olduğu iddiasıydı. Uluslararası platformda en çok dile getirdikleri bu konu ile ilgili olarak gerek, Türk tarafını gerekse de Rum tarafını destekleyen veriler bulunmaktadır. Ancak şu bir gerçektir ki Yunan iddiaları tamamen Patrikhane verilerine dayanıyordu. Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin nüfus kayıtları bağlı buldukları millet teşkilatları tarafından tutuluyordu.

İzmir’deki ekonomik etkinliklerin temelini ticaret oluştursa da sanayileşme açısından da İstanbul’dan sonra en önemli merkez durumundaydı. İzmir’deki mevcut sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğu yabancı ve azınlıklara aitti. Sanayi alanında da Rumların yeri oldukça önemliydi.

⁵² Beyru, a.g.e., 77.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE VE İZMİR'DE EĞİTİM

Tezimizin konusu, XIX. yüzyılda İzmir'deki Rum okulları olduğu için öncelikle, Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminden, bu sistemin ilk basamağını oluşturan sıbyan mektepleri ile İslam devletlerinin en ünlü eğitim kurumlarından olan medreselerden bahsedilecektir. Bu eğitim sistemi içerisinde şüphesiz ki azınlık okulları önemli yere sahiptir. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethinden XIX. yüzyıla kadar azınlıkların eğitime yaklaşımına değinerek, bu azınlık okullarının hangi yüzyılda sayılarının artmaya başladığı ve azınlıklara verilen hangi haklara dayanarak okul açma girişiminde buldukları anlatılacaktır. Zira, Osmanlı Devleti'nin önemli tebaası olan Rumlar da bu haklara dayanarak İzmir'de okullar açmış, mevcut okullara yapılacak ilave bina ve tadilat isteklerini hükümete bildirmişlerdir. İzmir'deki Rum tebaanın eğitim faaliyetleri, İmparatorlukta bulunan diğer azınlık gruplarından farklı olmadığı için kısaca, azınlık eğitimlerinden, eğitim kurumlarının kimler tarafından, nerelerde kurulduğundan, bakım, onarım ve giderlerinin kimler tarafından karşılandığından, okulların ders programlarından ve bu ders programlarının kimler tarafından düzenlendiğinden bahsedilecektir.

Islahat Fermanı'ndan sonra azınlık okullarının durumundan bahsedilerek, Osmanlı maarifi için dönüm noktası olan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'den, bu nizamnamenin çıkış nedenleri ve nizamnamenin azınlık okullarını bağlayan hükümleri açıklanmaya çalışılacaktır. Çünkü, Rum okullarıyla ilgili aldığımız Osmanlı belgelerinde 1869 Maarif Nizamnamesinin 129. maddesine göre, yeni bir okul inşası yada onarımı istenmiştir. Maarif Nizamnamesi'ndeki hükümlere göre okul binası yapımında yerine getirilmesi gereken hususlar ayrıntılarıyla anlatılarak, bu konuda arşivden aldığımız bir Osmanlı belgesiyle örneklendirilecektir. İzmir'de Rum eğitime giriş yapmadan genel olarak, XIX. yüzyılda İzmir'de bulunmuş gezgin ve yazarların İzmir'deki eğitim hakkındaki görüşleri ve İzmir'de bulunan gayrimüslimlerin okul sayıları ile bu okullarda eğitim gören öğrenci sayılarını vermeyi uygun bulduk.

Eğitim kişinin zihni, bedeni, duygusal ve toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi ya da ona birtakım davranışlara dönük

yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çabaların tümüdür.⁵³ Bir başka şekilde ifade edecek olursak, insan üzerinde yapılmak istenilen etkilerin bütünü ve bu yolda gösterilen çabaların birleşimidir.⁵⁴

Eğitim devlet ve milletlerin tarihinde oldukça önemli bir yer işgal etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarındaki eğitim sistemi, Selçuklu eğitim sisteminin devamı ve onun en gelişmiş halidir. Bu sistem İslami esaslar üzerine kurulmuştur. Selçuklu eğitim sisteminin uzantısı olan ve medrese eğitim sistemine dayanan Osmanlı eğitiminde okul binaları, vakfedenler tarafından imkanları ölçüsünde yaptırılmış; idari işleri, okutulacak kitaplar, işlenecek konular vakıf sahiplerince tespit edilmiştir. Devlet, bu kurumlara, vakıf ve vakfiyelerin işleyişi gereği müdahale etmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde dine dayanan eğitim sisteminin ilk basamağını sıbyan mektepleri, ikinci basamağını medreseler oluşturuyordu. Osmanlı Devleti'nde ebeveynler çocuklarını okutmakla mükellefti.⁵⁵ Yönetimin Selçuklu'lardan Osmanlı'lara geçtiğinde de mektep, Anadolu'nun bir çok köy, kasaba ve kentinde kesintiye uğramadan varlığını sürdürmüştür. Zamanla açılan bu tip kurumlara, buldukları yer ve vakfiyesine göre Dâr ül-İlim, Muallimhâne, Mektephâne, Taş Mektep, Mahalle Mektebi en bilindik ismiyle de "Sıbyan Mektebi" adı verilmiştir. İslam'ın en yaygın kurumlarından olan mektepler, padişahlar, valide sultanlar, büyük devlet adamları, zenginler ve diğer hayır sahipleri tarafından yaptırılmışlardır. Mektepler, kurucuları tarafından bağışlanan vakıflarla, çocukların ailelerinden alınan haftalıklarla ve halkın yardımlarıyla desteklenirdi. Sıbyan mekteplerinde öğretimin temelini tecvidli Kur'an okuma teşkil ederdi. Tanzimat'a gelinceye kadar mekteplerde Arapça, elifba, Kur'an, tecvid, ilm-i hâl okutulmuş, namaz usulleri, sureleri ve duaları öğretilmiştir. Bunun dışında bazı dini bilgiler de Türkçe olarak verilmiştir.⁵⁶ Sıbyan mekteplerinin bu mevcut durumu hemen hemen XIX. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür. Bu kurumlarda ilk düzenleme girişimi II. Mahmut (1808-1839) tarafından yapılmıştır. Sıbyan mektepleri, bir külliye içinde, tek katlı ve tek odalıdır.⁵⁷ Bu mekteplerin yönetiminde müftü, kadı ve mektep hocası yetkiliydi. Vakıf yolu ile kurulanlarda

⁵³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (İstanbul: Alfa Basım Yatım Dağıtım Ltd. Şti 1999), 2.

⁵⁴ M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları 1992) , 55.

⁵⁵ Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı 2002), 1.

⁵⁶ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi* (Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002), 2.

⁵⁷ Tutsak, 1.

mütevellinin de görevi vardır.⁵⁸ Osmanlı Devleti'nde temel eğitim veren sıbyan mekteplerinin İzmir'deki sayısını tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Ancak, İzmir'de sıbyan mektepleri hemen her mahallede ve her caminin yanında bulunuyordu.⁵⁹

Arapça 'ders' kökünden türetilmiş, ders verilen yer anlamına gelen medrese ise, İslam devletlerinin en ünlü eğitim kurumlarıydı. İslam'da ilk medresenin IX. ve X. yüzyıllarda kurulduğu düşünülse de ilk medresenin Nişabur'da XI. yüzyılın başlarında kurulduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden bu kurum İslam kültürünün ilk medresesi sayılır. Ancak en sistemli ve ünlü medrese 1057'de Büyük Selçuklu veziri Nizam'ül-Mülk tarafından Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesi'dir. Anadolu'nun yönetimi Türklere geçtikten sonra medreselerin en çok geliştiği yer Anadolu olmuştur. Osmanlı Devleti, eğitim-öğretim sistemlerinin temelini oluşturan medreseleri, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti ve İslam Devletlerini örnek alarak kurmuştur. Osmanlı'larda, Orhan Bey tarafından 1332 yılında İznik'te kurulan ilk Osmanlı medresesi de tipik bir Selçuklu mederesesiydi.⁶⁰ Osmanlı medreseleri en yüksek seviyeye Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) döneminde ulaşmıştır. Bu kurumların örgütlenmesi de Kanuni Sultan Süleyman (1520-1546) döneminde olmuştur. Medreselerde okutulan dersler 'nakli' ve 'akli ilimler' olmak üzere iki ana başlıkta toplanıyordu. Naklî ilimler; Kur'an, hadis, tefsir, fıkıh, kelim, İslam felsefesi, ahlak, Müslüman yaşamı ve ibadeti ile ilgili konuları kapsarken, Aklî ilimler ise, Arapça gramer, lügat, belâgat (Retorik:güzel konuşma), genel dini bilgileri kapsamaktaydı. Müderrisler tarafından haftada dört gün öğretim verilen bu kurumlarda dersler Arapça ve Türkçe okutulurdu.⁶¹ Medreselerin, merkezdeki üst yönetim organları, Ders Vekaleti kanalı ile Şeyhülislamlik, Rumeli ve Anadolu Kazaskerliği'dir. Taşrada ise, müftü ve kadılar yetkilidir.

Osmanlı Devleti'nde saray eğitim-öğretim kurumları ise, Enderun Mektebi, Şehzadegan Mektebi ve Meşkhane'ydi. Enderun mektebinin amacı, esas olarak Hıristiyan tebaadan alınan yetenekli çocukları iyi ve güvenilir bir devlet adamı ve asker olarak yetiştirmektir. Bu yüzden Enderun mektebi özel bir eğitim kurumu sayılabilir. Bu

⁵⁸ Akyüz, 95.

⁵⁹ Baykara, e.g.e., 108.

⁶⁰ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları 1991), 23.

⁶¹ Bilim, 5-8-9.

mektebin düzenlenmesi ve geliştirilmesi Fatih Sultan Mehmet döneminde olmuştur. Enderun mektebine alınan gençlere iç oğlanları denirdi. İç oğlanlar, üç şekilde yetiştirilirdi, saray hizmetlerini fiilen yaparak saray işlerini öğrenmek, İslami ve bazı müsbet bilimler alanında öğrenim görmek ve beden, sanat alanlarında yeteneklerine göre eğitim almaktı. Şehzadegan mektebi, şehzadelerin ilköğretimine mahsus bir okuldu. Programı halk çocuklarının gittiği sıbyan mektepleri gibiydi. Meşkhane ise, yetenekli iç oğlanların musiki öğrendikleri okuldu.⁶²

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Osmanlı devlet adamları, Avrupa devletlerinin üstünlüklerinin sadece askeri alanda olduğunu düşünerek devletin yalnızca askeri müesseselerini Batının ilim, teknik ve eğitim tarzında reformlarla ıslah etmeyi yeterli görürlerken, II. Mahmut ve Tanzimat döneminde (1839-1876) Batı'nın her alanda üstünlüğünü kabul ederek devletin tüm kurumlarında ıslah yapma ihtiyacı hissetmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma ve yenilik hareketleri daha ziyade askeri, siyasi, idari ve içtimai alanlarda başlatılmış ve bu alanlarda sürdürülmüştür. Bunun sebebi, söz konusu kurumlarda yapılan yenilikler, muhafazakarların ve halkın dikkatini çekmediği için onların düşünce ve anlayış tarzlarına ters düşmemesiydi. Zira kültür, eğitim, hukuk ve diğer sosyal müesseselerde ve bunların, toplumda yarattığı yaşayış ve düşünce tarzlarında köklü değişiklikler yapmaya teşebbüs etmemişlerdir. Bu yüzden maarif yani modern eğitim ve öğretim alanında, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar ciddi bir yenilik hareketine yönelmemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun maarif meselelerini ele alan ve düzenlenmesi için çalışan kuruluşları şu şekilde sıralayabiliriz: Meclis-i Umûr Nâfia, Dârü'ş-Şûra-yı Bâb-ı Ali, Meclis'i Vâla-yı Ahkâm-ı Adliye, Mekâtib-i Rüştüye Nezareti.⁶³

Osmanlı Devleti'nde okul kuruluş sistemi üç şekilde incelenebilir: Bunlardan birincisi, geleneksel öğretim kurumları, ikincisi yenileşme döneminde açılan ve devlete bağlı olan kurumlar üçüncüsü ise, gayrimüslim cemaat teşkilatları ile yabancı hükümetlere bağlı yabancı okullardı. Okulların bu şekilde ayrı ayrı ve bağımsız teşkilatlanmalarında, devletin yönetici ve asker yetiştirmekle eğitim sorumluluğunu sınırlandırması, halkın eğitim ihtiyacını karşılamak için okullar açması, azınlıkların ve yabancıların imtiyazlar ve kapitülasyonlarla teşkilatlanmaya gitmeleri, yenileşme

⁶²Akyüz, 78-81-82.

⁶³ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 8.

döneminde geleneksel kurumların yanı sıra modern kurumların da devlete bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmeleri etkili olmuştur.⁶⁴

Fatih Sultan Mehmet, kendisinden önce süregelen din ve vicdan hürriyetini, İstanbul'un fethinden hemen sonra Latinler'e Galata Ahitnamesi'yle bildirmiştir. İlk olarak, Latinlere tanıdığı bu hakkı diğer gayrimüslim tebaaya da tanıyarak, onları imparatorluk bünyesine dahil etmek isteyerek, Avrupa ile siyasi ve hissi bağlarını kesmek ve denetim altına alabilmek için kiliseler kurmalarına izin vermiştir. Ayrıca, kendisi de bir Ortodoks olan A. P. Lebedev'e göre, bu ferman ile Ortodoks kilisesine ibadet serbestliği, kiliselerini bakım ve onarım hakkı, kilisenin teşkilatının ve dini akidelerinin ruhani meclislerde değiştirilmemesi ilkesi getirilmiş bunun yanında, Ortodoks patriği de Osmanlı veziri ile aynı derecede kabul edilmiştir. Böylece patrik Osmanlı tebaası olmuş bundan dolayı patriklik makamı devletin menfaatleriyle ters düşmediği sürece, baskıdan ve müdahaleden uzak kalmış, fakat patriğin siyasetle uğraştığı, imparatorluk aleyhine bir tutum sergilediği dönemlerde denetleme yapılmıştır.⁶⁵ İstanbul'daki Rumlara çok geniş hak ve hürriyetler veren Fatih Sultan Mehmet'in patrik ve patrikhaneye vermiş olduğu ve diğer padişahlar tarafından da sürdürülen haklar zamanla öyle genişlemiştir ki, adete devlet içinde devlet görüntüsü ortaya çıkmıştır.⁶⁶ Rum Patriği'ne, sadece Rum cemaatinin liderliği verilmemiş, bunun yanında Avrupa'daki tüm Ortodoksların lideri olma ayrıcalığı da sunulmuştur. Sırp, Bulgar, Arnavut, Roman Kiliseleri ile Rus Ortodoks Kilisesi de İstanbul Patrikhanesine bağlanmıştır. Ayrıca Rumlar, Patrikhane öncülüğü ve denetiminde bağımsız dini hayat ve dinle ilgili müesseselerin yanında, bağımsız mahkemelerini, mahalli idarelerini, vergi toplama düzenlerini, her türlü eğitim müesseselerini kurmuşlardır. Aslında İstanbul fethedilmeden önce de Osmanlı topraklarındaki Rum-Ortodoksların İstanbul'la bağlarının kopuk olduğu Osmanlı yönetimine tabi oldukları bilinmektedir. Cemaatin, adli, mali, ruhani, ve eğitime ait yerel işleri rahip ve metropolitlerin sorumluluğuna bırakılmıştı, yani, 1453'te patrikhaneye verilen imtiyazlar esas itibariyle Osmanlı geleneğinin bir devamıydı.⁶⁷

⁶⁴ Vahapoğlu, a.g.e., 55.

⁶⁵ İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 5-7.

⁶⁶ Süreyya Şahin, "Fener Rum Patrikhanesi," *Diyanet İslam Ansiklopedisi* C.12 (İstanbul: 1995), 342.

⁶⁷ İlber Ortaylı, " Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* C. 4 (İstanbul: İletişim Yay. 1985), 998.

Osmanlı Devleti, başlangıçtan itibaren gayrimüslimlerin ibadet, ayin, hürriyet ve eğitim haklarına büyük bir önem vermiştir.⁶⁸ Osmanlı Devleti'nde etnik grupların hakları daima korunmuş bu konuda Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapılmaktan kaçınılmıştır ve eğitim konusunda ayrıma tabi tutulmamışlardır. Gayrimüslimler, diğer alanlarda kendilerine tanınan ayrıcalıklara ve sosyal-ekonomik statüye uygun olarak kendi dini kuruluşlarını, hastanelerini ve okullarını da kurmuşlardır. Eğitimlerini dini ve kültürel teşkilatlarına bağlı olarak, kendi dillerinde ve devlet denetimi dışında sürdürmüşlerdir. Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimlere, yabancı devletlere eğitim kurumlarını açmalarına müsaade edilmiş, bu kurumların faaliyetlerine uzun yıllar karışılmamıştır. Gayrimüslimlerin eğitim öğretim işleriyle uzun süre ilgilenmeyen Osmanlı Devleti, bu eğitim kurumlarının sakıncalarını gördüğünde müdahale etmiştir.⁶⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman okullarının yanı sıra Hıristiyan ve Musevi tebaa için açılan okullar da vardı. Gerek ülkedeki yabancı misyon gerekse de politik nedenlerle açılan bu okullar 'Azınlık Okulları' ve 'Yabancı Okullar' olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Azınlık okulları, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayan tebaanın (Rum, Ermeni, Musevi) açtığı okullardır. Türk-Müslüman mektep ve müesseselerinin hükümet tarafından değil, zenginler ve hayırseverler tarafından yapılıp, idare edilmesi usulü azınlık okulları için de geçerliydi.

Osmanlı yönetimi, XVIII. yüzyıla kadar eğitimle doğrudan ilgilenmemiş, bu nedenle, eğitim kurumları üzerinde denetim söz konusu olamamıştır. Okul açılması hiçbir izne ve denetime bağlı olmadığı için azınlık okulları ve yabancı okullar çoğalmıştır. Gayrimüslimlere verilen hakların, onlara okul açma iznini de verip vermediği konusunda net bir bilgi yoktur. Ancak din serbestliği ile tanınan haklardan bir eğitim serbestliği vermemekle birlikte, ayinleri ve adetlerini yerine getirme hakkını vermesi gayrimüslimlere okul açma dayanağı olmuştur. Gayrimüslimler hem geleneklerini sürdürme hem de dinlerini yaşamayı ileri sürerek ruhban okulları açmışlardır. Bu okullar önceleri azınlık gurupları içinde teşkilatlanmış zamanla yardım maksadıyla yanaşan yabancı devletlerin himayesi altına girmişlerdir.⁷⁰ İstanbul'un fethinden, Tanzimat devrine kadar olan eğitim hizmetleri, Müslümanlarda olduğu gibi,

⁶⁸ Osman Ergin, *Maârif Tarihi*, C. 1-2 (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 725.

⁶⁹ Ali Güler, *Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar* (Ankara: Berikan Elektronik Basım Yayım Sn. ve Tic. Ltd. Şti. 2003), 149. Vahapoğlu, 57.

⁷⁰ Haydaroğlu, a.g.e., 9.

gayrimüslimlerde de varlıklı kişilere bırakılmıştır. Sonuçta her caminin yanında bir mektep, medrese doğarken, kiliselerin yanında da o cemaate ait okulların açılmasına engel olunmamıştır. Bu hak öncelikle Rumlara daha sonra Ermeni ve Yahudilere verilmiştir.

XV. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı padişahlarının gayrimüslim tebaaya vermiş oldukları müsaadelerle bu okullar önceleri sadece İstanbul'da açılırken XIX. yüzyıldan itibaren devletin her yerinde açılmaya başlamıştır. Tanzimat'tan sonra ise, Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün azınlıklar tarafından okul açmak bir hak olarak görülmeye başlanmıştır.⁷¹

Gayrimüslim cemaat okulları, Cemaat Ruhani meclisleri ile kiliselerin denetiminde olan okullardı. Bu okullar, bir kilise vakfıyla ya da zengin bir şahsın yaptırdığı vakıflar yoluyla kurulur ve finanse edilirdi. Bu okullar ya kişilere ait özel mülk ve arsalarda veya cemaatlara ait bina, arsa, arazilerde kurulmuştur. Bunların yapım, onarım ve diğer giderleri cemaatler tarafından karşılanmaktaydı. Okullar, ilköğretim, ortaöğretim, meslek okulu ve yüksek okul olmak üzere eğitim veriyorlardı.

Gayrimüslim cemaat teşkilatlarına bağlı olan Azınlık okulları, kendilerine tanınan hak ve imtiyazların sağladığı serbestlik içinde, kendi bünyelerinde bağımsız teşkilatlanmalar gerçekleştirmişlerdir ve devlet denetiminden uzak bir çalışma içine girmişlerdir. Geniş yetkilerle donatılmış ruhani liderler ise, bu kurumların yöneticisi ve denetleyicisi olmuşlardır. Bu nedenle azınlık okulları, patrikhaneler ve hahamhaneler aracılığı ile bağımsız olarak yönetilmişlerdir. Gayrimüslimler bu cemaat okullarında milli dillerinde eğitim yapmakta ve ders programlarını diledikleri gibi düzenlemekteydiler. Ders programlarında kendi dillerinin gramerleriyle, Türkçe, Grekçe, Latince, İtalyanca, Fransızca, İngilizce gibi yabancı diller yer almaktaydı. Ayrıca öğrencilere, tarih, coğrafya, geometri, aritmetik, ekonomi, ticaret, felsefe, fizik, kimya vs. gibi dersler okutulmuştur.⁷² Bu okullar zamanla gayrimüslimlerin kendi tarih ve kültürlerinin öğretildikleri, bağımsızlık fikirlerinin aşılandığı ve hatta milli bağımsızlıkları yönünde yabancı devletlerin siyasetlerine alet oldukları kurumlar haline gelmişlerdir.⁷³ Azınlıkların okulları da genellikle kiliselerin

⁷¹ Durmuş Yılmaz, "Lozan Anlaşmasından Önce Azınlık Okullarının Durumları" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (1997), S. 4, 279-287.

⁷² Bilim, a.g.e., 378-379.

⁷³ Güler, a.g.e., 150.

bahçelerinde açılmıştır. Bunun pek çok örneğini tezimizin konusu olan İzmir’de ki Rum okullarını araştırırken de Osmanlı belgelerinde gördük. Kiliselerin yanında açılan okullar genellikle ilkokul seviyesinde ve cemaatlerce yönetilmektedir. Orta derecede ve yüksek okul seviyesinde olanlar ise yüksek mezhebi makamlara bağlıdırlar. Azınlıklar, ilköğrenimden yüksek öğrenime kadar her kademe ve türdeki okullarını kendileri kurmuş ve devlet müdahalesi olmadan yönetmişlerdir. Rumlara ait okullar bu duruma en iyi örnektir. Rum topluluğu üzerinde önemli bir etkiye sahip olan Fener Rum ve Heybeliada papaz mektebi kuruluşlarından itibaren patrikhane himayesinde olmuşlardır. Bu okulların eğitiminde uzun süre dini nitelik hakimken daha sonraları milli nitelik ağır basmıştır.

Türk İslâm müesseselerinin tesis ve finansmanına benzer durum azınlık okullarında da görülmektedir. Her kilise bir odasını okul olarak ayırmış, masraflarını ise, kilisenin genel masrafları gibi, zenginler tarafından karşılanmıştır. Ermeni ve Yahudi okullarını tesis ve finansmanlarında ise, yabancı devletlerin, misyoner teşkilatlarının, Mihitarist ve Alliyans İsrailit teşkilatlarının önemli rolleri olmuştur.⁷⁴

Azınlık okullarının işleyişini bağlayan bir kuralın olmayışı nedeniyle de okulların yönetimi, öğretmen tayini konusunda bağımsız hareket etmiştir. Öğretmen denildiğinde genel olarak okulun bağlı bulunduğu kilisenin papazı hatırlanırdı. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkarılıncaya kadar azınlık okul öğretmenlerinin yetiştirilmesine devlet doğrudan müdahale etmemiş; ancak, Islahat Fermanı ile azınlık okullarında görev alacak öğretmenlerin seçimi devlet denetiminde bir komisyona bırakılmıştır. İstanbul dışındaki okulların denetiminde, Mekatib-i Umumiye Nezareti bünyesinde kurulan ve İstanbul’daki okulları denetlemekle görevli olan Mekatib-i Sibyan Muinleri ve Mekatib-i Rüştüye Muinlerinden yararlanılmıştır.⁷⁵

XVIII. yüzyıla kadar Maarif alanında reform lüzumu tam olarak anlaşılmasa da Tanzimat devrine kadar bazı okulların yeni usullere göre eğitim-öğretim yapması uygun görülmüştür. 1839’da Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan, İmparatorluk için dönüm noktası olan Tanzimat Fermanında maarifle ilgili herhangi bir konuya değinilmemiştir.⁷⁶ Ancak Tanzimat’la birlikte eğitim alanında yenileşme politikası

⁷⁴ Vahapoğlu, a.g.e., 63.

⁷⁵ Vahapoğlu, a.g.e., 71.

⁷⁶ Kodaman, a.g.e., 9.

takip edilmeye başlanmış, yeni okul açma uygulaması, bu okullardan kaynaklanan tepki sebebiyle yaygınlaştırılmamış ve eski ile yeni yan yana yaşatılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde eğitim faaliyetlerinin hukukî esaslarının belirginleşmeye başladığı ve bu hususta birtakım yeni düzenlemeler getiren kanun ve nizamnamelerin yayınlandığı görülmektedir.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Islahat Fermanı'ndaki azınlık okullarıyla ilgili yer alan hükümler oldukça önem taşımaktadır. Gülhane'de geçen bir ifadeye göre, 1832 yılından itibaren değişik din ve mezhepte bulunanlara sağlanan can, mal, namus güvenliği konusunda bir değişikliğin olmadığı tekrarlanmıştır: “ .. ahalişi cümleten bir mezhepte bulunan şehir, kasaba ve karyelerde icrai ayine mahsus olan ebniyenin gerek mektep, hastane ve mezarlık misillû sair mahallelerin hey'eti asliyeleri üzere tamir terimlerine bir gûna mevani ika olunmayıp böyle mahallelerim müceddeden lazım geldikte patrik ve rûyesayı milletin tasvibi halinde bunların resm ve sureti inşası bir kere canibi Bâb-ı Âli'mize arz olunmak iktiza edeceğinden.....” ifadesi ile de ahalinin tamamı için aynı din ve mezhebe ait yerleşim yerlerindeki tüm ibadet yerleri, okul, hastane ve mezarlıkların tamir ve onarımlarında güçlük çıkarılmayacağı da teminat altına alınmıştır.

Aşağıdaki ifade de ise, farklı din ve mezhep mensuplarının oturdukları yerlerdeki kilise, okul vb. gibi kurumları tamir etmelerine, bakım yapmalarına izin verilmiş, ancak bu kurumların açılması için mülki açıdan bir engelin olup olmadığı hükme bağlanmıştır: “...ahalişi edyani muhtelifede bulunan cemaatlerden mürekkep olan şehir, kasaba ve karyelerde ise kendi kilise, hastane, mektep ve mezarlıklarını tamir ve termime muktedir olabilmesi ve müceddeden inşa olunması iktiza eyliyen ebniye gelince bunlar için ruhsatı lazımıye patrikler veyahut cemaat petropolitleri canibi Bab-ı Âli'mizden istida edüp devleti aliyemizce bunda bir gün mevani mülkiye olmadığı halde ruhsatı saniye erzan kılınması...” Bu hükümlerden anlaşılacağı üzere azınlıklar, okul açmada ve geliştirmede yetkili sayılmış fakat, bu okulları öğretimi ve öğretmenin seçimi padişahın tespit edeceği kişilerin de bulunduğu bir Maarif Meclisi'nin gözetim ve denetimine bırakılmıştır. Okulların bu dönemde yaygınlaşıp, kökleşmesinde okul dışı kurumların etkisi büyük olmuştur. Bu kurumlar kültürün unutulmaya yüz tutmuş kısımlarını yeniden ortaya çıkardıkları gibi yayma görevini de üstlenmişlerdir. Bu kültür kurumları içinde en tanınmış olanı

Rum Silloğu'dur.Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar tüm eğitim sistemini düzenleyen 1869 Maarif Nizamnamesi'nde azınlık ve yabancı okullara yer verilmiştir.

A. XIX. yüzyılda Azınlık Okulları ve 1869 Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi

Maarif Nizamnamesi yürürlüğe giren denetim uygulamaları zincirinin ilk halkasıdır. Bu zincirin ikinci halkasını ise, 1876 Kanuni Esasi oluşturmaktadır. Tanzimat'la başlayan ve Islahat Fermanı ile devam eden gelişmeler ile iyice yaygınlaşan azınlık okulları 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yavaş yavaş kontrol altına alınmıştır. Bu nizamname Osmanlı maarifi için dönüm noktası olmuştur.⁷⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar tüm eğitim sistemini düzenleyen nizamnamede azınlık ve yabancı okullara da yer verilmiştir.⁷⁸ Nizamnamenin çıkış nedenleri şu şekilde sıralanabilir: öğretimin zorunlu hale getirilmesi, okulların derecelendirilmesi, öğretimin düzenlenmesi, öğretim kadrosunun yapılandırılması, vilayet maarif meclislerinin oluşturulması, öğrencilerin teşvik edilmesi, eğitim kurumlarının çoğaltılması ve yaygınlaştırılması, üç kısma ayrılan okulların nerelerde ve ne şartlarda açılacağı belirtilmesi gibi.⁷⁹

1 Eylül 1869 tarihli 'Maarif-i Umumiye Nizamnamesi' nin 1. maddesinde, "Memalik-i Devlet-i Aliyye'de bulunan mekâtip esasen iki kısma münkasımdır. Birinci Mekatib-i Umumiye'dir ki nezaret ve emr-i idaresi devlete aittir. İkincisi mekâtib-i hususiyedir ki yalnız nezareti devlete ve tesis ve idaresi efrad veyahut cemaata aittir" denilmek suretiyle eğitimin devlet tekelinde olmadığı açıklanmış⁸⁰ ve müslüman ve gayrimüslim toplumların okullarının ayrı ayrı ele alınacağı belirtilmiştir.⁸¹ 18. maddesinde ise "Beş yüz haneyi mütecaviz olan bir kasaba ahalisi sırf İslâm ve sırf Hıristiyan ise yalnız Hıristiyan için birer mekteb-i rüşdiye olacaktır ve eğer ahalisi muhtelit ise İslâm için başka ve Hıristiyan için başka birer mekteb-i rüşdiye yapılacaktır ve bu veçhiyle muhtelit kasabada mekteb-i rüşdiyesi olacak sunuf-ı ahalinin adedi yüz

⁷⁷ Haydaroğlu, a.g.e., 22.

⁷⁸ Bilim, a.g.e., 378.

⁷⁹ Haydaroğlu, a.g.e., 23.

⁸⁰ Cemil Koçak, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar," *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II. 485-494 (İstanbul : İletişim Yayınları, 1985), 487.

⁸¹ Haydaroğlu, a.g.e., 24.

haneden ziyade olmak lazımdır ve sair sunuf-ı gayrimüslime hakkında da bir kaide câridir” biçiminde bir hükme yer verilmek suretiyle, müslümanlar ve gayrimüslim cemaatler için Sıbyan ve Rüşdî derecesinde ayrı okullar açılması ve söz konusu dini cemaatlerin ayrı okullarda eğitim görmeleri kabul edilmiştir. Ancak 33. maddede, “Mekâtib-i İdadiye, mekatib-i rüşdiyede ikmal-i tahsil etmiş olan İslâm ile sunuf-ı gayrimüllime çocuklarının muhteliten talim ve tedrisleri mevzudur” denilmiştir. Bu madde 42. madde ile birlikte ele alındığında, İdadî ve Sultâni düzeyindeki okullarda Müslümanlarla gayrimüslim azınlıkların birlikte eğitim görecekları anlaşılmaktadır.

Öte yandan aynı nizamnamenin 53. ve 68. maddelerinde belirtildiği gibi Müslümanlar ile gayrimüslim cemaatlerin devam edeceği öğrenim kurumlarının öğretmen ihtiyacının bizzat devletin açtığı resmi okullardan karşılanmak istenmesi, azınlık cemaatlerince şiddetle eleştirilmiş ve bu girişimin azınlık cemaatlerince serbestçe yönetilen özel okullara karşı bir müdahale, bir ‘asimilasyon politikası’ olduğu savunulmuştur.

Maarifi Umumiye Nizamnamesi’nin azınlık ve yabancı okullar açısından en önemli maddesi 129. maddedir. Çünkü bu madde azınlıklara ve yabancılara okul açma yetkisi vermektedir. Osmanlı Başbakanlık Arşivinden aldığımız belgelerin hemen hepsinde 129. maddenin hükmüne göre okul açma veya tadilat isteğinde bulunmaktadır. Bu madde şu şekildedir: “Mekâtib-i hususiye bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek tebaa-i devlet-i aliyye gerek tebaa-i ecnebiyeden olan efrad ve eşhastan biri canibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir ki bunlar masarifat ve muhassasatı ya müessisleri tarafından veyahut merbut oldukları vakıfları canibinden idare ve rüyet kılınır” denilmekte ve önce özel öğretim kurumları açıkça tanımlanmaktadır. Aynı maddenin devamında daha sonra özel okul açılabilmesi için gereken koşullar saptanmaktadır. Buna göre, özel okul açabilmek için özellikle söz konusu kuruluşlarda öğretmenlik yapacak olanların elinde Maarif Nezareti’nce onaylanmış bir belge bulunması; bu okullarda genel ahlâka ve siyasete aykırı derslerin okutturulmaması ve bunun sağlanması için de okutulacak dersler ile kitapların Maarif Nezareti’nce görülmüş ve onaylanmış olması gerekmektedir. Diplomalara Maarif İdaresince tasdik ettirilmesinin amacı, azınlık ve yabancıların açmış oldukları okullarda çalıştırdığı öğretmenlerin daha önceden zararlı faaliyetlerde bulunup bulunmadığının anlaşılması ve kurumların bir ölçüde temizlenmesi amaç

edinilmiştir. Ayrıca okulun açılabilmesi için İstanbul'da Maarif Nezareti'nden, vilâyetlerde ise valiliklerden ruhsat alınması koşulu vardır.⁸² Yani yeni açılan okullar için ruhsat kaydı konurken daha önceden açılmış ve ruhsatsız oldukları bilinen okullar içinde ruhsat alma mecburiyeti getirilmiştir.⁸³

Daha önce hiçbir izne ve denetime bağlı olmadan açılan ve yaygınlaşan azınlık ve yabancı okullara 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile dilediğince, istenildiği yerde, istenildiği kadar okul açma yasağı getirilmiştir. Azınlıklar bu dönemde okullarıyla ilgili kısıtlama getirilmesini hazmedememiş bunun kendilerinin tarihi bir hakları olduğunu, Türk vatandaşları gibi kendilerinin de okul açma haklarının olduğunu savunmuşlardır.

Maarif-i Umumiye Nizamname'sindeki hükümler gereği okul binası yapımında aşağıda belirtilenlerin yerine getirilmesi gerekmektedir:

“... mektep yapılacak arsa veya arazinin mülk veya vakıf veyahut arazi-i emiriyyeden mi olduğu ve vakıf ise nizamnameye tevfikana mukaataı-ı zemine ve arazi-i emiriyyeden olduğu taktirde bedel-i öşre rabt olunup olunmadığı ve mesarif-i inşaiye ve mektebin leyli olacak olduğu halde mesarif-i daimesinin ne suretle tefsiiye olunacağı ve mektep yapılacağı tayin irae edilen mahal üzerine mektep inşasına ve bir binanın mektep ittihazı ile ruhsat itasında mahzup olup olmadığı...” anlaşıldığı üzere arazi ile ilgili bilgi inşaat masraflarının nasıl ve ne suretle karşılanacağı, okulun yapılacağı yerin, okulun yapılmasına müsait olup olmadığı şeklinde bilgiler aranmıştır.”⁸⁴

1869 Nizamnamesiyle okul açmak için ilk şart ruhsat almaktı. Ruhsat alma içinde şu yollar izlenilmiştir. Öncelikle okul açmak isteyen kişi ya da kurumlar müracaat edecektir. Bu müracaatlar merkezde Maarif Nezareti'ne, taşrada ise, yerel Maarif İdaresi'ne yapılacaktır. Ruhsat için müracaat edildiğine pek çok noktanın aydınlığa kavuşması gerekiyordu. Arazinin kime ait olduğu, arazinin boyutları ve yeri, arazinin cinsinin saptanması, arazinin mülk, vakıf ya da arazi-i emiriyyeden olup olmadığının belirlenmesi, vakıf arazisi ise, bu konuyla ilgili yönetmelik gereği mukaataı-ı zemine bağlanması, arazi-i emiriyyeden ise bedel-i öşre bağlanması, binanın kullanım ve sağlık açısından durumu, binanın boyutları, okulun kurucusu ve öğretim kadrosunun bildirilmesi gerekmektedir. Bunlara ek olarak -yukarıdaki maddede de

⁸² Koçak, a.g.m., 124.

⁸³ Güler, a.g.e., 152.

⁸⁴ Vahapoğlu, a.g.e., 99.

açıkça görüldüğü üzere- şu işlemlerin de yerine getirilmesi gerekmektedir: inşaat masraflarının -okul yatılı ise devamlı masraflarının- ne şekilde karşılanacağını bildirilmesi, okul yapılacak yerin, okul inşasında ya da bir binanın mektep olarak kullanılmaya başlanılmasında bir sakınca olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Tüm bu hususlar açığa çıkarıldıktan sonra bir sakınca olmadığına karar verilirse ruhsat işleri tamamlanmış olurdu.

Azınlık okulları ruhsat almak için bağlı buldukları din kurumları yoluyla vilayete dilekçeyle müracaat ediyorlardı. Bu dilekçe vilayet yoluyla Adliye ve Mezahip Nezareti'ne oradan da Sadaret'e gönderiliyordu. Okulların dilekçeleri, Sadaret'te incelendikten sonra dosyaları tamamlanıp Divan'a sunuluyor ve Padişahın iradesi isteniyordu. Ruhsat işlemi her zaman okul açmak için olmayabilirdi. Bina genişletilecekse, binaya ilave ve onarım yapılacaksa, okulun yeri değiştirilerek başka bir yere nakledilecekse ruhsatın alınması gerekmektedir (Belge 1).⁸⁵

Ruhsat alımında Rum okulları için farklı bir uygulama görülmektedir. Bu uygulama ile Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı okullara ruhsat verilmesi için sadece okulların bulunduğu yer ve derecesini bildiren bilgiler yeterli sayılmıştır. Bu madde şu şekildedir: "Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne mensup Mekatib-i Milliyeye verilecek ruhsatnameler için rüesa-yı ruhaniye tarafından ita olunacak defterler mukarreratı malume mucibince yalnız mekteplerin mevki ve derecesini şamil olup bunlardan diğer gûna tafsilat talep edilmeyecek ve bu mekteplerin ruhsatnamesi tertip edilmiş olan numunesine muvafık olacaktır."

Azınlık okullarının asıl gelir kaynağını okulların kurucuları veya vakıfları teşkil etmektedir. Kilise ve cemaatin sahip olduğu çok sayıda emlaktan, kilise vergilerinden, mum paralarından, zenginlerin bağışları ve öğrencilerden alınan okul ücreti okulların gelir kaynağını oluşturmaktaydı. Azınlık okullarına Osmanlı padişahlarının da yardım yaptığı görülmektedir.⁸⁶

Tezin giriş bölümünde ayrıntılı olarak açıklamaya çalıştığımız XIX. yüzyıldaki dönüşüm süreci, her milleti ayrı etkilemiş ve her milletin farklı sınıfsal dönüşüm geçirmelerine sebep olmuştur. Milletlerin sınıfsal yapısındaki değişiklikler, değişik sosyal hareketler ve ideolojilerin gelişmelerini doğurmuştur. Hem yeni sınıfsal yapıların hem de yeni ideolojilerin üretilmesinden dolayı yeni eğitim kurumları ortaya çıkmıştır.

⁸⁵ Haydaroğlu, a.g.e., 40-42.

⁸⁶ Ergin, a.g.e., 1034. Haydaroğlu, a.g.e., 182.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki eğitim sistemlerindeki dönüşüm, önce ticaret burjuvazisinin geliştiği Rum-Ortodoks ve Ermeni milletleri içinde başlamıştır. Böylece Rum Ortodoks milleti içinde laik eğitim örgütlenmiştir. Bunun ilk örneği Aleksandr İpsilanti'nın Buğdan prensi iken, 1776 da Bükreş ve Yaş'taki dini eğitime dayanan akademilerde yaptığı reformdur. Bu reformların Anadolu'daki yansımaları ise şu şekildedir: 1803-1819 arasında faaliyet gösteren Kuruçeşme Okulu, Ayvalık Akademisi, İzmir Jimnazyumu'dur.⁸⁷

Adliye ve Mezahib Nezareti'nin Şura-i Devlete mahsus tezkiresi üzerine Maarif ve Nafia ve Maliye Daires'inden tanzim ve melfufiyle arz ve takdim kılınan mazbata da beyan olduğu üzere İzmir'de Aya Dimitri mahallesinin mimar oğlu caddesinde kain Rum mektebinin dik olduğundan naşı hedm olunarak kadim arsa üzerine bodrumdan ma-ada 3 kat olmak üzere 101 zirai tullen ve cenahını 25 ve ortada ki daire-i 35 zirai arzında 27 arşun 21 parmak irtifaende müceddeden kargır bir mekteb inşa ve sarfi iktiza eden 8 bin Osmanlı altunundan 5500 altun Osmanlı bankasından mahfuz akçeden ve mütebakisinin Ayafotini kilisesi sandukundan nakıd mevcudundan tesviye ve ifa olunacağı ve inşasında mahzur olmadığına anlaşılmasına mebni zikr olunan arsanın vakfi olan mahallelerine karar ahire tevfikan kıymetlerinin binde on nisbetinde icaren zemin tahsis olunmak ve hitam inşasıyla güşadından Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ahkamına riayet kılınmak üzere salifül beyan mektebin ibad muharrede inşası zımında kuyud-u lazime ve mu'tade derciyle ruhsatı havi emr-i ali ısdar hususuna Divan-ı Hümayun kalemine havalesi ve Nezaret-i Müşarunileyhaile Maarif ve Defteri Hakani Nezaretine malumat itası hakkında irade-i seniyyeyi cenabı Padişahına vechle şerafsadr buyrulur ise mantuk kılınmış infaz edileceği bilinen tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim 11 Ramazan 327.⁸⁸

Bu belgede İzmir Aya Dimitri mahallesi Mimarçoğlu caddesinde bulunan Rum mektebinin dar olmasından dolayı yıkılarak eski arsanın yerine yeni bir okul yapılması Maarifi Umumiye Nizamnamesi kararlarına uygun bulunarak okul yapılmasına karar verilmiştir.

Osmanlı topraklarında yaşayan Gayrimüslimler arasında çocuklarının eğitimi konusunda en çok çaba harcayan Rum toplumdur. Bunun sonucu Rumlar, kilise, okullar ve hayır kurumları gibi cemaat işlerinin yönetimini bizzat kendi ellerinde tutmuşlardır. Evlenme, boşanma ve miras gibi özel hukuka yönelik davalarını kendi

⁸⁷ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim sistemindeki Değişimler," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları 1985), 460-461.

⁸⁸ BOA, DH.MUİ. 22 -1 24 1327N 27 2.

mezheplerinin kural ve gereklerine göre çözüyorlardı, çünkü her iki din mensubu ahlak, hukuk, eğitim ve medeniyet konusunda birbirinden ayırdılar.⁸⁹

B. İzmir’de Eğitim

Türk-İslam devletlerinin en önemli kültür müesseselerinden olan medreseler doğal olarak, İzmir’de de bulunmaktadır. Ancak, medreselerin İzmir’de çok fazla gelişmediği görülmektedir. Evliya Çelebi İzmir’de kırk medrese bulunduğunu bunların en meşhurlarının Kurşunlu, Ahmet Ağa, Kaptan Paşa olduğunu söylemektedir. İzmir’de medreseler bir odadan ibarettir, bazen de oda olmayıp dersler bir cami içinde verilmektedir. İzmir’de klasik İslami bilgilerin verildiği medreselerin yanında XIX. yüzyılın eğitim hayatındaki gelişmelere paralel olarak yeni okullar açılmıştır.⁹⁰

İzmir’de Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun uzun yıllar İzmir Konsolosu olan ve yayınlamış olduğu kitabında İzmir’de eğitim konusuna önemli yer ayıran Charles De Scherzer, şunları söylemektedir:

Şehirde ortaokul niteliğinde olan rüştiyeler, nispeten daha iyi örgütlenmişlerdir. Burada öğrenim ücretsizdir. Ders programı olarak ana bilgiler dışında, Türkçe, Farsça ve Arapça öğretilir. Bazı Batı dilleri ise program dışıdır. Bu arada Osmanlıca’nın çeşitli yazı biçimleri de okulda öğretilmektedir. Ama büyük bir noksanlık olarak ders kitapları mevcut olmayıp, bunları hazırlamakla görevli olan bilimsel bir örgütte, maalesef, tasarruf gerekçeleriyle geçen yıl (1871) lav edilmiştir.⁹¹

İzmir Konsolosu De Scherzer’in anlatımlarına göre, o yıllarda İzmir’de bulunan Türk okullarında bazı reformlar yapıldığı ve bu okulların geliştirilmesine, modernleştirilmesine çalışıldığı görülmektedir. Bir gazete haberine göre ise, 1874 yılı içinde İzmir’de ki Türk okullarını yeniden bir düzene sokulması için bir komisyon oluşturulmuştur. Kısaca XIX. yüzyılın son çeyreğinde eğitim alanında olumlu bazı çabalara girişildiği görülmektedir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Fransız Konsolos Rougon da İzmir’deki eğitim sistemi konusundaki görüş ve düşüncelerini belirtmiştir. Rougon’a göre, 1890’ların başında İzmir’de 22 ilkokul, 3 rüştiye (ortaokul) ve 1 idadi bulunmaktadır. Rüştiyelerin ikisi erkekler içindir. Bu okulun birinde 90 diğerinde 180 erkek öğrenci bulunmaktadır. Kız okulunda ise 147 öğrenci vardır. İdadi’nin ise o yıllarda öğrenci sayısı 170’tir.

⁸⁹ İlay İleri, “Azınlık Eğitimi,” *dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1156/13603.pdf*, s.8 25.05. 2012. 11:25

⁹⁰ Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi* (İzmir Ege Üniversitesi Matbaası, 1974), 107.

⁹¹ Rauf Beyru, *19.Yüzyılda İzmir’de Yaşam*, 1. basım (İstanbul: Literatür Yayınları 2000), 301.

Bunların dışında sanat okulunda ise 90 öğrenci bulunmaktadır. XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başındaki durumların 1900 yılı kent rehberinde bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştır.⁹²

XIX. yüzyılın sonlarında İzmir'e üç defa gelmiş olan Alman yazar, Paul von Lindau, Rumların eğitimi konusundaki görüşünü şu şekilde belirtiyor: "Rumlar iyi bir eğitim için eğer ekonomik durumları uygunsa Almanya'ya ve özellikle Fransa'ya gidiyorlar. Eğer İzmir'deki Rum nüfusunu göz önüne alırsak, Alman ve Fransız üniversitelerinden mezun öğrenci sayısı oldukça yüksek."⁹³ 1898 yılında ise, İzmir'de Rum, Ermeni ve Musevilere ait olmak üzere 4 idadi, 15 yarı idadi, 83 rüşti, 233 iptidai hususi mektep bulunmaktadır. Bu okullarda 20.781 erkek, 212.880 kız öğrenci eğitim görmekteydi.⁹⁴ İzmir'deki Rum mekteplerinin ayrıntısına geçilecektir.

İzmir'de yaşayan Rum toplumunun, Osmanlı yönetimine karşı özellikle de Yunan bağımsızlık savaşından sonra, sürekli gizli bir mücadele içinde oldukları bilinmektedir. Bunun aracı olarak da eğitim öğretime büyük önem vermişlerdir. Rum toplumunun başında bulunan patrik adındaki önderlere kendi toplumlarında kilise, okul vb. sosyal kurumları açma ve istediği gibi yönetme yetkisi verildiği için Rumlar, bu imkan ve hoşgörü sayesinde varlıklarını, dil ve dinlerini, kültürlerini koruyup geliştirmişlerdir. Rumlar için 1702'ye kadar örgütlenmiş eğitimden söz edilemez. Önceleri din eğitimi vermek için açtıkları okullar daha sonra yaygın bir örgün eğitim sistemine geçmiştir. Papazlar kilise yanlarına okullar kurmuşlardır. Bu okullarda Yunan dili, felsefe, ilahiyat, tıp, matematik, geometri gibi dersler okutulmuştur. Rumlar her şehir ve kasabada oluşturdukları cemaatin başına 'Dimoyerant' denilen bir kişi getirilirdi. Okulların yönetimi içinse 'Eforya' adı verilen bir grup eğitim konusunda yetkilerle donatılmıştır. Eforya, azınlık okullarının ders programını hazırlama, öğretmenleri atama ve görevden alma yetkisine sahipti. Eforya'nın üst bakamında ise metropolit ve piskoposun bir vekili bulunuyordu.⁹⁵ Rum eğitimi sistemi, okul yönetiminin Patrikhane tekelinden çıkıp cemaatler, kurumlar ve şahıslar aracılığıyla çoğalmasından dolayı XIX. yüzyılda hızla gelişmiştir. Bunda ticaret burjuvazisinin etkisi olmuştur. Rum okulları, Yunanistan'ın kurulmasından sonra Yunan eğitim-

⁹² Beyru, a.g.e.,302.

⁹³ 19. Yüzyıl Anadolu Şehirleri Manisa, Edirne, Kütahya, Ankara, İstanbul, Trabzon, Antalya, Diyarbakır, Konya, İzmir. Der. ve Çev.: İlhan Pınar (İzmir: Akademi Kitapevi 1998), 192.

⁹⁴ Güler, a.g.e., 161.

⁹⁵ Deri, a.g.e., 64.

öğretim sistemini model almıştır. Rum okullarının finansmanını, okulların ve kiliselerin gelirlerinden, kilise ve cemaat mallarından, kilise vergilerinden, gönüllü bağışlardan ve büyük papazların vakıf mallarından sağlanırdı.

XIX. yüzyılda İzmir, Efes ve Alaşehir Türkiye'deki Ortodoksların en çok ve en kalabalık okullarının bulunduğu yerlerdir. İzmir'de Rum toplumunun XIX. yüzyılın ilk yarısının son dönemlerinde dikkatlerini eğitim öğretim konusunda yoğunlaştırdıkları görülmektedir. İzmir'deki ekonomik alandaki üstünlük kurma yolundaki bilinçlenme XIX. yüzyılın ortalarına doğru yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştı. İzmir'deki Rum okullarını hem nicelik hem de nitelik yönünden üstün bir düzeye ulaştıkları görülür.⁹⁶ Tezimizin ikinci bölümünde de, XIX. yüzyılda İzmir'de belli bir düzeye gelmiş Rumların okullarından ve eğitim faaliyetlerinden bahsedilecektir.

⁹⁶ Rauf Beyru, "Rumlar," *Üç İzmir*, 1. basım (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 1992), 177-178.

İKİNCİ BÖLÜM

RUM OKULLARI

Daha önceki bölümde genel olarak Osmanlı Devleti'nde eğitim ve buna bağlı olarak azınlıkların eğitiminden ve İzmir'deki eğitimden bahsettik. Bu bölümde ise İzmir'de bulunan özellikle kilise avlusunda Rum mektebi inşa ruhsatı alabilmek için Padişah buyruğu alma çabaları konu edilecektir. Bu konudaki kaynaklarımız İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Maarif dosyalarıdır, çünkü bu dosyalarda, mektep inşa etmek isteyenlerin ruhsat dilekçeleri ile bu dilekçelerde yer alan soruların Vilayet Meclisi İrade Kalemi tarafından verilen cevapları, Şura-i Devlet, Maliye, Maarif ve Nafia Dairesinin görüşleri ve sonunda Bab-ı Ali Daire-i Sadaret Meclis-i Vükela ve Maruzat Kalemi tarafından kaleme alınan ve üzerinde Maliye Nazırı, Maarif Nazırı, Adliye ve Mezahib Nazırı ile Sadrazamın imzaları bulunan İrade-i Seniyye adı verilen Padişah emri-buyruğu yer almaktadır. Örnek verecek olursak, Başbakanlık Osmanlı arşivinden bulmuş olduğumuz İzmir Aya Dimitri Mahallesinde yapılacak olan bir Rum mektebi inşasına dair bir belge ekte bulunmaktadır.⁹⁷

Islahat Fermanı'nda öncelikle gayrimüslimlerin haklarının korunacağına belirtilmesi sonucu bu haklardan yararlanmak isteyen azınlıklar, başta İstanbul olmak üzere okul kurma çabalarını hızlandırmışlardır. Ortaçağ boyunca okullar, camii, kilise ve havraların bünyesinde gelişmiştir. Medreselerde din adamları tarafından eğitim verdiği gibi, kilise ve havralara bağlı okullarda da Hıristiyan ve Yahudi din adamları eğitim veriyorlardı. Kendilerine tanınan haklar çerçevesinde kendi dillerinde ayin ve eğitim yapma serbestliği kazanan Rumlar da zamanla kendi eğitim-öğretim kurumlarını açmışlardır. Başlarda kiliselere bağlı olan bu kurumların, dini niteliği ağır basan bir eğitim düzeni olduğu için XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Rum okullarında koyu bir kilise taassubu vardı. Bu okullar üzerinde, ruhani otoriteyi temsil eden metropolit yada piskopos bulunuyordu. Rum okullarını iki dönemde incelemek uygun olacaktır. Birinci dönem, başlangıçtan 1830'a kadar olan cemaat durumundaki öğretim kurumları, ikinci dönem 1830'dan yani 1829'da bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Yunanistan'ın etkisi altında kalan eğitim kurumları.

⁹⁷ BOA., İ. AZN., 13 1327N-12 4

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Rum tebaanın okulları çoğunlukla kiliselere bağlıydılar ve yer itibariyle de genellikle kendi adlarını taşıdıkları kilise bahçelerindeydiler. İzmir’de bünyesinde okul barındıran başlıca kiliseler şunlardır: Aya Fotini, Aya Yorgi, Aya Dimitrios, Aya Ekaterini, Aya Yoannis, Aya İonnsi Theologos, Aya Nikolaos, Evangelistra, Aya Apostolos, Aya Konstantinos, Kimisistis Theotoku, Aya Taksiarhos, Aya Markella, Aya Haralambos, Profitis İlios, Aya Trifon, Aya Anni, Aya Kriaki, Yenethlia tis Theotoku, Kimisis tis Theotoku, Agii Apostoli, Theotoku Mabedi, Aya Tria, Metamorfofi, Aya Paraskevi, Agii Anargiri, İoannis Theologos, O Stavros, Aya Haralambos, Aya Konstantinos, Aya Therapos, Aya İoannis, Evangelsitria.⁹⁸

Rumların en büyük ibadet merkezi Aya Fotini (St.Photinie) Kilisesi’ydi. 1690’da Kanuni Sultan Süleyman’ın fermanıyla kilisenin inşasına karar verilmiştir. Aya Fotini’nin yapılmasına 15 Mart 1691’de başlanmıştır. Kilisenin yapımına 27.845 kuruş harcanmıştır. Frank mahallesinin en büyük yapısı olan Aya Fotini 26 Haziran 1763’te bir yangın geçirmiştir. 250.000 kuruş harcanarak kilise tekrardan restore edilmiştir. Bu kilisenin 20 m. yüksekliğinde dört katlı mermer bir çan kulesi vardı. Bu kule 1856 tarihinde Lotri adlı bir mimar tarafından yapılmıştır. Kulede Rus Grandüklerinin hediyesi olan çanlar yer alıyordu. Kulenin tepesinde ise altın yıldızlı bir haç vardı ve Rumlar haçın yüksekliğinin Hisar Camiinin minaresindeki hilalden daha yüksek olmasıyla övünürdü. Aya Fotini Kilisesi 1922 yangını ile tamamen yok olmuştur.

⁹⁸ *İzmir 1920 Yunanistan Rehberinden İşgal altındaki Bir Kentin Öyküsü*, Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Dr. Engin Berber (İzmir: Akademi Kitabevi 1998), 28-29.

Fotoğraf 1: Aya Fotini Kilisesi

Kaynak: Paschalis M. Kitromilides, *Smyrna, Metropolis of the Asia Minor Greek* (Greece: Ephesus Publishing 2001), 120.

http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/fotvekart/kartpostal/diger_sehirler/500/izmir_kilise.html

Rumların ikinci büyük kilisesi ise Aya Yorgi'ydi. Diğer adıyla Agios Georgios Kilisesi 1623'te kurulmuştur. 1894 senesinde de çan kulesi inşa edilmiştir.⁹⁹ İzmir'deki bu iki kilise çeşitli Rum okullarının inşa ve restorasyonunda kendi bütçelerinden ödenek sağlamışlardır. Buna örnek verecek olursak Aya Dimitri Mahallesi, Mimaroğlu caddesinde bulunan Bir Rum mektebinin yıkılarak yeniden inşasında gerekli olan 8.000 Osmanlı altınının, 5.500'ü Osmanlı Bankasından tahsis edilmiş, geri kalan da Aya Fotini kilisesi sandığından karşılanmıştır.¹⁰⁰ Bu nedenle Rum okulları için bu kiliseler büyük önem arz etmektedir.

⁹⁹ ΠΗΣΤΟΥ ΣΩΚΡ ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗ (Christou S. Solomonidi), *Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ (The Church of SMYRNS)*, (ΑΘΗΝΑ 1960), 42.

¹⁰⁰ BOA., İ. AZN – 13 1327N-12 4

Fotoğraf 2: Aya Yorgi / Agios Georgios Kilisesi

Kaynak: Paschalis M. Kitromilides, *Smyrna, Metropolis of the Asia Minor Greek* (Greece: Ephesus Publishing 2001), 123., izmir-hatirasi.blogspot.com

A. Evangelik Okulu

İzmir’de eğitim reformunun Rahip Grigorios Kontaris tarafından başlatıldığı kabul edilmektedir. (1690-1698) Kütüphaneci ve kolektör olan Rahip Grigorios Kontaris İzmir’de önemli miktarda piskoposluk vasiyet kitaplarını toparlamıştır. Bu koleksiyon daha sonra Evangelik okulunun kütüphanesinin çekirdeğini oluşturmuştur. Rumlar için 1702’ye kadar örgütlenmiş bir eğitimden söz edilemez. Rum okullarında okuma-yazma, papazlar ve keşişler tarafından öğretiliyordu.¹⁰¹ 1624’te Cizvitler İzmir’de misyonerlik amacıyla Rum-Ortodoks çocuklar için okul yapma teklifinde bulununca, Patrik bu teklife olumlu yaklaşmış ve İzmir’de Rum çocuklar için okul kurulması amacıyla Adamantios Rysios’u İzmir’e göndermiştir.¹⁰²

Adamantios Koralis’in büyük babası olan akademisyen Adamantios Rysios tarafından 1708 yılında Christ okulu, kurulmuştur. Açılan okul zaman içerisinde kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca Lerotheos Dendrinos ve Panteleon

¹⁰¹ Paschalis M. Kitromilides, *Smyrna, Metropolis of the Asia Minor Greek* (Greece: Ephesus Publishing 2001), 139.

¹⁰² Onur Gülsün Vere, *Mütakereden İşgale İzmir’de Rumlar*, TC. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi (İzmir: 2007), 15.

Sevastopoulos, Gergios Omiros, Georgios Vitalis okula destek olma sözü vermişlerdir.¹⁰³

İzmir’de çoğu Ortodoks Rum okulunun tamamı veya bir kısmı cemaatin ve gönüllülerin katkılarıyla kurulmuştur. İzmir içerisindeki mektepler arasında Rum-Ortodoks okulu (Evangelik Okulu) en büyüklerindedir. Rum okulları içinde en çok tercih edilen Evangelik Okulu’ydu Evangelik Okulu, Ierotheos Dendrinos, Panteleon Sevastopoulo, Georges Homer ve George Vitals isimli dört kişinin inisiyatifi ve kişisel harcamalarıyla 22 Haziran 1733 yılında İzmir’de kurulmuştur. 1778 yılında yanan okul Jean Kannas isimli beşinci bir hayırseverin çabalarına rağmen inşa edilememiş. II. Mahmut, ikinci kes yanan Evangelik Okulunu 20 ekim 1810 tarihli fermanla yeniden yaptırmıştır.¹⁰⁴ 1821’deki Yunan ayaklanması sonucu Evangelik Okulu çalışmaz hale gelmiş ve üç yıl kapalı kalmıştır. 1824’te okul yeniden faaliyete geçmiştir.¹⁰⁵ 1842’de bir yangın geçiren okul iki yıl sonra açılabilmiştir. Kısa süre sonra bir yangın daha geçiren okul 1851 yılında restore edilmiştir.¹⁰⁶

1733’de kurulan Evangelik okulu 1747 yılında İzmir toplumundan bağımsız olmuş ve Büyük Britanya’nın koruması altına girmiştir. Bu durum Sevastopoulos’un ısrarıyla yapılmıştır. Sevastopoulos, kendi ölümünden sonra okulun dağılacağından korktuğu için İngiliz himayesinde daha güvenli olacağına inanmıştır.¹⁰⁷

¹⁰³ Kitromilides, 15., Vere, 15.

¹⁰⁴ Vital Cuinet, *La Turquie D’Asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L’Asie- Mineure*, V. Le Vilayet de Smyrne et le Mutessariflik de Bigha (İstanbul: Les Éditions 2001), 99. Tutsak, 49.

¹⁰⁵ Vere, 15.

¹⁰⁶ Jacob de Andria, *Indicateur des Professions Commerciales et Industrielles de Smyrne, de l’Anatolie, 1895* Imprimerie Commerciale Timoni Smyrne (Administration: Rue Franque Smyrne 47, Barbaresque Khan, No 47 1895), Cuinet, 99.

¹⁰⁷ Kitromilides, a.g.e., 139.

Fotoğraf 3: Evangelik Okulu Öğretmenleri 1905

Kaynak: Smyrna, Metropolis of the Asia Minor Greek, 142.

Evangelik okulu, ilköğretim ve gymnazyum olmak üzere 1831’de iki bölüme ayrılmıştır. İlköğretim ve gymnazyum okulları 6 sınıftan oluşuyordu. Gymnazyumda yönetici ve öğretmenlerle birlikte toplam 16 kişi vardı. Bu öğretmenlerden 1’i öğrencilerin dini eğitimi, 9’ü Rum dili ve edebiyatı, 3 profesör Fransızca ve Türkçe, 1 öğretmen İngilizce, 1 öğretmen de teknik derslerden sorumluydu. Gymnazyum bölümünde 350 öğrenci vardı. Altı sınıfa ayrılmış ilköğretimde ise, 12 öğretmen ve 1300 öğrenci vardır. Dersler Yunanca, Türkçe, Fransızca olarak verilmekteydi.¹⁰⁸ Aşağıdaki kısa anlatım Evangelik okuluyla ilgili bilgi vermektedir:

... Ders programı, liberal bir öğretimin gerektirdiği her alanı, matematiği, dilbilgisini, tarihi, dinsel ve fiziksel bütün bilim dalarını içermektedir. Yedi yıl üzerinden programlanan okula, okuma yazma bilmeyen ve aritmetiğin ilk dört işlemini öğrenmeyen öğrenciler kabul edilmezler. Evangelik okulu, iki bölümden oluşmaktadır. Son dört yılı içeren ve Gymnazyum diye adlandırılan ikinci bölüme karşılık, üç yıllık birinci bölüm ‘ Eleniki skoli- Hellenic Scholl- Elen Okulu’

¹⁰⁸ F. Rougon, *Smyrne Situation Commerciale et Économique des pays compris dans la Circonscription du Consulat Général de France* (Paris Berger- Levrault et Cie Éditeurs, 1892), 40.

adı ile anılmaktadır. Okulda, küçük bir kayıt ücret dışında öğretim parasızdır. Kuruluş, kısmen kendisine vakıf yoluyla bağlanmış ev ve arsaların gelirleriyle, kısmende zengin kişilerin yardımlarıyla yaşatılmaktadır. Evangelik okulun sınırları içerisinde, bütün bu kuruluşların bağlı olduğu ve zengin vakıflarla beslene aya Fotini/ St. Photinie Kilisesi yer almaktadır.¹⁰⁹

Fotoğraf 4: Evangelik Okulu Beden Eğitimi

Kaynak: Smyrna, Metropolis of the Asia Minor Greek, 140.

Gymnasyum bölümünde Latince ve ilk iki sınıfta Fransızca zorunluydu. Burada Rumcaya olduğu kadar Fransızcaya da önem verilmekteydi.¹¹⁰ Daha sonra derslere felsefe ve yabancı dil dersleri de eklenmiştir. Okulun üst sınıflarında Homeros, Heredotos, Sofokles, Arisofanes, Pindaros, retorik, cebir, astronomi, fizik, psikoloji dersleri okutulurken; alt sınıflarda Langastrian adı verilen (hazırlık) eğitim metodu uygulanıyordu. Okulda okutulan dersleri ayrıntısıyla vermek gerekirse;

¹⁰⁹ Beyru, a.g.e., 304.

¹¹⁰ Rougon, a.g.e., 40.

Elen okulu
I . yıl Aritmetik, Yunan grameri, Yuna Dili, eskiçağ tarihi, din tarihi, yazılı egzersizler, güzel yazı, resim.

Elen okulu
II. yıl Aritmetik, Yunan grameri, Etimoloji, Eski Yunan filozofları, Ortaçağ tarihi, politik coğrafya, din tarihi, güzel yazı, resim.

Elen okulu
III. yıl Pratik geometri, Yunan grameri, sözdizimi, Yunan dili, filozof ve yazarlar, Fransızca, politik coğrafya, modern tarih, Yunanistan tarihi, din, resim.

Gymnazyum
IV. yıl Teorik, aritmetik, Yunan sözdizimi, deyimler, konuşma sanatı, eski filozof ve hatiplerden deyişler, Fransızca, tabii bilimler, matematik, fiziki coğrafya, Eskiçağ tarihi, din derleri, Latince.

Gymnazyum
V. yıl Aritmetik ve cebir, sözdizimi, eski yunanca, hitabet, İyon lehçesinin özellikleri, kompozisyon, Fransızca, fizik, Ortaçağ tarihi, kiliseler tarihi, Latince.

Gymnazyum
VI. yıl Cebir ve geometri, metrik öğretimler, eskiçağ Yunancası, Homer'in İlyada ve Odise'si ve diğer eserleri, Dor lehçesinin özellikleri, Fransızca, psikoloji, Roma tarihi, din tarihi, Latince.

Gymnazyum
VII. yıl Geometri, metrik öğretimler, eski Yunan trajedileri, hitabet, Eol lehçesinin özellikleri, Fransızca, modern tarih, mantık, Hıristiyan ahlak kuralları, Latince.¹¹¹

Görüldüğü gibi ders programında Osmanlı Devleti'nde eğitim yapıldığına dair en ufak bir iz bile yoktur. Yukarda vermiş olduğumuz ders programından da anlaşılacağı üzere okulda verilen milliyetçilik duyguları, Doğu Grek dünyasındaki bütün arkeolojik buluşları sistemli olarak yayınlamak düşüncesini doğurmuştur. Rumlar bu sayede oturdukları yerin en eski halkı ve sahipleri olduklarını iddia etmişlerdir. Dil çalışmaları ve arkeolojik çalışmalar, Rumların davalarında önemli bir rol oynamıştır.

Evangelik okulunun eğitimi tüm Rum okullarında olduğu gibi parasızdır. Zengin aile çocuklarından yılda sadece 3-25 gümüş mecdiye arasında bir ücret alınırdı. Eğitim sonunda verilen diploma Fransız diplomalarına eşit sayılır, Yunanistan Eğitim

¹¹¹ Beyru, a.g.e., 305.

Bakanlığı tarafından tanınır, buradan mezun olanlara Atina Üniversitesine giriş hakkı verilirdi.¹¹²

Fotoğraf 5 : Evangelik Okullarına Ait Diplomalар

Kaynak: Smyrna, Metropolis of the Asia Minor Greek, 149-150.

Evangelik okulunun bazı ünlü öğretmenleri şunlardır: Theofilos Kairis, Benjamin Lesvios, Panagiotis Venetokli, Ierotheos Dendrinis, Neoklis Papazoglou, K.S. Xanthopoulos, and Matthaios Paranikas.¹¹³

Andria L. Jacob ise, 1895 yılında Evangelik okulunun yönetimi altında 4 şubesinin olduğunu belirtiyor. Bunlar okullar ve buldukları yerler şu şekildedir; Küpecioğlu ile birlikte St. Katherine, Jean Prodromo Okulu, St. Jean Theo Yüksek Okulu ve Fassoli Yüksek okuludur. Ayrıca bu okullarda 48 öğretmenin ve 1500-1600 arasında öğrencisinin olduğunu belirtmektedir. Andria L. Jacob'un aksine F. Rougon ve Vital Cuinet okulun 3 şubesinin olduğunu belirtmektedir. Bu şubeler ise şu şekildedir. 400 öğrencisiyle Küpecioğlu, 200 öğrencisiyle St. Jean Theologue ve yine 200

¹¹² Rougon,a.g.e., 40.

¹¹³ Kitromilides, a.g.e., 142.

öğrencisiyle St. Jean Schinadiko okuludur. Fransız Konsolos F. Rougon okulda, müdür ile birlikte 22 öğretmenin ve diğer şubelerinde 14 öğretmenin olduğunu belirtmektedir. Cuinet ise şubelerinde 13 öğretmenin, 1800 öğrencinin olduğunu söylemektedir.

Fotoğraf 6: Evangelik Okulu Öğretmenleri ve Öğrencileri 1910

Kaynak: Smyrna, Metropolis of the Asia Minor Greek 143.

Evangelik Okulunun oldukça zengin bir de kütüphanesi vardı. Bu kütüphanenin çekirdeğini ilk kimin oluşturduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu kütüphanede 30.000 cilt kitap, 200 elyazması, önemli arkeolojik ve nümizmatik koleksiyonları bulunmaktaydı. Kütüphaneyi yılda 3500 kişi ziyaret ediyordu.¹¹⁴

Okulun yıllık harcaması 450.000 kuruştur yani yaklaşık 10.000 franka denk gelmektedir. Bu harcamalar bina kiralari ve gönüllü vergileriyle sağlanmıştır. Dendrinos başkanlığında 1733'te açılan Evangelik okulunda fakir ama zeki öğrenciler için burs

¹¹⁴ Cuinet, a.g.e., 99.

imkanı sağlanmıştır. Okulda daha sonraları yatılı bölüm de açılmıştır. Krisantos okulunun II. başkanı olduktan sonra okulun öğretmen kadrosu güçlendirilmiştir.¹¹⁵

Ayrıca 1300-1301 yıllarına ait Aydın Vilayeti Salnamesine göre Evangelik okulunun müdürünün ismi Boranika'dır.ve okulun 25 öğretmeni, 1403 de erkek öğrencisi bulunmaktadır.¹¹⁶ Sonuç olarak salnamelere ve çeşitli yazarların vermiş olduğu bilgilere göre Evangelik okulunun XIX. yüzyılın sonunda 1100'den fazla öğrencisi bulunmaktaydı.¹¹⁷ 1326 Aydın Vilayeti Salnamesine göre Evangelik okulunun Aya Fotini Kilisesi bahçesinde bulunduğu ve idadi derecesinde bir erkek okulu olduğu belirtilmektedir. Ancak okulun öğretmen ve öğrenci mevcudu ile ilgili bilgi verilmemektedir.¹¹⁸

İzmir'de 1808 yılında Edebi Okul kurulmuştur. Bu okula da yine Aya Fotini, Aya Yorgi kiliselerinden ve Rum cemaatinden destek almıştır. Okul, 1819'da maddi sorunlar nedeniyle kapanma noktasına gelmiştir.

Fotoğraf 7: Evangelik Okulu Öğrencileri

Kaynak: Smyrna, Metropolis of the Asia Minor Greek, 141.

¹¹⁵ Vere, a.g.t., 15.

¹¹⁶ H.1300-1301 Aydın Vilayeti Salnamesi

¹¹⁷ Rougon, a.g.e., 41.

¹¹⁸ H. 1326 Aydın Vilayeti Salnamesi s . 72.

Yunan milliyetçiliğini savunan diğer bir eski okul 1810 yılında Konstantin Kumas tarafından kurulan ve 1819 yılında kilise tarafından kapatılan İzmir Gymnazyumu'dur. Okulda müdürlük yapan Kumas, Korais'in dil çalışmalarından ve milliyetçilik fikirlerinden etkilenmiştir. Okulun programı, felsefe ve bilim eğitim üzerine kurulmuştur. Okulda, deneysel fizik, kimya, matematik, coğrafya, ahlak dersleri okutulmakta ve Korais'in düşünceleri paralelinde bir dil geliştirilmekteydi. Okulun çok kapsamlı bir bütçesi olup, İzmir, İstanbul Odesa, Moldovya Rumlarından gelen yardımlarla desteklenmektedir. Okulun verdiği eğitim, kilisenin büyük tepkisine sebep olmuş ve kilisenin baskısı sonucunda okul kapatılmıştır.

İzmir'de 1840'lardan itibaren pek çok okul açılmaya başlanmıştır. 1844'te keşiş okulu, iki yıl sonra metropolitlik hazırlık okulu, 1873'te Küpecioğlu okulu açılmıştır. Bu kuruluşlardan bağımsız olarak İzmir'de 7 kilisenin her biri, erkeklere bedava olan ilköğretim düzeyinde eğitim vermekteydi. Bu okullar 1000-1100 öğrenci barındırmaktaydı. Erkeklere özgü olan ve yatılı-yatısız diye ayrılan, belli bir ücret karşılığında özel olarak açılmış Rum okulları da vardı. Açılan bu okulların en eskisi 1857'de kurulan Aroni Ticaret okuludur. Öğrenciler gündüzlü, yatılı ve yarı yatılı olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktaydı. Aroni Ticaret okulu ilk öğretim ve üç sınıflı gymnasium olmak üzere iki aşamalıydı. Gmnasyumda Yunan ve Latin edebiyatı, Türkçe, İngilizce ve Fransızca dersleri verilmekteydi.¹¹⁹ Bunların dışında jimnastik, enstrümantal ve vokal müzik, resim dersleri de veriliyordu.¹²⁰ İlköğretim programı Evangelik Okulunun aynı dereceli sınıflarıyla mutlak bir tutarlılık içerisindeydi.¹²¹ 1300-1301 Aydın Vilayeti Salnamesine göre ise ismini müdürünün isminden alan Aroni Mektebinin 13 öğretmenini 130 erkek öğrencisi bulunmaktadır.¹²² 1890'lı yıllarda ise Aroni Ticaret okulunun mevcudu ile ilgili genel kanaat 18 öğretmen 150 öğrencisinin bulunduğudır. 1860 yılında Scalabrini sokağında kurulan ve yöneticisi Renieri'nin adını taşıyan Renieri Okulunun ise bölümleri ve programları diğeri ile aynıdır. Okulda 10 öğretmen 60 öğrenci vardı.¹²³ Dersler Yunanca, İngilizce, Fransızca ve Türkçe olarak veriliyordu. Karacopou Lisesi 150 öğrenci 14 öğretmen bulunmaktaydı. Hermez Lisesi 65 öğrenci 11 öğretmen, Hermes Ticaret Lisesi yöneticisi ve sahibi Herocopostur. Okul

¹¹⁹ Cuinet, a.g.e., 100.

¹²⁰ Jacob, a.g.e., 31.

¹²¹ Cuinet, a.g.e., 100.

¹²² H.1300-1301 Aydın Vilayeti Salnamesi s. 72

¹²³ Raugon, a.g.e., 41., Cuinet, a.g.e., 100. Jacob, a.g.e., 32.

hazırlık okulu ve ticari gymnazyum olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Ticari gymnazyum 6 sınıf vardı ve dersler ticaret ve yabancı dil üzerineydi. Cuinet, okulda 19 öğretmen 30'ü yatılı olmak üzere 150 öğrencinin olduğunu belirtirken, Rougon 65 öğrenci 11 öğretmenin olduğunu söylemektedir. Yine Scalabrini sokakta bulunan Lyceê G. Malliaros okulunda ise, 4 öğretmen 50 öğrenci bulunmaktaydı.¹²⁴ Kharalambos ilköğretim okulunda, Jacob, 60 öğrenci olduğunu belirtirken Cuinet 30 öğrenci olduğundan bahsetmektedir. İzmir'de tüm erkek Rum okullarının sayısı 25 olup, bütün öğrenciler Fransızca dersi almaktadır.¹²⁵

B. Rum Ortodoks Kız Okulları

İzmir'de kızlara ait 26 Rum okulu vardır. 19 tane de karma okulu mevcuttur. İzmir Rum-Ortodoks kız çocuklarının eğitimi için en önemli eğitim kurumu St. Fotini/Photini Büyük Orta okuludur. Okula öğrenciler çoğunlukla ücretsiz alınırlardı, okul giderleri gönüllülerin bağışlarından karşılanmaktaydı. Bu okuldaki öğrenciler Yunan edebiyatının yanı sıra Fransızca da öğrenirlerdi. Cuinet, okulda 140 öğrenci ve müdür ile birlikte 22 öğretmen olduğunu belirtirken, Rougon, okulda 670 öğrencinin olduğunu söylemektedir. Bu okulun hayırseverler tarafından desteklenen başlıca 3 şubesi bulunmaktaydı. Büyük Merkez okulu Küpecioğlu, Saint Esprit ve Saint Fotini/Photini'dir.¹²⁶ Bu üç okulda toplamda 15 öğretmen ve 750 öğrenci bulunmaktaydı. Bu merkez okullarına ek olarak kızlar için her kilisede bir okul bulunmaktaydı, bu okullara devam eden 1100 kadar öğrenci vardı. Bu okullardaki 1000'den fazla öğrenci ücret karşılığında eğitim almaktaydı bunun yanı sıra özel bağışlar da yapılıyordu.¹²⁷ Rum-Ortodoks cemaatinden genç kızların eğitim aldığı diğer okulların sayısı 4'tür. Bunlar; Epono Mahallesi St. Katerina, Keratometers Khor, Mortaki, ve Tepecik okullarında 13 öğretmen 100 öğrenci vardı. Bu dört okul ilköğretim düzeyindeydi. Giderleri mahalle kiliseleri tarafından karşılanırdı. Bütün cemaat okullarında ek eğitim olarak öğrencilere dikiş-nakış, el sanatları ve müzik eğitimi veriliyordu.

¹²⁴ Jacob, a.g.e., 32.

¹²⁵ Rougon, a.g.e. 41.

¹²⁶ Cuinet,a.g.e., 101., Rougon, a.g.e., 41. Jacob,a.g.e., 32.

¹²⁷ Rougon, a.g.e., 41.

C. Ücretsiz ve Yatılı Okullar

Anastasiadis Helenik Enstitüsü 1858 yılında kurulmuştur. İlköğretim ve gymnazyum olmak üzere ikiye ayrılıyordu, Dört sınıfı olan gymnazyum bölümünde eğitim Yunanca ve Fransızca olarak veriliyordu. Yine bu okulda da el sanatları, müzik, piyano ve dans dersleri verilirdi. Bu okulda 11 öğretmen 180 öğrenci bulunmaktaydı. Okul yatılı ve yarı yatılı olarak iki kısımdan oluşuyordu.

Krizant Papadaki Okulu; yöneticisi Anna Sakellerion olan okulda müfredat St. Fotini'dekinin aynısıydı. Dragnhatsis Okulu, yöneticisi, M Daldakis'ti ve okulun 114 öğrencisi bulunmaktaydı.

1881'de kurulmuş olan Homerion'a özle bir yer ayırmak gerekir. Bu kuruluşun amacı, zengin ailelerin kız çocuklarına Helen kültürü vermektir. Burası, iki yıl boyunca il bilgilerin verildiği bir yetimhane, 5 sınıflı bir ilkokul, 4 sınıflı bir gymnazyum ve 1 yıl devam eden bir öğretmen okulundan oluşmaktadır. Yetimhane sınıfında Fransızca dersleri verilirken, İngilizce birinci sınıftan itibaren verilmektedir. Resim, müzik, şan, piyano, el işleri, ev idaresi, beden eğitimi ve dans gibi derslerde veriliyordu. Hemorion'dan alınan diplomaların Atina'daki Arakion okulundan verilen diplomalara denk olduğu ve Yunanistan Milli eğitim Bakanlığı tarafından bildirilmiştir. Okul personeli 1 müdür, 1 müdür yardımcısı, 5 Rum bayan öğretmen, 3 bayan Fransızca öğretmeni, 1 bayan İngilizce öğretmeni olan 9 öğretmenden oluşmaktadır. Öğrenci sayısı 185 olup, öğrenciler buraya din ve mezhep farkı gözetilmeksizin kabul edilirdi.

Açılan bu yeni okullar Evangelik örnek olarak alıyor, onun standartlarına uygun bir eğitim vermeye gayret gösteriyordu. Rumların eğitime bu kadar önem verme nedenleri Yunan Bağımsızlık Savaşından sonra Rum toplum liderlerini Osmanlı yönetimine karşı yapılan gizli mücadeleye yönlendirmektir. Bu bilinçlenme özellikle XIX. yüzyılın ortalarına doğru meyvelerini vermeye başlamıştı. XIX. yüzyılın ortalarında İzmir'deki Rum okullarının nitelik ve nicelik yönünden çok yüksek bir seviyeye ulaşmışlardı.¹²⁸

Rum okullarındaki eğitim sistemine baktığımızda Alman sisteminin etkin olduğunu görüyoruz. Derslere girmeden sınıf geçme yoktu. Sınıf değiştirme yoktu. Her dersin ayrı hocası vardı. Bir yada daha fazla dersten 5'in altında alındığı takdirde yaz

¹²⁸ Rauf Beyru, "Rumlar," *Üç İzmir*, 1. basım (İstanbul: Yapı Kredi yayınları 1992), 178.

okuluna kalınır, yaz okulundaki başarıya göre dersten geçilirdi. En yüksek not 10, en düşük not ise 5'ti. Eğitim Eylülde başlar Haziran sonunda biterdi. Dersler hafta içi tam gündü. Hatta Cumartesi öğlene kadar da dersler devam edebilirdi. Dersler sabah 8.00.de başlar 16-17.00 gibi biterdi. İki saatlik öğle arası vardı. Her ders 50 dakika tenefüsler 15'er dakika olurdu. Yılda 7-8 ders alınırdı. Bir gün içinde farklı dersler verilirdi.¹²⁹

Yukarıda Rum Ortodoks Okullarına ait vermiş olduğumuz İzmir'deki Rum okullarının kuruluş yeri ve tarihleri, öğrenci ve öğretmen sayılarına ek olarak aşağıdaki tabloda 1889 Aydın Vilayeti Salnamesi kayıtlarına göre bu okullara ait bilgiler yabancı kaynaklardan edinilen bilgilerle karşılaştırma amacıyla verilmiştir. Küçük farklılıklar bulunmakla birlikte hemen hemen birbirleriyle tutarlıdır. Gerek Rougon'un ve gerekse Cuinet'in, de vermiş olduğu bilgiler 1889 Aydın Vilayeti Salnamesiyle örtüşmektedir.

Okul Adı	Kuruluşu	Mahalle	Gündüz Eğitim		Gece Yatılı Eğitim		Öğretmen Sayısı
			Kız	Erkek	Kız	Erkek	
Evangelik Okulu	1733	Rum Metropolidhanesi Civarında	-	1023	-	-	14
Kepecioğlu Okulu	1872	----	-	382	-	-	7
Aya Yani Navlogos	---	Yukarı Mahalle	-	184	-	-	3
Aya Yani Prodderomos	---	İphane Mahallesi	-	180	-	-	3
Aya Dimitri Kilisesi Okulu	---	Aya Dimitri Mahallesi	-	250	-	-	
Evangelistre	---	Evangelistre Mahallesi	-	180	-	-	3
Aya Nikola	---	ÇayırılıBahçede	-	120	-	-	2
Mortakiye	---	Mortakiye Mahallesi	-	100	-	-	1
Aya Kostanti	---	Birunabad Şose Tarafı	-	170	-	-	2
Mezarlık Okulu	---	Mezarlık Mahallesi	-	60	-	-	1
Aya Fotini	1884	AyaFotini Mahallesi	1400	-	-	-	26
Aya Katrina	---	AyaKatrina Mahallesi	125	-	-	-	2
Aya Yani Proderomos	---	Aya Yani Proderomos Mahallesi	340	-	-	-	2
Aya Nikola	---	Aya Nikola Mahallesi	120	-	-	-	2
Yukarı Mahallede Mektep	---	---	350	119	-	26	2
Aroni	1857	---	-	120	-	-	18

¹²⁹ Vere, a.g.t., 17.

Renyeri	1880	---	-	30	-	120	10
Harukyos	---	Gül Sokağı	-	40	-	-	19
Haralabidi	---	----	-	-	-	-	8
Malaros İnstidasidis	1858		180	-	-	-	11
Babadaki	1873	Mimaroğlu sokağında	114	-	-	-	11

Tablo 3 : 1891 Yılı Aydın Vilayeti Salnamesine Göre İzmir’de Rum Okulları

Kaynak: Aydın Vilayetine Ait Salnameler R. 1307/ H. 1308

Aşağıdaki tablo ise, Andria Jocab kitabında İzmir’de ki Rum okullarına ait vermiş olduğu bilgilerin daha derli toplu durması için oluşturulmuştur. Yine Jacob’un vermiş olduğu bilgiler diğerleriyle tutarlı görülmektedir.

Okul Adı	Kuruluşu	Mahalle	Yöneticisi	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Evangelik Okulu	1733	---	G. Sotiriou	1500-1600	48
Kepecioğlu Okulu ile birlikte St. Katerina	1872	----	-	-	--
Prodromo Okulu	---	Kerasssochori Sokak	-	-	--
St. Jean Theo Yüksek Okulu	---	Logue Sokak Apono Mahallesi	-	-	--
Fassoli Yüksek Okulu	---	Farsoli Sokak	-	-	--
St. Dimitri Okulu	---	---	-	360-380	6
Yoksul Çocuklar için	---	---	-	250 Erkek Öğrenci	4
L’Annonciation	---	---	-	150-170	2
St. Nikolas	---	---	-	100	2
Mortakia	---	---	-	90	1
St. Kostantin	---	---	-	160-150	2
Cime	---	---	-	60-170	1
Tzicoudhia	---	---	-	80-100	1
Aroni Okulu	1857	Scalabrini sokak	N. Aroni	150	18
Renyeri	1859	Scalabrini sokak	Renieri	60	10
Le Lycee G. Maliaros	---	Scalabrini sokak	G.Maliaros	50	4
E.Charalambidhi	---	---	E.Charalambidhi	60	

Tablo 4 : Adria L. Jacob'un Bildirdiği Altı Kilise Okulu ve Diğer Okulların Öğrenci ve Öğretmen Sayıları

Kaynak : Jacob de Andria, *Indicateur des Professions Commerciales et Industrielles de Smyrne, de l'Anatolie, 1895* Imprimerie Commerciale Timoni Smyrne (Administration: Rue Franque Smyrne 47, Barbaresque Khan, No 47 1895),

Maarifi Umumiye Nizamnamesi'nin azınlık ve yabancı okullar açısından en önemli maddesinin 129. madde olduğunu daha önceki bölümümüzde belirtmiştik. Çünkü bu madde azınlıklara ve yabancılara okul açma yetkisi vermektedir. Bu madde yine bu bölümümüzde de vermeyi uygun görüyoruz. Çünkü aşağıda da vereceğimiz pek çok örnekte Rumlar İzmir'de yeni açacakları okulları için veya tadilat yapılacak okullar için bu maddeye dayanarak istekte bulunmuşlardır. “Mekâtib-i hususiye bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek tebaa-i devlet-i aliyye gerek tebaa-i ecnebiyeden olan efrad ve eşhastan biri canibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir ki bunlar masarifat ve muhassasatı ya müessisleri tarafından veyahut merbut oldukları vakıfları canibinden idare ve rüyet kılınır” denilmektedir. Aynı maddenin devamında daha sonra özel okul açılabilmesi için gereken koşullar saptanmaktadır. Buna göre, özel okul açabilmek için özellikle söz konusu kuruluşlarda öğretmenlik yapacak olanların elinde Maarif Nezareti'nce onaylanmış bir belge bulunması; bu okullarda genel ahlâka ve siyasete aykırı derslerin okutturulmaması ve bunun sağlanması için de okutulacak dersler ile kitapların Maarif Nezareti'nce görülmüş ve onaylanmış olmasının gerektiğini önceki bölümümüzde belirtmiştik. Ayrıca okulun açılabilmesi için İstanbul'da Maarif Nezareti'nden, vilâyetlerde ise valiliklerden ruhsat alınması koşulu vardır.¹³⁰ Yani yeni açılan okullar için ruhsat kaydı konurken daha önceden açılmış ve ruhsatsız oldukları bilinen okullar içinde ruhsat alma mecburiyeti getirilmiştir.¹³¹ Bu koşulun pek çok örneğini arşiv belgelerinden görmekteyiz, tezimiz sonunda belgelere yer vereceğiz.

1869 Maarif Nizamnamesi'ne göre Maarif Nezareti tarafından yapılması gereken Rum okulu ders programları ve kitapları ve öğretmen diplomalarının kontrolü Patrikhanelere ve metropolithanelere bırakılmıştır. 1895 yılında, Rum okullarında Türkçe dersi verecek öğretmenlerin maaşını hükümet üzerine aldığı halde Türkçe bu okulların ders programına alınmamış, ancak XX. yüzyılın başında Türkçe Rum

¹³⁰ Koçak, a.g.m., 124.

¹³¹ Güler, a.g.e., 152.

okullarında verilebilmiştir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra da İzmir Rum okullarında Türkçe dersine gereken önem verilmemiştir. XX. yüzyılın başlarında İzmir'in Türk okullarında Rum öğretmenler de görev yapmışlar, müzik ve dikiş-nakış dersleri vermişlerdir. 1895 tezkeresinde Rum patrikhanesi ve metropolitlere verilen haklar, Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunan Rum okulları tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmış, Rum okullarının birer Yunan okul modeli haline gelmeleri engellenememiştir.

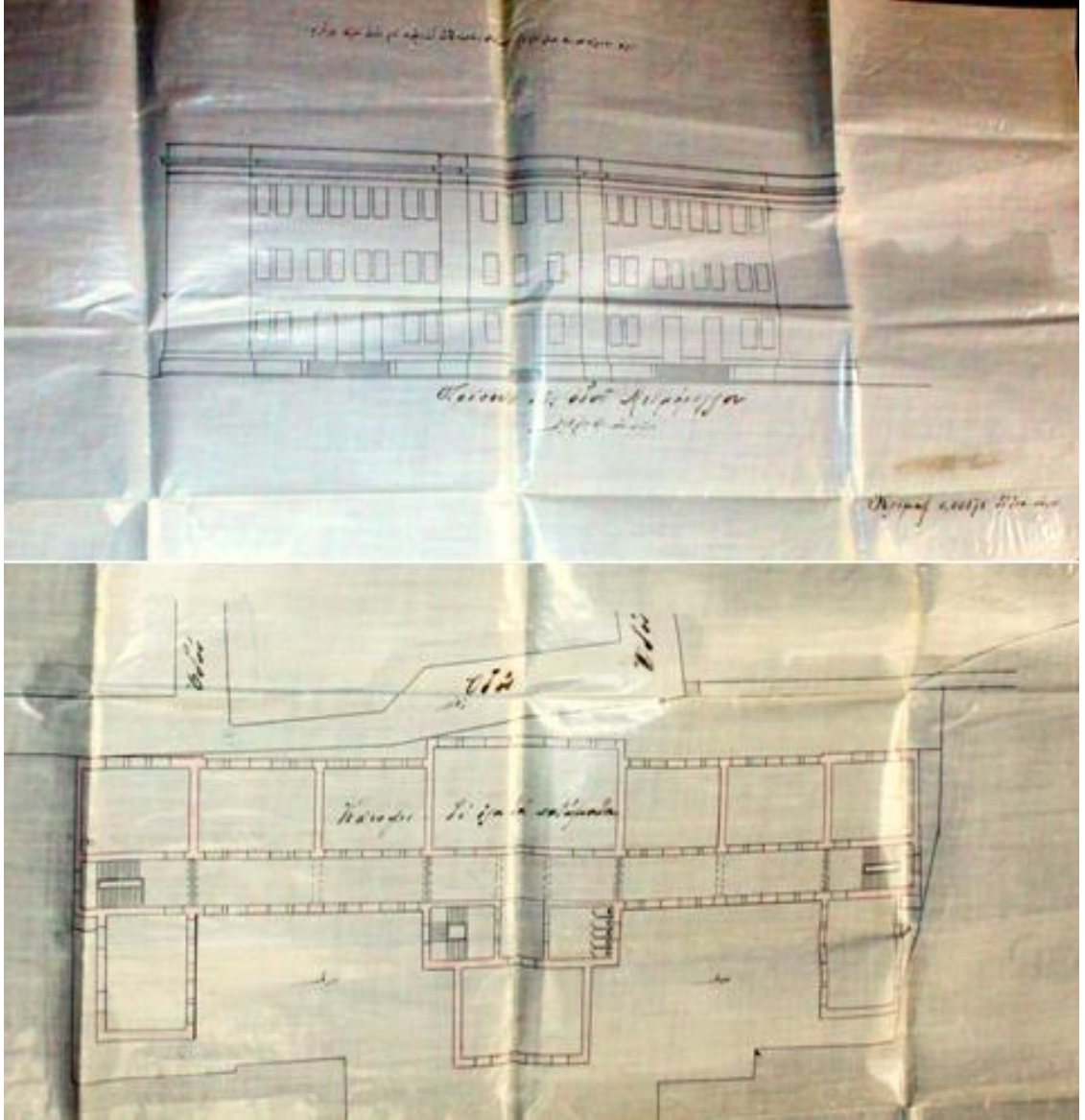
İzmir'deki Rumlar özellikle 1890'lardan itibaren yeni okullar yapmaya başlamışlar veya mevcut olan okulları restore etmişlerdir. Osmanlı arşivinden almış olduğumuz belgeler ışığında İzmir'de bulunan Rum-Ortodoks okullarının yeniden yapılması ve restorasyon isteklerine dair örneklerle yer vereceğiz.

İzmir Aya Dimitri Kilisenin bahçesinde Rum okulu bulunmaktadır. Okulun yapım tarihi bilinmese, Aya Dimitri Kilisesi 1805 yılında inşa edilmiştir. Bu okulun zamanla harap olmasından dolayı Rum Patrikliğinden 1897 yılında yenilenerek inşasına ruhsat talebinde bulunulmuştur. Elimizde bulunan bu Osmanlı belgesinde, mahallede 1700 hane ve 6.649 erkek ve kız öğrenci bulunmaktadır. Bu mektep için kilise havalisi yardımda bulunmuştur. Yeniden yapılacak mektep boyuna 66 , genişliği 25 ve çatısı 1.5 yüksekliği ise bodrum katı hariç 8.5 zirai (dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü; 75-90cm arasında değişmektedir)¹³² olmak üzere inşa edilmiştir. Mektep yarı taştan ve tuğladan olarak inşa edilmiş olup masrafları 60.000 kuruş olarak hesaplanmıştır. Mektebin masrafları Metto Dimitri ve Hacı Endon'un yardımlarıyla karşılanmıştır.¹³³ İnşası istenilen okulunun haritası aşağıdadır.

Arşivden almış belgelerde görüyoruz ki -daha öncede açıklamaya çalıştığımız gibi- yeni baştan yapılacak okulların inşaat ölçüleri kimler tarafından nerede yapılacaklarına ait önemli bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanında arşivde bulunan, yapılacak okullara ait planlar da tezimizi zenginleştirmektedir.

¹³² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 22. Baskı (Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları 2005), 1188

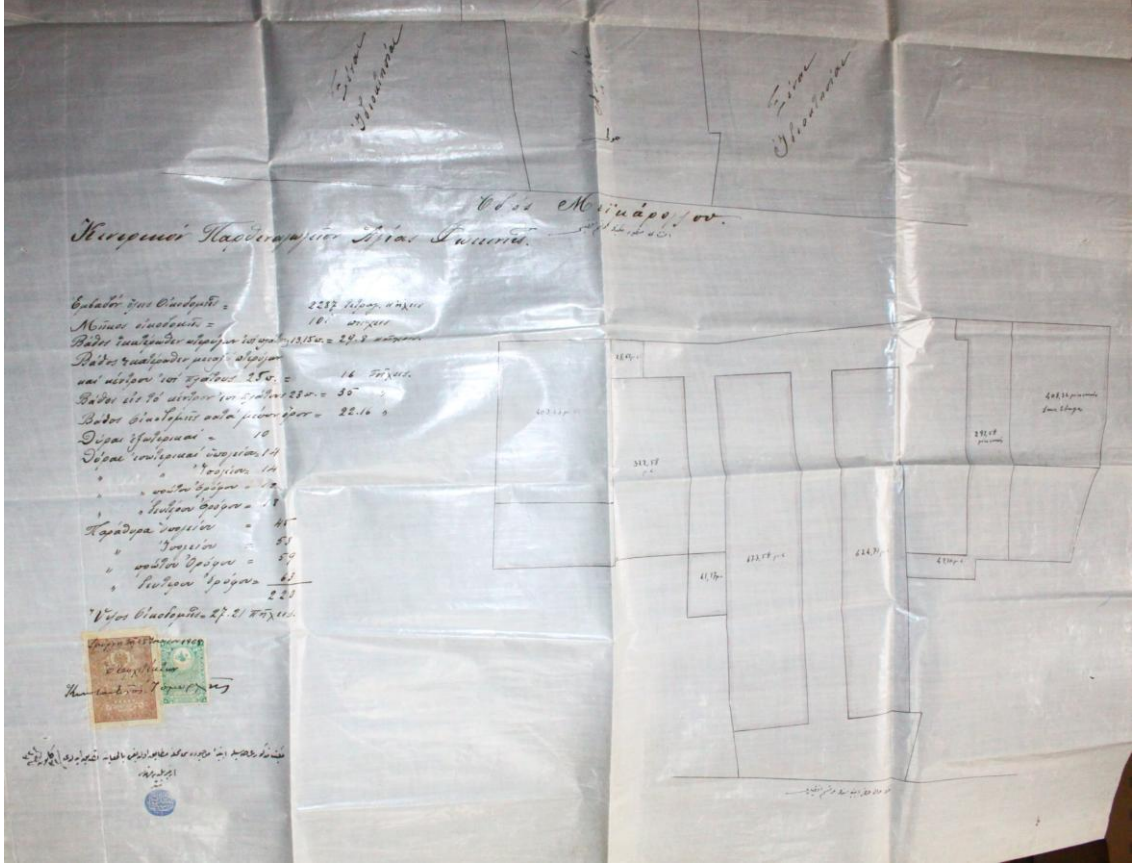
¹³³ BOA., BEO, 1315 B. 26

Belge: 1 İzmir Aya Dimitri mahallesinde yapılacak olan Rum mektebinin planı

Kaynak : BOA., BEO, 1315 B. 26

Plandan görüldüğü üzere, yapılacak olan bu okulun ebatlarının büyüklüğü dikkat çekmektedir. İncelediğimiz planların büyük çoğunluğunda bu durum görülmektedir. İnşa edilecek olan binaların yapımının çoğunda kaynak sıkıntısının yaşanmamış olması ve Osmanlı hükümetinin çoğu bina inşa talebine olumlu yanıt vermiş olması da dikkati çeken önemli konulardandır. Bu okula ait bir başka harita daha bulunmaktadır.

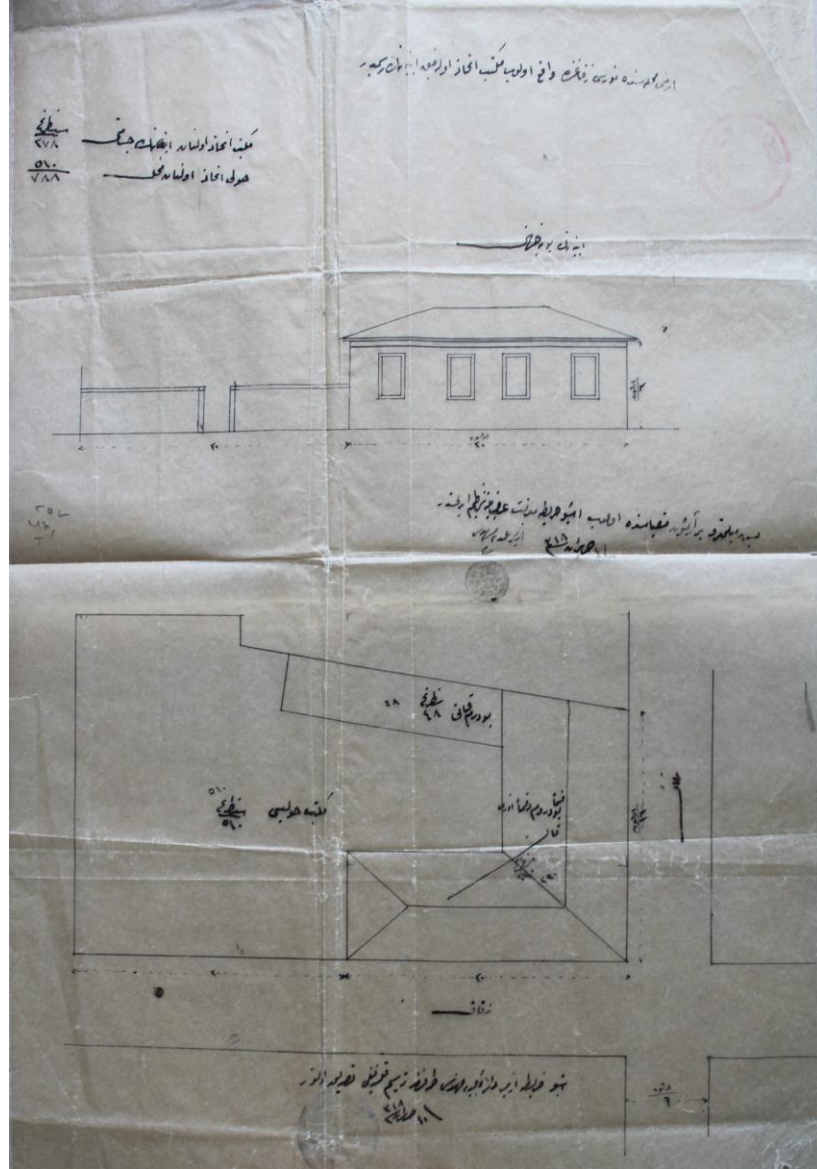

Belge: 2 İzmir Aya Dimitri mahallesinde yapılacak olan Rum mektebinin planı

Kaynak: BOA., BEO, 1315 B. 26

İzmir’de Aya Katerine mahallesinde bulunan Rum Kız mektebinin öğrenciler için yetersiz olması ve 1890’lı yıllarda bulaşıcı hastalıkların baş görmesinden dolayı okula yeni bir oda inşası için ruhsat istenilmiştir. Bulaşıcı hastalıkların baş göstermesiyle tehlikenin ortadan kalması için doktorlar tarafından yapılan uyarı üzerine okula yeni bir oda yapılmak istenilmiştir. Okula ilave yapılacak bu odanın inşaat masrafları mektebin gelirlerin ve vakıf yöneticileri tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Bu masrafın 90 adet Osmanlı lirası olduğu bildirilmektedir.¹³⁴

¹³⁴ BOA. ŞD. 2615 31/ 1310. Za.7.

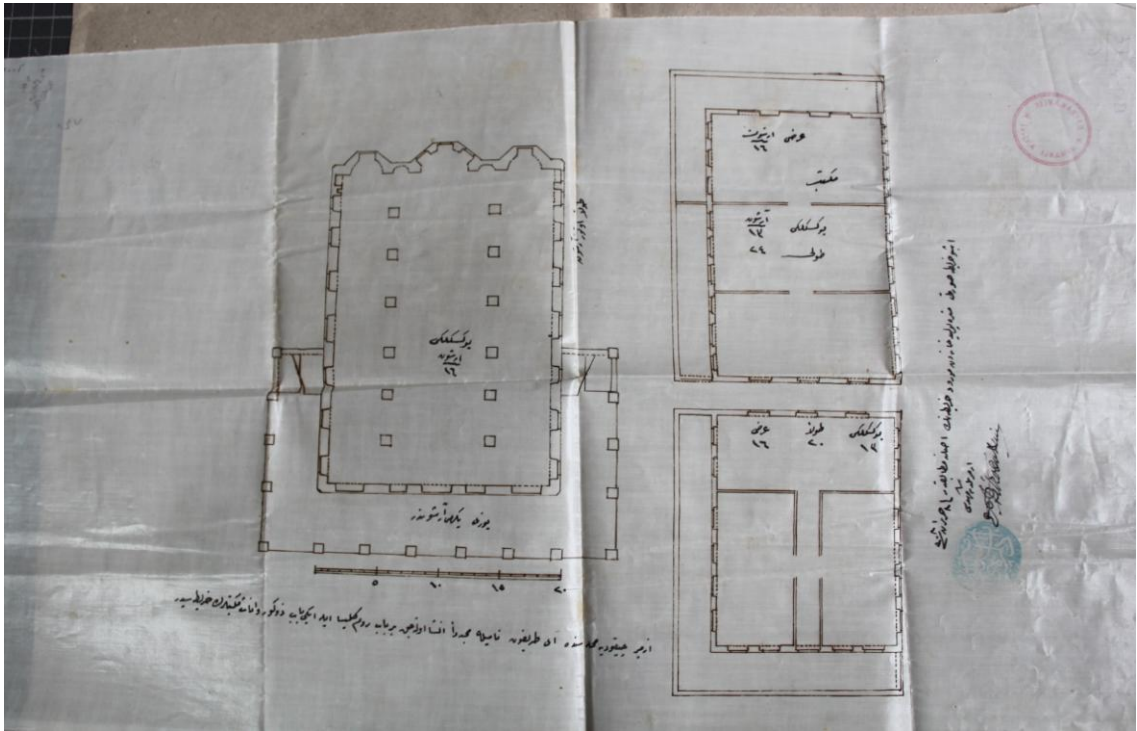
Belge: 3 Aya Katerina Kız Rum Mektebine ilave yapılacak oda planı

Kaynak: BOA. ŞD. 2615 31/ 1310. Za.7.

İzmir’de Aya Yani mahallesindeki Teviligu kilise avlusunda bulunan Rum mektebinin harap olmasından dolayı genişletilmesine ve yeniden inşasına ruhsat verilmesi için Rum Patrikliğinden okulun inşası için izin istenilmiştir. Nikolo Paskali’nin yöneticisi olduğu mülk hanenin büyük mektep arsasına ilave edildikten sonra eki temeller üzerine genişliği 13 m. 60 cm, boyuna 6 m köşeli olarak 218 m büyüklüğünde ve 5 m. yükseklikte 1 katlı bina olmak üzere yeni baştan bir mektep yapılmasına, ayrıca genişliği 3.5, boyuna 5 vusuatında bir tenefüs odası inşa edileceği

ve gerekli giderlerin 30.000 kuruşun yarısı Kilise sandığından ödeneceği ve diğer yarısının Evangelik mektebinin sandığından ödeneceği bildirilmiştir.¹³⁵

İzmir Yeni Mahallede Rum cemaatine ait bir ibadet yeri ve bir okul olmadığından dolayı 1892 yılında boyuna 30 genişliği 20 ve yüksekliği 16 zirai olarak bir kilise ile bu kilisenin bahçesinde erkek ve kız öğrenciler için 24'er zirai yüksekliğinde 16'şar zirai genişliğinde ve 13 zirai yüksekliğinde olmak üzere iki inşa ruhsatı istenmiştir. Bu mahallede 500 hane ve toplamda 2450 nüfus vardır. Mektebin taştan ve tuğladan veya yarı taştan ve tuğladan yapılmasına izin istenmiştir.¹³⁶

Belge 4: Yeni Mahallede Yapılacak Olan Bir Kilise İki Okul Haritası

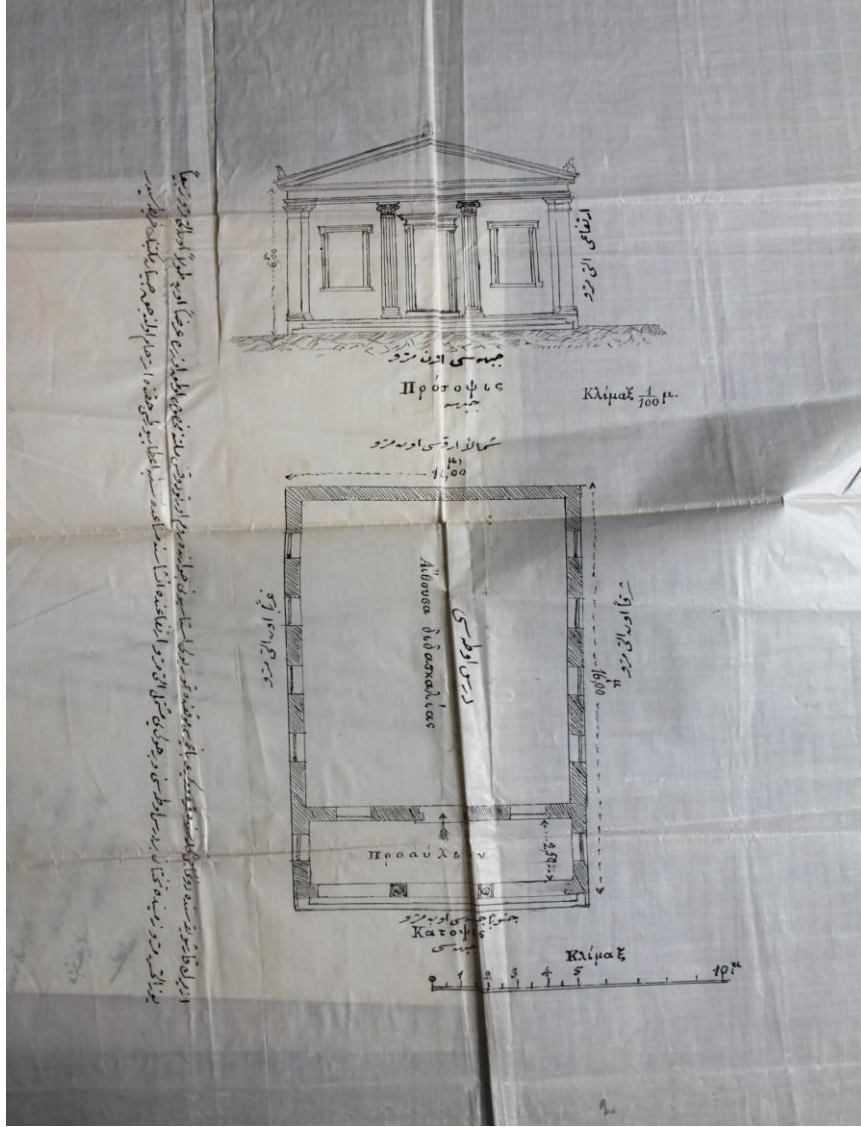
Kaynak: BOA., İ. AZN., 1310 Ş 17

İzmir'de yapılmasına ruhsat istenen bir başka yer Karşıyaka'dadır. Birunabad Nahiyasının Karşıyaka Karyesinde Rum cemaatine ait bir mahallede bir mektep ile bir de kilise inşası için Rum Patrikliği tarafından ruhsat istenmiştir. 4 Muharrem 308 tarihli izin kağıdı ile belirtilen arsada kilise ve mektebin yapılmasına izin verilmiştir. Yapılacak olan bu kilisenin uzunluğu 24 , genişliği 12 ve yüksekliği 8 zirai, uzunluğu 40, genişliği 11 ,yüksekliği 8 zirai büyüklüğünde okulun inşasına müsaade edilmiştir.

¹³⁵ BOA., ŞD. 1418/ 6 1321 S. 13.

¹³⁶ BOA., İ. AZN. 6 1310 Ş 17.

600 lira tutan masrafın Hıristiyanlar tarafından karşılanacağı 20 Nisan 1304 tarihli ve 66 numaralı belgede bildirilmiştir.¹³⁷

Belge 5: İzmir Karşıyaka'da Rum Mektebi Haritası

Kaynak: BOA., İrade-i Maarif Belgeleri

Yine İzmir Karşıyaka mevkiinde Donanmacı Mahallesi Karadonri bahçesinde Arazi-i Emiriye'den bir arsa üzerine Rum cemaati çocuklarına ait bir sıbyan mektebinin yapılmasına 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 129. maddesine göre karar verilmiştir. Adı geçen mektebin 16 m boyunda, 10 m genişliğinde, 6 m yüksekliğinde taştan ve tuğladan yapılması istenmiştir. Harcamalar için gereken 2000 kuruş, İzmir

¹³⁷ BOA. İ. M. 1328 Z. 3

Da'vi vekillerinden Toma Andonyadi efendi tarafından ödeneceği bildirilmiştir. Adı geçen mahallede 1069 Rum nüfusu olup mektebin inşasına bir engelin olmadığı bildirilmiş ve yapılmasına karar verilmiştir. Ve yine bu mahallede 66 Müslüman ,795 Ermeni toplamda da 1950 nüfusun kayıtlı olduğunu öğreniyoruz.¹³⁸

İzmir Karataş Mahallesiinde Aya Paraskevi Rum kilisesi bahçesinde bulunan mektebin yeni baştan inşasına ruhsat verilmesi Rum Patrikliğinden ruhsat izni istenmiştir. Bu mektep bir katlı olmak üzere 30 adet Osmanlı lirası masrafının kilise sandığından karşılanması ve mahalledeki Rum cemaatine ait erkek ve kız öğrencilerine bir mektep yapılmasında bir sakınca olmadığı ve okulun açılmasının Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 129. maddesine göre karar verilmiştir.¹³⁹

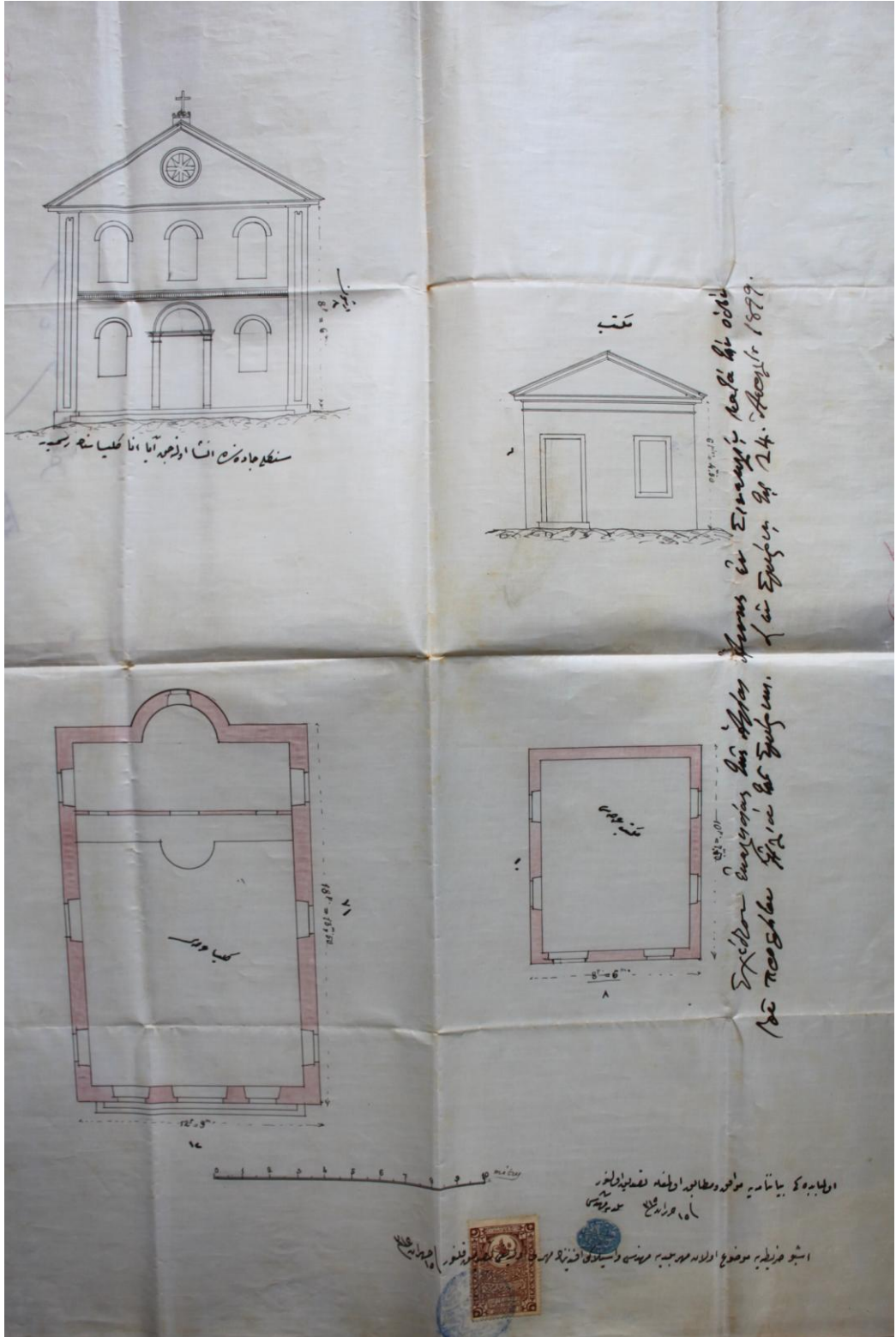
İzmir ile Sinekli arasında buluna Aya Ana ayazması civarında Rum cemaatine ait bir kilise ve papaz odaları ile birlikte bir de mektep inşasına ruhsat istenilmiştir. Bu mahallede 70 hane bulunduğunu bu hanelerde 350 erkek ve kız öğrencinin bulunduğunu belgeden öğreniyoruz.¹⁴⁰ Yapılacak binaların planları aşağıdadır. Berberoğlu Marco tarafından bırakılma ve bağışlanmış olan Kadı İlyas Vakfı'ndan 4160 satranç arsa üzerine uzunluğu 15, genişliği 12, yüksekliği 8 zirai olarak yarı taştan ve tuğladan olmak üzere bir kilise ve yine uzunluğu 15, genişliği 10, yüksekliği 5 zirai büyüklüğünde bir mektep ile bir de papaz odası inşa edileceği ve masraflarından 280 liranın nakit mevcudundan karşılanacağına karar verilmiştir.¹⁴¹

¹³⁸ BOA. DH. İD. 1328 Z. 17.

¹³⁹ BOA. BEO. 1325 M. 17.

¹⁴⁰ BOA. Y.A. RES. 1325 M. 19.

¹⁴¹ BOA. Y.A. RES. 1326 S 28.

Belge: 6 İzmir- Sinekli arasında yapılacak olan Rum Kilisesi ve Okulu Planı
Kaynak: BOA., Y.A. RES. 1326 S 28

SONUÇ

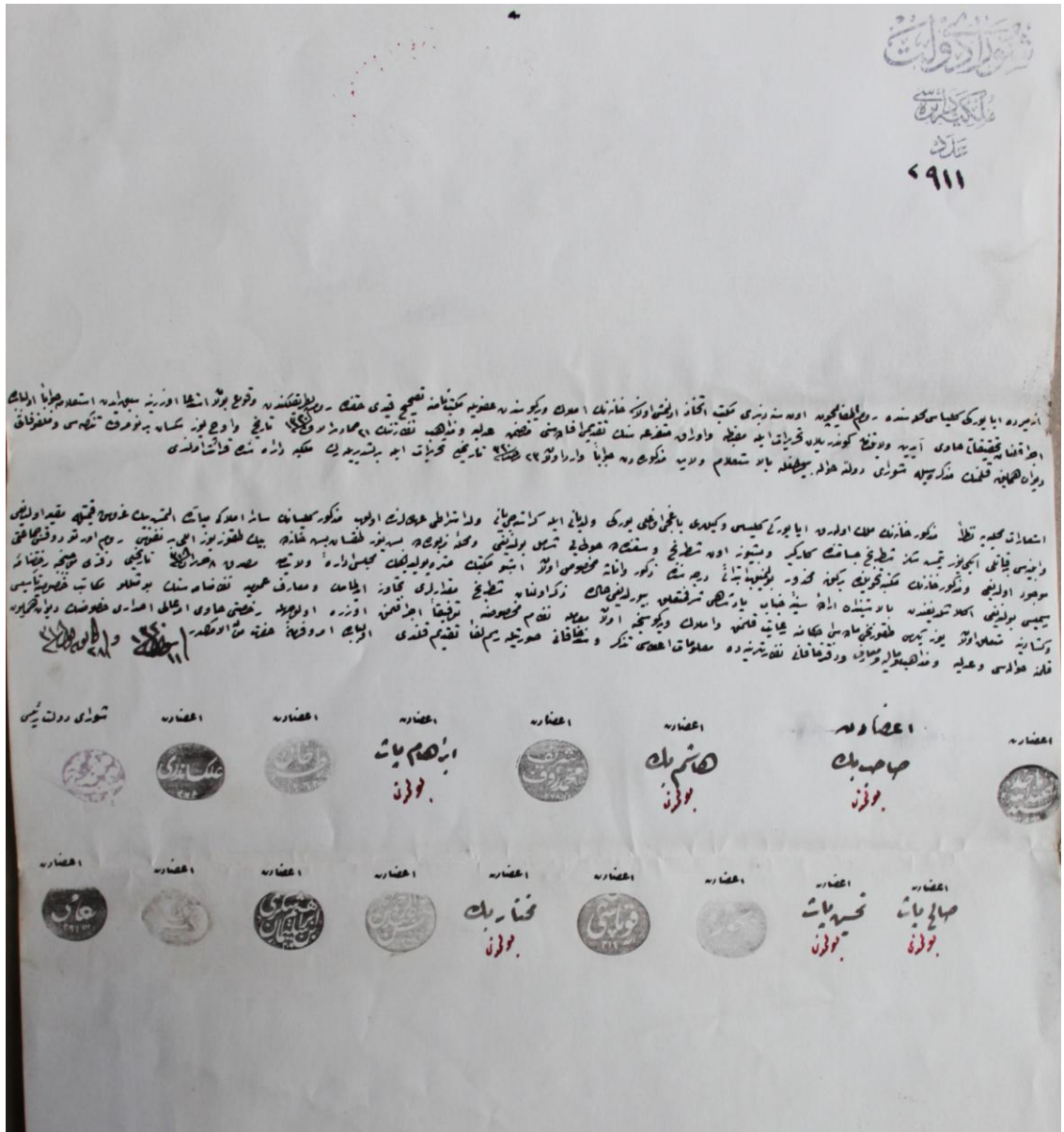
XIX. yüzyılda İzmir’de yaşayan Rumlar halkı ve eğitim hayatlarını konu alan, yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılarak çok sayıda belge ve ikinci el kaynaklarla ayrıntılı denilebilecek nitelikte bir çalışma ortaya konulmuştur.

Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethetmesinden hemen sonra Ortodoks kilisesini güçlendirip teşkilatlandırmasıyla Rumlar, kendilerine tanınan din ve ayin serbestisi çerçevesinde eğitim-öğretim faaliyetlerine girişmişlerdir. Durum İzmir’de farklı değildi. Osmanlı tebaası olarak özellikle İzmir’de uzun yıllar varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Dini ve sosyal yaşantılarında özgür olan ve devletin ticari ve idari olmak üzere birçok alanında faaliyet gösteren Rumlar, eğitim konusunda da aynı özgürlüklere sahip olmuşlardır. Rum toplumunun XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren dikkatlerini eğitim-öğretim konusuna yoğunlaştırdığı anlaşılmaktadır. Ekonomik alandaki egemenlik kurma yolundaki bu bilinçlenme, özellikle XIX. yüzyılın ortalarına doğru yavaş yavaş meyvelerini vermeye başlamıştır. İzmir’deki Rum okullarının nitelikli bir seviyeye ulaştığı görülmektedir.

İzmir’de Rumlara ait eğitim kurumlarının başında Evangelik okulu gelmektedir. Bu okulun ders programı fen, temel bilimler ve sosyal bilimleri içermekteydi. Avrupa ülkelerindeki okullardan hiçte geri yanı olmayan bu okullarda verilen diplomalar özellikle Atina Üniversitesi’nde geçerliydi. Bunun yanında okullar Rumlara milli bilinç ve bağımsızlık duygularını aşıl原因an bir eğitim sistemi izlemişlerdir.

Rum Okullarının hemen hepsi Kiliselerin himayesinde ve finansörlüğünde kurulmaktaydı. Osmanlının son dönemlerine doğru yeni okul açma ve harap haldeki okulları restore edip hizmete sokma konusunda hayli yoğun çalışmaları olmuştur. Zaman içerisinde okulların devamlılığını garanti altına alabilmek için başta İngiltere olmak üzere çeşitli Avrupa devletlerinden destek istenmiştir. Zamanla değişime uğrayan Rum okulları millet okulu olma özelliğini kaybederek siyasi faaliyetlerde bulunan kurumlar haline gelmişlerdir.

EKLER

Ek 1: İzmir Aya Katerina Mahallesiinde bir Rum mektebi inşasına dair belge

Kaynak: BOA., İ. AZN. 1311 M 2

۵

دائرة المعارف
دارالاحكام
 عدو
 ۷۸۸

نفس اميرده ايا يانان محمد سنده واقع روم مکتب خراب اوليد توسيعاً و تجديداً انسانه رخصت اعطاس حقه - روم بطريقه و قوه و استعداد
 سبعة ايد استعمله جواباً اجرائياته تحقيقاً شامه ايديه و ليد حيله سنده كونه ديلا مضطره و اوراه مقدره نك تقديم قديمى هادى عدل
 و ذاهب نظارت حيله سندن ۹۸۰ كالونه باي ۱۸۸۰ تاريخ ويري يوز يكيرى بر نومر و لوت كره س مطبوعه ديوانه هويون حله ديوانه ليد و قوه و استعداد
 اميرده محمد منبرده روم مکتب انسى اميرده رخصت سلال امثال اصدا - يور ليد دار قيد بولنه مسنده ده و ليد سا ايراد اجلس ايد
 و اوتوز الق قلمو سالف العصر مضطر سنده ذكر اولناه مکتب قاي محده ايا يانان تولوغو كليا سندن حليس داخنده منى اولوب خراب و ضيق
 اولنده نكس هدم اير مذكور حول انصانده ليله نيقول باسقالينك مصرف اولينى ملك خان نك باطبا يع مکتب عصره سنده عدوه و ليد
 اسكى عمارى اوز ريه عرضاً اونه اوج مترو القه ساقم طولاً اوتوسى لى متروك ربيعاً ايكن يوز اونه سكر متروجه سنده و ليد مترو انصانده
 بر قاندى كا كير اوطه اونه رجه مکتب و مذكور مکتب حليس دونه ده معالجه مخصوص عرضاً اوج حجه و ليد ليد مترو و سنده بر قاندى
 انلا اول رخصت و صدمه اقتضا ايره اوتوز بيل غرو سندن رخصه نك كليا صدمه و نصف ديكرى رخص اول نكلى مکتب صدمه و ليد مترو
 سديه وايضا قرضى و انسى استينلا مکتب جوى - روم محس اولوب انسانه حاله و موقاً محذور اولينى كونه و تحقيقاً انسانه
 مذاق اصدوق و اشك يلغه اولينى بنا ايشو مکتب رخصت انسى اميرده رخصت هادى امثال اصدا رخصت عصره دستينى سندن
 اوده عليه جناب صدر بهلدى اولده نه تکره محو مغفرتو برابر تقديم و عاوده قانعيه امر و فرمايه حضرت و اوردك -
 ۱۹۰۰ قمرى ۱۲۲۰ (۱۳۰۰)

Ek 2: Aya Yani Mahallesinde bir Rum Mektebi İnşasına dair belge

Kaynak: BOA., ŞD. 1321 S 13

از برك قاری بقدرت معجزه روح جمعی اهل علم و فضل مجدداً بر صیانه مکتب انسانی رحمت اعظمی حقیقه مجلذنه وقوع بود به استماع او زین آیه و بر توحه
 اجتماعیه تحقیقاً هادی اوقات تقدیر منصفه عدلیه و مذاهب نظارت ۹۹ تاریخچه تاریخی و آن یوز سنه است نور و نور و نور و مملو قیام
 دیوانه یی بود مکتب قدره سیل سوری دوته جواد بیو لطف معارف و مایه و نافع داره سنه قرائت اولدی
 مالدیه نظراً مکتب مزبورک و در جمعی محدثه قره دوری بیخه سنه ایلیم ایریه دن بر عرصه او زین اونه از قمر و حلول و اوده مرد و عرصه و اوده
 مرد و ارتقا عده کار و اولر و نه شاد و درخ افتقا ایریه یکدی یک غرور مکتب ایزر معلوم و کلبه دنه علوم از و خادی افندی حلقه دنه تنوع و اعطای
 قدر جمیع و محدثه ذکره ده بیگانه هفتاد نفوس روح اهل اولوب مذکور مکتب انسانی هالاً و موقعاً محذوره اولدیغی ایلیم کلمه
 اعتماد و تحقیق و واقع موقوف اصول و مثال اولدیغنه دیوانه یی بود مکتب یازینونه مذکره ده بیان اولدیغی وجهه ایلیم ایریه دنه اوده
 مکتب عرصه سراسیمه قیامه نه نسبتاً یکده و تونیه باره جابیه تقدیر یی ایجا ایریه بدله قراری کشفه و تحقیقاً اوده منته با ایدیموغ مفاصله
 زیمه تحقیق اولمونه و مقام انستیتوت سادینه معارف عمومی نظام منسک یوز یکدی طبقه یی ماده سیم در سعاده و توبلی روح بطلانی بر حقیق
 مقداره ایلیم اهلکامنه رعایت قلمه او زین ذرا اولانه مکتب ابعاد مجروره ده مجدداً انسانی با دستینه اراده سیه جهلته یادشده تعلیمه
 و ترغیب و ترویج تقدیرده رحمت هادی ارعایل اهدای خصوصیت دیوانه یی بود مکتب جواد سی و عدلیه و مذاهب و معارف و در قرهاقا
 نظارتیه ده معلومات اعظمی تذکر و سرکلفاً تقدیر قلمی اولبارده اردوز نامه جهلته مکره اولمکره ده ایلیم ایریه دنه اوده

اعضاده اعضاده اعضاده اعضاده اعضاده
 معارف و مکتب و نفع داره یی بی بی بی
 اعضاده اعضاده اعضاده اعضاده اعضاده
 معارف و مکتب و نفع داره یی بی بی بی

Ek 3: İzmir Karşıyaka’da bir Rum Mektebi inşasına dair belge
 Kaynak: BOA., İ.M 1328 Z 3

۷۷۸

۷۸۸۵۱

دولتو اضم حقاری دولت هوار اولنا تکره سی اوزرینه ملکه دره سندنه نظر دفعه و تعمیر قضا و عظیمه از میره کوزیده کلیه ز قافت وقوع مکتوب
 علیه و مدلهب نظاره جمیله سنک شوری دولت هوار اولنا تکره سی اوزرینه ملکه دره سندنه نظر دفعه و تعمیر قضا و عظیمه از میره کوزیده کلیه ز قافت وقوع مکتوب
 اتصالک بولناک افق امیریه دره بر عرصه به حسابانه تدبیرنه مخصوصه اولمه اوزره بر اولناک عملوق آتاسنه رخصت اعطای روم بطریقکله استعدا اولسه و مدکور اولناک
 طرز اولدی و عرضاً اوله و ارتفاعا بدی بجه ذراع جسته ات و صرفی اقتضایده نوز عثمانی لرا سنک وطن امان اول طرفنه تسویه و اعطا اولدی و مکتوب
 یلجه عرصه نیک بیک غرض قریب اولدی جریله فرایض و توفیقاً بدی بجه عروسه مقطع تحصیل لازیم کلجه و مکتوب اولناک آتاسنه محدود اولدی ایشا جمیل
 اکلکله اولدی مکتوب مکتوب فیالم نسج لک زنده معارف عمومی نظام سنک یوز یکرمی تقدیرن ماره ی ندرجانه و در عماره و توابعین روم بطریق
 هفتکله مقارنه اخیره اعطای رعایت قوه و سالف الذکر مقدار زراعت تجاوز اولماق و مصارف آتاسیه بر منوال معوضه تسویه اولوب بودیدا ایدجه یاره اخدی کس
 حال اول غیر مضید وقوع کنور لاملک و مدکور عرصه برر و مدکور بدی بجه غرض مقطع تحصیل اولمه اوزره قید اولزه و مقارنه نیک رجید رخصت حادی ایشا اهدای
 خصوصنک ریو دهی بنقله هوارس و نفعه سه مسایله اوله داخله و مالیه و معارف نظاره جمیل لینه معلوم اعطای از ده کوزیده کلله اولدی بجه اوله
 اوله سیه حساب خلاقیتم فرستوج و صدور بر یوزریم منظر و درسی انفا ز ایدیکه بیله نکه سناری ز قوتله اضم اجماره کوزیده کلله اولدی بجه اوله

صفحه اوله اولناک ایدیکه بیله نکه سناری ز قوتله اضم اجماره کوزیده کلله اولدی بجه اوله
 مکتوب مکتوب فیالم نسج لک زنده معارف عمومی نظام سنک یوز یکرمی تقدیرن ماره ی ندرجانه و در عماره و توابعین روم بطریق
 اکلکله اولدی مکتوب مکتوب فیالم نسج لک زنده معارف عمومی نظام سنک یوز یکرمی تقدیرن ماره ی ندرجانه و در عماره و توابعین روم بطریق
 هفتکله مقارنه اخیره اعطای رعایت قوه و سالف الذکر مقدار زراعت تجاوز اولماق و مصارف آتاسیه بر منوال معوضه تسویه اولوب بودیدا ایدجه یاره اخدی کس
 حال اول غیر مضید وقوع کنور لاملک و مدکور عرصه برر و مدکور بدی بجه غرض مقطع تحصیل اولمه اوزره قید اولزه و مقارنه نیک رجید رخصت حادی ایشا اهدای
 خصوصنک ریو دهی بنقله هوارس و نفعه سه مسایله اوله داخله و مالیه و معارف نظاره جمیل لینه معلوم اعطای از ده کوزیده کلله اولدی بجه اوله

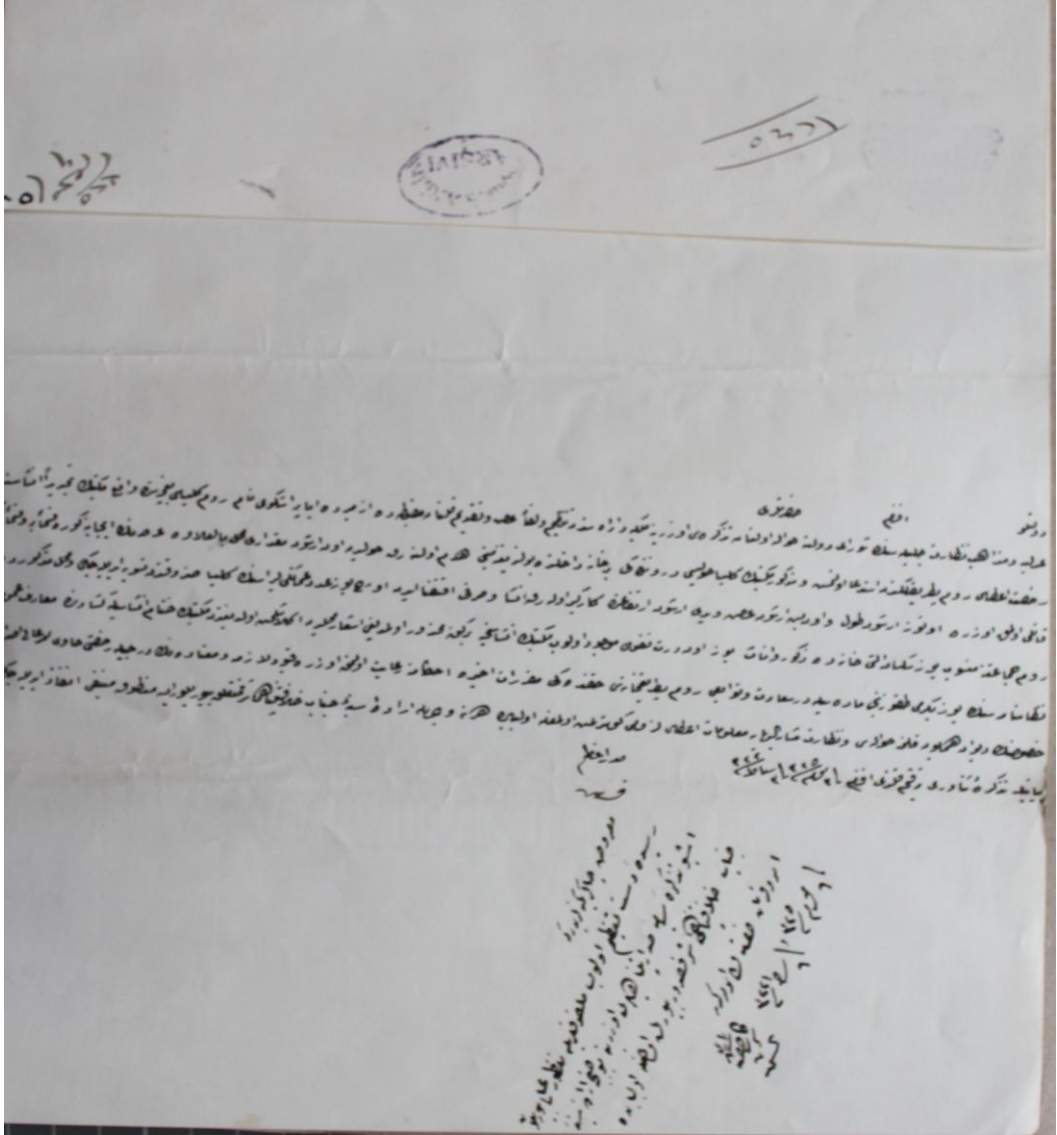
Ek 4: İzmir Göztepe’de bir Rum Mektebi inşasına dair belge

Kaynak: BOA., İ. AZN 1323 B 17

دخلیہ مکتوب قلمی				روز بروز	سودائی	تاریخ
آیہ و بی بی صاحبہ	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴
<p>قربانہ ازین رو تیسویں سہ روز ذکر و اذان الفلاں حضور کتبہ کہ کلمہ و کلمہ سید صاحبہ کی دوستی یا پیر و کلیا تریبہ نوری کا اولاد کے بعد ہر صرا و ذریعہ ہمدان ایک ہی تہذیب کے ساتھ روح پلہ یقیناً شہادہ اسی طرح عدلیہ نفاذ حیدر شاہ انبارہ قلمی ذکر اپنے کتبہ انب و آیات مستندہ اسی ایہ دن اولاد ہر صرا و ذریعہ کی طرز اولاد کی و عفا اوہ کلمہ و اذکار اوہ برآورد و سفید بیگ کا اولاد و اولاد اولاد کی عفا ایہ کلمہ نفاذ ایستہ روز قریباً قریبہ مذکور نقد ہر روز شہادہ و اعہ نفاذ و کلمہ شہادہ ایہ صرا و ذریعہ کی بیگہ نفاذ ہر روز ہر روز انتا سو روز اسی و اسی ایہ دن ہفتہ ذکر عہدہ و ذکر اولاد ہر روز بیگہ نفاذ ہر روز یکہ اولاد ہر روز حسابہ نفاذ ہر روز کلمہ اوہ عفا ہر روز قریباً اولاد ہر روز اولاد ہر روز باوہر عفا ہر روز عفا ہر روز عفا ہر روز عفا ہر روز عفا ہر روز عفا ہر روز عفا ہر روز وقت و روزہ عفا ہر روز عفا ہر روز عفا ہر روز عفا ہر روز عفا ہر روز عفا ہر روز مذکورہ ایہ شہادہ ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز تہذیب ہر روز قریباً اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اس و عفا ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز شہادہ ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز اولاد ہر روز</p>						

Ek 5: İzmir Kabristan Mahallesiinde yapılacak olan Rum okuluna dair.

Kaynak: BOA., DH. MKT 1324 L 9

Ek 6: Aya Praskevi Rum Kilisesi bahçesindeki mektebin yeniden inşasına dair

Kaynak: İrade Adliye ve Mezahip 1325 M 6

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيد المرسلين
والآله الطيبين الطاهرين
عليه و آله و سلم
ذات القعدة سنة ١٢٨٩
٢٧١٩

نسخه مدون جودیه

علیه و آله و سلم توفیق من سوی دولت محمدی کلهر آرزو معارف و نافع را بر دانه سده تنظیم و معارفیه عهد و قیام قلم معظمت باسم اراده اندزه
ایزیرج ایاری معظمت کمال واقع جاودت کانه روح تکلیف عهد اولیده کیم هم اراده قیام حاکم آرزو بدو و مدد ماها اوج فانه مدد اولیده
بوز برزنج حروف و جانجی بکریش و آورده که دره اورتنیه ذیل عهد و بکریش آرزو بکریش برآمده ارتقا عهد کرا کرا کرا کرا
اقضا سده ستریک عراق انوشته به سید به روز الوقت مباح بانق سده معظمت آرزو رشاق سیک با نطق تکلیف حروف نقه
موجودند نوم و ایضا اولیده و انق سده ممدور اولیده افکار ممدور ذکر اولیده حروف و دف اولیده محله قرا اینه توفیق قیام سده اول
سنتی اجاره نیمه سده اولیده و ضد انجو سده معارف حروف نقه سده احکام رعایه قائمه اولیده سلف ایام قبلت احوال و
انق سده قیام اولیده و معتمدت و سید حقیق حاده ارماع اصلح معصوم در اولیده قیام سده اول و نقه سده در ایضا ایام معارف
و در مقامان نقه سده معارفه اعتراف حروف اولیده سینه جناب یاد کرده در دره سرفه و جویار در مقام ایام
بیاید نسخه سده برقیق اولیده ایضا معصومه سده ایضا حروف

صد اعظم
حده

سرفه اولیده اداره سینه جناب خلافت سده معظمت سرفه

رسیده دست تنظیم عهد معظمت بر نظر سرفه جویار سینه ایستاده سینه سرفه سرفه اولیده معظمت اداره سینه جناب در سرفه
سرفه سرفه اولیده سرفه سرفه اولیده سرفه سرفه اولیده سرفه سرفه اولیده سرفه سرفه اولیده سرفه سرفه اولیده

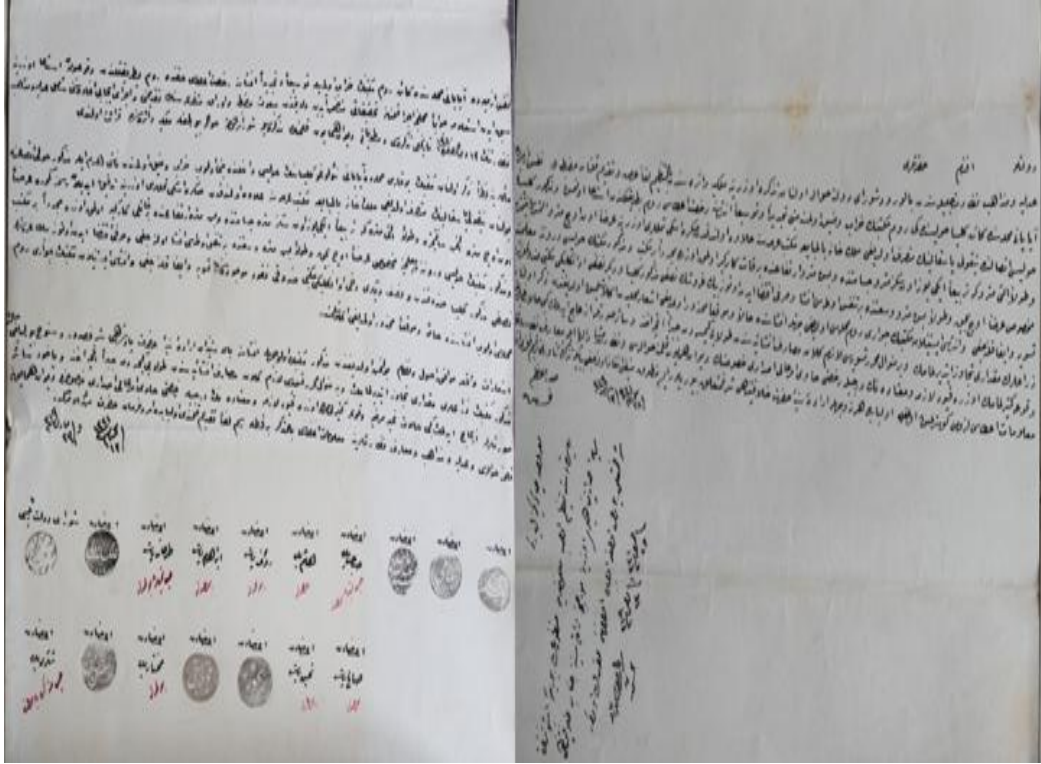
صد اعظم
حده

صور سرفه ایضا حروف معظمت و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت
هکلی سرفه سرفه ایضا حروف معظمت و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت
و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت و سرفه سرفه ایضا حروف معظمت

ذات القعدة سنة ١٢٨٩
٢٧١٩

Ek 8: İzmir Aya Dimitri mahallesinde inşa edilecek Rum mektebinin ruhsat talebi.

Kaynak: BOA., DH.MUİ. 22 -1 24 1327N 27 2

Ek 9: İzmir Aya Dimitri Mahallesi Mimaroglu Caddesinde Rum mektebi inşaat ruhsat talebi.¹⁴²

Kaynak: BOA., İ. AZN., 13 1327N-12 4

Başbakanlık Osmanlı Arşivinden aldığımız yukarıda belgeler İzmir’de yeni yapılacak Rum Okullarına ruhsat taleplerine aittir. Belgelerde yapılacak okullara ait bilgiler bulunmaktadır. Yeni baştan yapılacak okulların hangi mahallede, hangi boyutlarda ve kimler tarafından finanse edileceği gibi bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca bazı belgelerde mahallede bulunan Rum nüfustan da bahsedilmektedir.

¹⁴²BOA., İ. AZN., 13 1327N-12 4

K AYNAKÇA

A-ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Boa)

Bab-I Ali Evrak Odası (Beo)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (Dh. Mkt.)

İrade Adliye Mezahib Dairesi (İ. Azn)

İrade Maarif (İ.Mf.)

Şura-Yı Devlet Evrakı (Şd.)

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.Res.)

B-SALNAMELER

H. 1308 Aydın Vilâyeti Salnâmesi,

H. 1326 Aydın Vilâyeti Salnâmesi,

C- ESERLER

AKSAY, Yaşar. *5000. Yılında İzmir* (İzmir: Ercan Kitapevi 2000)

AKYÜZ, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi* (İstanbul: Alfa Basım Yatım Dağıtım Ltd. Şti 1999)

ARIKAN, Zeki. “XV. – XVI. Yüzyıllarda İzmir,” *Üç İzmir*, 1.basım (İstanbul: Yapı Kredi yayınları 1992)

ATAY, M. Çınar. *Tarih içinde İzmir* (İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını 1978)

BAYKARA, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi* (İzmir Ege Üniversitesi Matbaası, 1974)

BAYKARA, Tuncer. *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri*, (İzmir: 1993)

BERBER, Engin, *İzmir 1920 Yunanistan Rehberinden İşgal altındaki Bir Kentin Öyküsü*, İzmir: Akademi Kitabevi 1998)

BEYRU, Rauf. 19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sosyal Yaşam, “*Üç İzmir*”, 1. basım (İstanbul: Yapı Kredi yayınları 1992)

BEYRU, Rauf. *19.Yüzyılda İzmir’de Yaşam*, 1. basım (İstanbul: Literatür Yayınları 2000)

BİLİM, Cahit Yalçın. *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi* (Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002)

- BÜYÜKKARCI, Süleyman. *Türkiye'de Rum Okulları* (Konya: Yelken Basım- Yayım- Dağıtım 2003)
- CADOUX, Cecil John. *İlkçağ'da İzmir-Kentin En Eski Çağlarda İ.S. 324'e Kadar Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları 2003)
- CANPOLAT, Emin. "Kuruluşundan Bizans Döneminin Sonuna Kadar İzmir," *Üç İzmir*, 1. basım (İstanbul: Yapı Kredi yayımları 1992)
- CUINET, Vital. *La Turquie D'Asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'Asie- Mineure*, V. Le Vilayet de Smyrne et le Mutessariflik de Bigha (İstanbul: Les Éditions 2001)
- DERİ, Mehmet. *Azınlıklar ve Azınlık Okulları (Rum-Yahudi ve Ermeni Cemaat Okulları)*(İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2009)
- DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 22. Baskı (Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları 2005)
- ERGİN, Osman. *Maârif Tarihi* C. 1-2 (İstanbul: Eser Matbaası, 1977)
- GÜLER, Ali. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Azınlıklar* (Ankara: :Berikan Elektronik Basım Yayım San. Ve Tic. Ltd. Şti 2003)
- GÜLTEKİN, Hakkı. *İzmir Tarihi* (İzmir: 1952)
- HAYDAROĞLU, İlknur Polat. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar* (Ankara: Ocak Yayınları 1193)
- İLERİ, İlay. "Azınlık Eğitimi," dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1156/13603.pdf
- JACOB, de Andria. *Indicateur des Professions Commerciales et Industrielles de Smyrne, de l'Anatolie, 1895* Imprimerie Commerciale Timoni Smyrne (Administration: Rue Franque Smyrne 47, Barbaresque Khan, No 47 1895)
- KIRKPINAR, H. Siren. *1908-1912 İzmir Sancağında Rumlar (Sosyal, Ekonomik, Kültürel durumları)* basılmamış yüksek lisans tezi (9 Eylül Üniversitesi, 1988)
- KİTROMİLİDES, Paschalis M. *Smyrna, Metropolis of the Asia Minor Greek* (Greece: Ephesus Publishing 2001)
- KOÇAK, Cemil. "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar," *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, (İstanbul : İletişim Yayınları 1985), 485-494.
- MORALI, Nail. *Mütakerede İzmir* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. 2002)

- OİKONOMOS, Kostantinos. Slaars Bonaventure f., *Destanlar Çağından 19. yüzyıla İzmir* (İstanbul: İletişim Yayıncılık 2001)
- ORTAYLI, İlber. “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* C. 4, (İstanbul: İletişim Yayınları 1985), 996- 1001.
- PINAR, İlhan. *19.Yüzyıl Anadolu Şehirleri Manisa, Edirne, Kütahya, Ankara, İstanbul, Trabzon, Antalya, Diyarbakır, Konya, İzmir* (İzmir: Akademi Kitapevi 1998),
- PINAR, İlhan. *Gezginler Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl I* (İzmir: Akademi Kitabevi 1994)
- PHETOY, ΣΩΚΡ ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗ. (Christou S. Solomonidi), *H ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ (The Church of SMYRNS)*, (ΑΘΗΝΑ 1960)
- ROUGON, F. *Smyrne Situation Commerciale et Économique des pays compris dans la Circonscription du Consulat Général de France* (Paris Berger- Levrault et Cie Éditeurs, 1892)
- SAKAOĞLU, Necdet. *Osmanlı Eğitim Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları 1991)
- TUTSAK, Sadiye. *İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı 2002)
- UMAR, Bilge. *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*, 1 Basım (Ankara: Bilgi Yayınları 1974)
- ÜLKER, Nemci. *XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I.* (İzmir: Akademi Kitapevi 1994)
- VERE, Onur Gülsün. *Mütarekeden İlgale İzmir’de Rumlar* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkerleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü 2007)
- YILMAZ, Durmuş. “Lozan Anlaşmasından Önce Azınlık Okullarının Durumları,” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 4 (1997)